

אתה בחרתנו

ההלכה וההכלה ביחס לגוי

הרב ד"ר דוד בן זיון

בתוספת

מערך הדרכה והצעות לפעולה

בתנועות נוער

מאת אייל ברגר

אתה בחרתנו
מאת הרב דוד בן זיון

4	הקדמה
6	מבוא
8	היחס לגוי בספרות חז"ל
10	היחס לגוי במחשבת ישראל
10	ריה"ל: סגולה ובחירה
11	רמב"ם
13	שיפוטיות ביחס לגוי
16	בחזרה לרמב"ם: מחשבה ומשפט
16	א. גוי עובד עבודה זרה
16	ב. גר תושב
18	ג. גוי סתם
19	גויים שבארץ ישראל בימינו, והיחס לערבים
20	מצוות 'לא תחנם' והשכרת דירות לנכרים
22	מצוות 'לא תחנם' בתלמודים ובהלכה
22	א. היקף האיסור
32	ב. על מי חל איסור 'לא תחנם'
25	'תורת המלך' או 'דרך המלך'
25	א. התפיסה ההלכתית
27	ב. התפיסה המחשבתית
28	"לא תרצח" או "לא תחיה כל נשמה"
29	"איטבח אל יהוד" - "מוות לערבים"
32	אחרית דבר

מעריך הדרכה

והצעות לפעולה בתנועות נוער

מאת אייל ברגר

34	בין ישראל לעמים - היחס לגויים
40	סגולת ישראל - גזענות?
44	היחס ל'אחר'

"חושב אני כי כדאי לכל אחד מאיתנו, בני עם ישראל, וגם חובה עלינו להתבודד רגע כל אחד בפינתו, להשתחרר רגע מכל השפעה שהיא... ולשאול את עצמנו בפשטות גמורה, ברצינות גמורה ובאמת גמורה: מה בעצם אנחנו מבקשים בעבודתנו הלאומית? ... למה לנו להיבדל מתוך העמים שחיינו בקרבם כל ימינו, להתרחק מהארצות שנולדנו בהן, שהטביעו את חותמן על רוחנו? למה לא נשתתף השתתפות בלתי אמצעית עם אותם העמים בעבודתם הגדולה לעתידה של האנושות? למה לא נתבולל לגמרי באותם העמים? מה מעכב? הדת הרי אינה בזמננו מעכבת תקיפה. בזמננו יש אפשרות לחיות בלי דת..."

חושב אני כי אדם מישראל ברגע שיהיה עצמי לגמרי, לא יתבייש להודות כי יש בו דבר-מה מיוחד... אנחנו בבואנו לקבוע מחדש את מסלולנו בגלגל החיים של העמים החיים, מחוייבים לדעת למצוא את מסלולנו הנכון, מחוייבים לברוא עם חדש, עם-אדם, שיש לו יחס אנושי אחוותי אל יתר העמים, שיש לו יחס עליון אל הטבע ואשר בו... אין האידיאל יכול להתגשם באמת אלא בצורת אומה, כמובן, לא אומה שוביניסטית כי אם אומה אנושית, עם-אדם."

(א. ד. גורדון, מתוך: קיצור כתבי א.ד. גורדון בכרך אחד, תל אביב תש"ג, עמ' 32-36)

© כל הזכויות שמורות
חוברת זו נועדה ליצור דיון וברור מעמיק של הנושא

כתיבת חוברת התוכן: הרב דוד בן זיון
כתיבת מעריך ההדרכה: אייל ברגר
צוות היגוי: יוחנן בן יעקב, ד"ר משה מאיר, נחמיה רפל, שמואל שטח
הפקה: שמואל שטח
עיצוב: נרית זליגר - קו הרכס 050-7867827
עריכה: אריאל הורביץ

סיוון תשע"ב, יוני 2012, מהדורה ראשונה

להזמנת חוברות: נאמני תורה ועבודה, רחוב דובנוב 7 ת"א, 03-6072739

הקדמה

ברוך השם, חלקים גדולים של עם ישראל כבר לא חיים בגלות. מיליוני יהודים חיים בארץ הקודש במדינת ישראל הריבונית. מה שאבותינו ואבות אבותינו חלמו, דמינו, התפללו וביקשו - מתקיים, ובגדול. אמנם עוד לא הגענו אל המנוחה והנחלה, וישנם מספיק אתגרים העומדים לפתחנו, מבית ומחוץ, אך אנו **בעיצומה** של גאולת עם ישראל בארצו.¹

בחוברת זו אנסוק בשאלות שונות הקשורות ליחס הראוי כלפי הגויים. לנגד עיני עומדת השאיפה לבחון את המקורות לגופם, ולהציג את הדברים, עד כמה שאוכל, לפי האמת ההלכתית והמחשבתית שנראית לי, מבלי שהדברים מזוהים עם הצד הימני או השמאלי שבמפה הפוליטית. בדברים שלהלן אציג את היחס כלפי עם ישראל וכלפי הגויים במקרא, את הגישות השונות כלפי גויים בעולמם של חז"ל, את המחלוקת העקרונית במחשבת ישראל אודות מעמדו הרוחני של הגוי ואת הדיון ההלכתי שהתגבש במרוצת הדורות. מתוך כך אעבור למספר שאלות מעשיות הנוגעות ביחסי ישראל והנכרי, כגון איסור 'לא תחנם', הגדרת 'גר תושב', השכרת דירות לערבים, איסור הריגת גוי, קריאות "מוות לערבים" ועוד. לקראת סוף החוברת אעמוד על הערך של 'כבוד הבריות' כערך יסוד הלכתי בעולם התורני.

שנים רבות אנו שומעים בתקשורת על תופעות שונות הקשורות בשנאה הקיימת בין יהודים לערבים. בצד הערבי, ישנם כל

העת אנשים השונאים אותנו, פוגעים בנו, מנסים להשתלט על שטחי אדמה שבבעלות יהודית ולנכס אותם לעצמם, מציתים שדות וכרמים, תומכים בארגוני טרור ורצח, מעודדים פיגועים, שמחים בהם ואף משתתפים בהם, ומנסים לסלק אותנו מהארץ. בצד היהודי, אנו שומעים על פעולות אלימות יזומות נגד ערבים או רכושם המכונות בשם "תג מחיר", כריתת מטעי זיתים שחלקם בבעלות ערבים, שירת "זכרני נא וחזקני נא... ואנקמה משתי עיני מפלסטין" בחתונות ובאירועי שמחה, ריקוד דגלים ביום ירושלים בו נשמעו קריאות "מוחמד מת" ו"מוות לערבים", ועוד.

המציאות מלמדת שהשנאה קיימת בשני הצדדים.

המשותף לשני הצדדים, היהודי והערבי, הוא ששניהם רוצים לחיות על פי הרגלי החיים המאפיינים את התרבות שלהם, ואינם מעוניינים לאמץ את התרבות של הצד האחר.

המחלוקת בין הצדדים היא על סוגיות הליבה הקיומיות: ההנהגה השלטת, אזורי המחיה, דרך החיים והתרבות, והשאלה היא עד כמה, אם בכלל, דו-קיום הוא אפשרי. מחלוקת זו מלווה כל העת באירועים ובמשברים המגבירים את מפלס השנאה והעוינות.

כל יודע ספר מבין כי ניתן למצוא במקורות היהודיים גישות

היחס לנכרים במקורות היהדות הוא מגוון ורב-פנים, ולא נכון יהיה להתייחס לשום צד כמבטא את "עמדת היהדות" באופן מוחלט.

אני מבקש להודות לקוראי החוברת בגרסאותיה המוקדמות על הארותיהם והערותיהם המחכימות: יוסקה אחיטוב, ר' מנחם אלדר, פרופ' יעקב בלידשטיין, יוחנן בן יעקב, דניאל גורדון, הרב ירמי סטויצקי, ר' אריאל פינקלשטיין, ר' דוד צורי, יואל רזיאל-קרצמר, מזכ"ל הקיבוץ הדתי נחמיה רפל, ד"ר אמנון שפירא, ד"ר משה מאיר, לירון גנס, שמעון אוזן, אריאל הורביץ וקוראים אחרים שהעירו והאירו את עיניי.

היוצרות חיץ ברור בין ישראל לנכרי, המכוונות את האדם מישראל להתרחק כמה שיותר מן הגויים ולהסתכל עליהם בעין עוינת, כשם שניתן למצוא גם גישות המביעות יחס אוהד כלפי הגויים, התומכות בשכנות טובה עמם ומנסות לצמצם את החיץ ביניהם. לא מפתיע, אם כן, לראות שכמעט בכל פעם שעולה על סדר היום הציבורי סוגיה הנוגעת לשאלות אלו, ניתן לשמוע רבנים המביעים את עמדתם כאילו זו ההלכה הצרופה, ולעומתם רבנים אחרים המביעים עמדה הפוכה וגם הם רואים בה את ההלכה הצרופה. דוגמה אחת מני רבות לכך הייתה בחנוכה תשע"א, כאשר התפרסם "מכתב הרבנים", שבו חתמו כחמישים רבני ערים על איסור השכרת בתים לנכרים. אותם רבנים ראו את המכתב כמייצג את ההלכה, והרבנים שיצאו נגדו טענו שהוא נגד ההלכה.

¹ אנו כבר לא ב'אתחלתא דגאולה', וחלילה לחשוב כאילו רק איזה פתח קטן של תקווה נפתח לנו. צאו וראו: כמה יהודים היו בארץ ישראל עם כניסת יהושע לארץ? בזמן הבית הראשון? כמה יהודים עלו בעליית עזרא, ומי הם היו (קידושין ד, א)? כמה אלפי יהודים היו כאן בזמן בית המקדש השני ובתקופת התנאים, וכמה יש כיום? אכן, יש מה לשפר, אבל איך אפשר שלא לראות את חסדי השם העצומים עלינו? (לדעות אחרות, ראו לדוגמה: הרב חיים נבון, **אתחלתא דתקווה**, נאמני תורה ועבודה והקיבוץ הדתי, תל אביב תש"ע). למרבה הצער, יש עדיין רבים הבוחרים להמשיך לחיות בחוץ לארץ או כאלו שחיים בתודעת גלות כאן בארצנו הקדושה, וטחו עיניהם מראות בנס הגדול והעצום שעשה השם לנו, תקומת עם ישראל בארצו. עם זאת, חובה עלינו לזכור שאם לא ננהג כראוי - שום דבר אינו מובטח לנו לצמיתות. אמנם ראו: הרב חיים דרוקמן, **קמטא קמטא**, מרכז שפירא תשע"א, עמ' 115-124; אריאל פינקלשטיין, 'לא תהיה גלות נוספת - בחינה מחודשת', **צהר כד** (תשס"ו), עמ' 45-55; רב אלוף, ראיון עם הרב בנימין לאו, **מעריב**, יב באב תשע"א, עמוד 20.

א. מבוא

"בצלם א"הים עשה את האדם" - ו"אשר בחר בנו מכל העמים" הקב"ה בחר את עם ישראל מכל העמים. כך אנו מאמינים, וכך אנו מברכים בכל בוקר בברכת התורה: 'אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו'. עם ישראל הוא עמו הנבחר של הקב"ה.

מה משמעותה של הבחירה בעם ישראל? שאלה זו מתעצמת לאחר שאנו למדים כי הקב"ה ברא את כל בני האדם בצלמו: 'וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם' (בראשית א, כז). אדם הראשון הוא אביהם של כל בני האדם, ללא יוצאים מן הכלל. כל בני האדם שווים בכך שהם נבראו בצלם א"הים. מהי, אם כן, משמעות הבחירה בעם ישראל, ומה היא מוסיפה על צלם א"הים שבכל אדם?

שאלה זו משתקפת בתורתו של רבי עקיבא:

חָבִיב אָדָם שְׁנִבְרָא בְּצֶלֶם. חָבִיב יִתְרָה נִדְעָת לֹו שְׁנִבְרָא בְּצֶלֶם, שְׁנִבְרָא בְּצֶלֶם: כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם. חָבִיבֵינוּ יִשְׂרָאֵל שְׁנִבְרָא בְּנִים לְמִקּוֹם. חָבִיב יִתְרָה נִדְעָת לָהֶם שְׁנִבְרָא בְּנִים לְמִקּוֹם, שְׁנִבְרָא בְּנִים אִתָּם לֵה' אֱלֹהֵיכֶם. חָבִיבֵינוּ יִשְׂרָאֵל שְׁנִתְּנוּ לָהֶם כְּלֵי חֲמֻדָּה. חָבִיב יִתְרָה נִדְעָת לָהֶם שְׁנִתְּנוּ לָהֶם כְּלֵי חֲמֻדָּה שְׁבוּ נִבְרָא הָעוֹלָם, שְׁנִבְרָא: כִּי לְקַח טוֹב נָתַתִּי לְכֶם תּוֹרָתִי אֶל תַּעֲזֹבוּ.

(אבות ג, יד)

רבי עקיבא מציין את השוויון ואת השונות. הוא פותח בשוויון: כל בני האדם נבראו בצלם, ולכן הם חביבים ביותר; ומיד מדבר על השונות - הבחירה הפכת את עם ישראל לבניו של מקום, ויש להם יתרון נוסף: 'ניתן להם כלי חמדה'. רבי עקיבא אינו עוסק בשאלות המתבקשות: מהי המשמעות של 'להיות בניו של מקום', כיצד ראוי להתייחס אל הגוי שנברא בצלם, ומה מעמדו של מי שלא נקרא 'בנו של מקום' ולא ניתן לו 'כלי חמדה'?

נחלקו פרשני המשנה כיצד להבין את המסר הגלום בה. התפארת ישראל מפרש את המשפט 'אתם קרויין אדם' כביקורת על עם ישראל, שלא בזכות מעשיו קיבל את התורה: 'באופן שכל סבת הצלחתם בזה ובבא לא בא להם מכח שכלם רק ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו'. הוא מדבר בשבחם של הגויים החסידיים המקיימים שבע מצוות בני נח מכוח בחירתם העצמית שלמדו על ידי אורח הזמן והטבע. על ידי שבקע עליהן אור השכל מעט מעט... עד שכשנסתכל היום על היותר גרוע שבאומות, אפילו הכי הוא מובחר יותר גם מהמובחר שבהן שלפני זה אלפים שנה שלא יגיע לקרסוליו, ורק בזמן רב ובטרח רבה עשו הן את עצמן, ולכן הם שונים מאדם הראשון שהקב"ה יצרו ועשאו. לעומת זאת, עם ישראל דומה לאדם הראשון שלא בזכות עצמו הפך למי שהוא אלא רק בחסדי ה' שנתן את התורה, 'ונמשכו בכוח אלהים להשלמתן, ואין להם להחזיק טובה לעצמן, דמה שהפליא ה' להשלים אותן, יד ה' היתה עמם בכל אלה, ורק בזכות אבותיהם, ולכן בדומה לאדם הראשון קרוי עם ישראל 'אדם', אך גם הגויים הם 'בני אדם הראשון'. לעומתו, תוספות יום טוב רואה בבלשון המשנה ביקורת ביחס לגויים. הוא מדייק בבלשון המשנה: ביחס לגויים משמיט רבי עקיבא את העובדה שמדובר בצלמו של הקב"ה ואומר: 'חביב אדם שנברא בצלם, ואילו ביחס לעם ישראל מודגש שהם 'בניו של מקום'. כך הוא מסביר את ההשמטה: 'לפי שהם (=גויים) חסרים באמת מידיעת א"הים... לפי שבאמת לא ידעו ולא יבינו ובחשיכה יתהלכו, ולא יצאה הכוונה אל הפועל מן הראוי שייאמר שנבראו בצלם, ולא בצלם אלהים. אחרי שהכוונה שהיא השגת אלהים לא נשלמה... כלומר, הגויים אינם ממלאים את הייעוד האנושי להשיג את ה', ולכן השמיטה המשנה את הנסמך (שהוא שם ה'). ראו גם פירושיהם של בעל המדרש שמואל ופירושו של רבי אברהם אזולאי על פרקי אבות.

ב. היחס לגוי בספרות חז"ל

מה היה יחסם של חכמים כלפי הגויים? כיצד הצטיירה דמותו של הגוי בעיניהם? בעולמם העשיר של חכמינו זכרונם לברכה ניתן למצוא מגוון רחב של תשובות הנעות מן הקצה אל הקצה.³

מצד אחד אנו מגלים בספרות חז"ל לא מעט התייחסויות שליליות כלפי הגויים. הידועות ביותר הן שלושת מאמריו של רבי שמעון בר יוחאי שעיצבו בקרב רבים תפיסת עולם שלילית ביחס לגויים. אולם, עיון מעמיק בכל אחד מן המאמרים הללו מגלה שדבריו עוותו לעתים שלא כדין.

א. רשב"י אומר:

קברי עובדי כוכבים אינן מטמאים באוהל, שנאמר: 'ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל לד, לא) - אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם.

(בבלי יבמות, סא ע"א)

מהי המשמעות לכך שרשב"י שולל את התואר 'אדם' מן הגויים? לא ייתכן לשלול מהגויים את צלם א"הים שבקרבתם,

שהרי התורה קבעה שכל בני האדם נבראו בצלם, ואף פשוט הוא שבלשון המקרא גם גויים נכללים בשם אדם, כגון: 'הארץ נתן לבני אדם' (תהילים קטו, טז). יש שראו בדבריו של רשב"י אמירה חריפה ביותר נגד הגויים, אך יש גם מי שניסו לנטרל את עוקצו של מאמר זה ולהסבירו בדרכים שונות.⁴

ב. ר"ש בן יוחאי אומר:

והלא בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו.

(ספרי במדבר טו)

הנוסח השגוי הנפוץ של מאמר זה הוא 'הלכה עשו שונא ליעקב', אולם עיון בגרסאות המדויקות של הספרי מראה שהנוסח הנכון הוא 'והלא בידוע'. לא מדובר פה רק בהבדל של מילה כי אם בהבנה שונה לגמרי של כוונת הספרי. הנוסח הנכון אינו קובע "הלכה" לדורות, אלא מסביר את פשוטו של מקרא. הספרי מדבר על האחים יעקב ועשו. עשו לקח עמו ארבע מאות איש למפגש עם יעקב על מנת לפגוע בו ולנקום בו, והמדרש מסביר מדוע בכל זאת עשו לא פגע ביעקב, למרות שנאתו ליעקב ורצונו לנקום בו.⁵

3 למקורות נוספים בעניין זה, ראו: הרב אורי דסברג ואסף כהן, 'יחסי יהודים ונוכרים: סקירה ביבליוגרפית, בתוך: בני ישראל ובני נח אסופת מאמרים, אלקנה תשמ"ח, עמ' 83-118; **היחס אל הנכרי בהלכה ובמצוינות בתקופה התנאים**, עבודת הדוקטורט של יחזקאל כהן, י"ר ומייסד נאמני תורה ועבודה, ירושלים תשל"ה, עמ' 25-68; יוחנן בן יעקב, **חביב אדם שנברא בצלם**, כפר עציון תשנ"ה.

4 ראו בהערה 2 לעיל את פירושו של התפארת ישראל למשנה, וכן בהמשך החוברת את פירושו של הרב עמיאל שנייה לנטרל את עוקצו של המאמר על ידי נתינת תפקיד כלל אנושי לעם ישראל. כמו כן, בבבלי כריתות, ו ע"ב משמע לכאורה בפשטות שהגויים נקראים 'אדם'. וראו: משה גרינברג, **על המקרא ועל היהדות**, תל אביב תשמ"ה, עמ' 55-67, שנייה לחפש חלופות לתפיסה העולה לכאורה ממאמר זה. בין היתר מציין גרינברג את פירושו של התפארת ישראל ואת פירושו של המהר"צ חיות לפיו אין הכוונה כאן להוציא יתר העמים מכלל אדם, רק חז"ל באו לפרש כי בכל עת אשר נזכר בתורה ובכתבי הקודש סתם לשון אדם, לא כיוונו רק אל בני ישראל... כי רק להם הטיפו מילתם - זולת במקום מפורש שניבאו גם לאומות. ופשוט'. יחזקאל כהן (לעיל הערה 3) עקב אחרי ארבעים מאמריו של רשב"י ביחס לנכרי, מהם עולה כי לצד עמדות שליליות כלפיו, ניתן למצוא אצל רשב"י קולות הקוראים להימנע מפגיעה בו. כהן סבור, לפיכך, כי הפקעת שם 'אדם' מהגוי הינה רק לענייני טומאה וטהרה וזאת במגמה להקל, ראו שם, עמ' 79-86. וראו גם להלן בהערה 69. וראו גם: הרב משה צוריאלי, **הן עם לבדד ישכון**, בני ברק תשמ"ה, עמוד 10: 15-16.

5 בספרי מהדורת האראוויטץ בעמוד 65 מצוין שבגרסאות שבכתבי היד של הספרי הנוסח הוא 'והלא', ורק נוסח הדפוס הוא: 'הלכה'; וכן ראו מנחם כהנא, **אקדמות להוצאה חדשה של ספרי במדבר**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, ירושלים תשמ"ב, עמוד 32 הערה 26, שהעיר אף הוא שבכל כתיב היד הנוסח הוא 'והלא', והנוסח שרש"י ציטט (בראשית לג, ד) צריך עיון. נוסח הדפוס של הספרי הושפע מרש"י וראשונים נוספים ואפשר שהיה כתוב: 'הל', ובמקום 'הלא' נתגלגל הדבר ונוצרה 'הלכה'. תודתי ליוחנן בן יעקב וליואל קרצמר רזאל שהסבו את תשומת לבי לעניין זה.

ג. תני ר' שמעון בן יוחי:

הכשר שבגוים בשעת מלחמה הרוג.
(ירושלמי קידושין, פרק ד הלכה יד)

גם אם נניח שאכן ניתן ללמוד משהו משמעותי ממקור זה (ראו בהערה), מן הראוי שלא ליפול בטעותם של אלו הבוחרים להתעלם מהנוסח המלא ומסתפקים בקריאה חלקית ובהשמטת מילים. חכמינו ז"ל דיברו דווקא על 'שעת

מלחמה' שבה לא ניתן לסמוך על האויב, ואף כאלו שנדמה לנו שהם כשרים עשויים להתגלות כאויבים.⁶

ברם, לא רק מאמרו של רשב"י יצרו יחס שלילי כלפי הגויים. מאמרי חז"ל רבים מתארים את הגויים בצורה מאוד לא מחמיאה. הגוי נתפס כמי שעובר על עשרת הדברות, כאדם אלים, כרוצח החשוד על שפיכות דמים וכאדם בעל תכונות אכזריות. הגויים מתוארים כמושחתים מבחינה מינית וכפרוצים בזנות ובניאוף.⁷

מהעבר האחר, אנו מוצאים גם תיאורים חיוביים ביחס לגוי. מצאנו שחכמים שיבחו גויים רבים בעלי תכונות חיוביות, כדוגמת: חכמה, צניעות, כיבוד הורים (כידוע מסיפורו של דמה בן נתינה), צדקה⁸ ועוד. אף מצאנו חכמים שהשוו גוי לכהן גדול:

היה ר' ירמיה אומר: אתה אומר, מנין אפילו גוי ועושה את התורה. הרי הוא ככהן גדול?

תלמוד לומר: 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם'.⁹
(ספרא אחרי מות, פר' יג, וייס, פו ע"א)

כיצד ניתן להסביר את השוני ביחסם של חכמים לגויים? כיצד ייתכן למצוא מצד אחד התייחסות שלילית מאוד, ומצד שני חכמים שמעניקים לגוי יחס חיובי ביותר, עד דרגת 'כהן גדול'?

כשהגויים התנהגו בצורה אנושית ומוסרית, חכמים החמיאו להם ושיבחו אותם, אך כשהתנהגותם הייתה לא מוסרית או מסוכנת, חכמים אמרו את האמת כפי שנראתה להם וקבעו הלכות בהתאם

אפשר להציע שמדובר במחלוקת. בני אדם נוטים לשפוט אחרים על סמך החינוך והתדמית שיש לאחר בעולמם. ייתכן מאוד שגם לחלק מחכמינו ז"ל היו דעות שונות ביחס לגויים שהם הכירו, ויש כאן מחלוקת בין חכמים שונים: התיאורים החיוביים באו מן החכמים שביקשו לקרב את הגויים, והתיאורים השליליים באו מחכמים אחרים שביקשו להרחיק את הגויים, ותיארו אותם בהתאם למגמתם החברתית-פוליטית.

אפשר גם להציע שאין כאן מחלוקת אלא הסכמה. אין מחלוקת - גם בגלל שלא נראה שיש ויכוח משמעותי במשנה ובתוספתא על נכונות הקביעות השליליות כלפי הגויים, וגם משום שחלק מן ההלכות הנובעות מתיאורים אלו יצרו בעיות יומיומיות, ולא בנקל חכמים היו גוזרים גזירות

כאלו על הציבור, כמו איסור להתרפא אצל רופאים גויים, איסור להשתמש במיילדת גויה, איסור להתייחד עם גויים או להסתפר אצלם ועוד.¹⁰

אני מבקש להציע שיש כאן הסכמה לפיה היחס כלפי הגוי תלוי בהתנהגותו, כפי שמעידה הלשון במקורות השונים. אם הגוי 'עושה את התורה' הרי הוא ככהן גדול, ואם הוא 'חשוד על הנפשות' ומסוכן, יש להיזהר ממנו. מכאן עולה שלא בהכרח קיימת סתירה בין המקורות השונים ואולי הם מבטאים הבדלים בהתנהגותם של הגויים: כשהגויים התנהגו בצורה אנושית ומוסרית, חכמים החמיאו להם ושיבחו אותם, אך כשהתנהגותם הייתה לא מוסרית או מסוכנת, חכמים אמרו את האמת כפי שנראתה להם וקבעו הלכות בהתאם.

חיזוק לכך שהמקורות שיצאו נגד הגויים עשו זאת על בסיס התנהגותם השלילית ולא על בסיס גזעי ניתן למצוא בדבריהם של פוסקים רבים, שקבעו להלכה שבזמן שהגויים מתנהגים באופן ראוי, עלינו להתנהג אליהם אחרת, אפילו בניגוד לדין המשנה והגמרא.

פנישת יעקב ונשו ומוסטב דורה

כך, לדוגמה, על אף האיסור להתרפא אצל גויים ולקחת מהם תרופות, דבר מקובל כיום ובדורות הקודמים לנו הוא שיהודים הולכים לעשות ניתוחים ולהתרפא אצל רופאים גויים בארץ ובתפוצות. הרופאים הגויים של היום אינם חשודים על שפיכות דמים כבעבר, ולכן היחס השתנה. דוגמה אחרת אנו מוצאים בדברי הרמב"ם (שו"ת סימן תמח) בנוגע למוסלמים. על אף שבתחילה הם היו עובדי עבודה זרה גמורים, היום הם אינם מוגדרים עובדי עבודה זרה משום שליבם מסור לשמים, אף שהם ממשיכים לעשות את אותם המנהגים הקדומים שהתחילו כפולחן אלילי (כדוגמת זריקת אבנים לקעבה וכדומה). וידועים דבריו של רבי מנחם המאירי, המבדיל בין גויים 'הגדורים בדרכי הדתות' לבין גויים אחרים, וקביעתו הכללית לפיה ההרחקות שתיקנו חז"ל לא שייכות בגויים שדרכיהם מתוקנות: 'אבל שאר האומות שהם גדורים בדרכי הדתות, ושהם נקיים מכיעורים שבמדות הללו, ואדרבה שמענישים עליהם, אין ספק שאין לדברים הללו מקום להם כלל'.¹¹

10 ראו גם מאמרו של אפרים אלימלך אורבך, 'הלכות עבודה זרה והמצואות הארכיאולוגיות וההיסטוריות במאה השנייה ובמאה השלישית', קובץ ארץ ישראל ה, מחקרים בדיעת הארץ ועתיקותיה, ירושלים תשי"ט, עמ' 189-205. הסבור שההלכות שדרשו התרחקות חברתית מן הגויים, ממנהיגיהם וממטעניהם נשנו בכל חומרתן גם על ידי אותם החכמים שנהגו באותה תקופה להקל בהלכות עבודה זרה ממש, משום שגם אם לא היה חשש שבני דורם יעבדו א"ה"ם אחרים, ארבה הסכנה של טמיעה לאומית, ירידה מוסרית ושכחת התורה והמצוות מחמת המגע החברתי (ראו שם בעמוד 200). יחזקאל כהן (לעיל הערה 3) הוסיף בעמוד 49 שלא סביר שהקהילה היהודית הייתה מקבלת על נקלה איסורים אלו שהגבילו את ידה, אילו המציאות הייתה רחוקה מתיאורם של החכמים.

11 המאירי בחידושו לעבודה זרה, עמוד 53. על האיסור להתרפא אצל גויים ראו: משנה תורה, הלכות רוצח, יב, ט, וטור ושולחן ערוך יורה דעה סימן קנה; וכן ראו למשל דברי הרשב"א (הובאו במגיד משנה, הלכות איסורי ביאה, כב, ה) והר"ן (עבודה זרה, ז ע"א ד"ה אין) שכתבו בנוגע לרביעת בהמות שהגויים 'במקומות הללו אינם חשודים בה', ולכן מותר לייחד ולהעמיד בהמה בפונדקאות הגויים ולמסרה לרועה שלהם. דוגמה אחרת נמצאת אצל הריטב"א (עבודה זרה כו ע"א, ד"ה גמרא ונכרית) בנוגע למיניקת נכרית: 'ויש נוהגין אפילו ברשות הנכרית ואומרים שבזמן הזה ליכא חשש שפיכות דמים דאית להו אימת מלכות. ועוד, דלא מרעי נפשיהו. ובכל ארצו נוהגין שלא להניק חלב נכרית כלל והוא מנהג יפה'. כלומר, גם המנהג אינו נתפס על ידו כעיקר הדין אלא כמידת חסידות; לאור זאת יוצר המאירי הכללה וקובע: 'הרבה ראינו שמתפלאים על שבזמנים אלו אין אדם נוהר מדברים אלו כלל. ואנו כבר ביארנו עיקר כוונת הספר על איזו אומה היא סובבת כמו שיעידו ימי אידיהן שהזכרנו שהם כולם לאומות הקדומות שלא היו גדורות בדרכי הדתות'. וכן כתב החוה"מ יאר (סימן סו) על הגויים שבזמננו שאינם חשודים על שפיכות דמים, אם כי הוא עצמו מספר על רצח שאירע על ידי גוי. למקורות נוספים על שיטת המאירי ראו: משה הלברטל, בין תורה לחכמה, ירושלים תשס"א; אליעזר חדד, מינוטים במדינה יהודית, ירושלים תש"ע, עמ' 71-73.

6 גם במסכת סופרים (טו, י) הנוסח הוא 'בשעת מלחמה'. בתלמוד ירושלמי, האקדמיה ללשון עברית, ירושלים תשס"א, עמ' 1186 הסימון [] מצביע על כך שמדובר בנוסח חלופי, המופיע בגיליון שהוסיף המגיה - לטענתו, על פי מסכת סופרים - לדפוס הראשון. הראשונים קיבלו את הנוסח של 'בשעת מלחמה', כפי שניתן לראות בתוספות על מסכת עבודה זרה, כו ע"ב, ד"ה ולא מורדין; בית יוסף יורה דעה קנח ד"ה ומ"ש רבנו ומ"מ, בית יוסף חושן משפט תכה ד"ה גרס' תו בגמרא; באר הגולה חושן משפט סימן תכה. אם כי מלכתחילה ראוי להעיר שמקור זה בעייתי ביותר ללמוד ממנו הלכה, לאחר ששם גם נאמר: 'כשר שברופאים לניהגם. הכשר שבטבחין שותפו של עמלק... הכשירה שבנשים בעלת כשפים, ומשמע שזהו היגד על דרך החידוד ולא דווקא הלכה לדורות.

7 על כך שהגויים חשודים על שפיכות דמים ראו תוספתא עבודה זרה, ג, ג: 'נכרית לא תיילד את בת ישראל מפני שחשודין על הנפשות'. וכן בשאר ההלכות בתוספתא שם. וכן במשנה עבודה זרה, ב, א-ב: האיסור להסתפר, להתייחד עמהם, למסור להם בהמה לשמור וכדומה. על כך שהגוי נתפס כאדם אלים ראו למשל בבבלי פסחים, ח ע"א, שאין חובת בדיקת חמץ בקיר משותף בין גוי ליהודי מפני הסכנה. בבבלי בבא בתרא, מה ע"א, נקבע שיתם גוי אנס הוא.

8 בנוגע לחכמה ראו בבבלי ברכות, נח ע"א: 'הרואה... חכמי אומות העולם אומר: ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו [לבשר ודם]; בבבלי מגילה, טז ע"א: 'ר' יוחנן אומר: כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם'. בנוגע לצניעות, בעיקר כלפי עמי המזרח, ראו למשל: בבבלי ברכות, ח ע"ב, על הפרסיים, המדיים ועוד. בנוגע לצדקה ראו תוספתא סוטה, יד, י (ליברמן): 'משרבו מקבלי צדקה מן הגוים... וכן ראו את הוויכוח של התנאים בנוגע לצדקה שעושים הגויים בבבלי בבא בתרא, י ע"ב, על פירוש הפסוק: 'וחסד לאומים חטאת' (משלי יד, לד).

9 בבבלי בבא קמא, לח ע"א ובבבלי עבודה זרה, ג ע"א, מופיע המאמר בשמו של רבי מאיר.

ג. היחס לגוי במחשבת ישראל

עוד לפני מעמד הר סיני אומרת התורה שעם ישראל נועד להיות עם מיוחד מכל העמים, עם סגולה: 'ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מקל העמים כי לי קל הארץ. ואתם תהיו לי מסלקת כהנים וגוי קדוש... (שמות יט, ה-ו). מהי סגולה זו? במה נתייחד עם ישראל משאר העמים?

בשאלות אלו נחלקו גדולי עולם, ואציין שתי שיטות מרכזיות: לפי שיטה אחת, פסוקים אלו מתארים את השוני המהותי בין עם ישראל לבין שאר אומות העולם. דרגתו של היהודי היא מעל דרגת שאר בני האדם. השיטה האחרת, לעומתה, סבורה שפסוקים אלו מתארים את מעמדו המיוחד של עם ישראל בזכות התורה, אך אין הבדל מהותי בין ישראל לבין הנכרי. לכל אחד מבאי העולם יכולת שווה להגיע אל הדרגה האנושית העליונה ביותר, אך בזכות התורה והמצוות מקבל עם ישראל "נקודת פתיחה" טובה יותר מהאחרים, שכן התורה מאפשרת לו להיות 'עם חכם ונבון' (דברים ד, ו). לפי זה, אילו ידע הגוי לבחור בדרך התורה או בדרך אחרת שתוביל אותו אל האמת, אף הוא ישווה לעם ישראל, ואפשר שאף יעלה עליו. כנציגים מובהקים של כל אחת מן השיטות בחרתי את ר' יהודה הלוי (להלן: ריה"ל) ור' משה בן מימון (להלן: רמב"ם).

ד. ריה"ל: סגולה ובחירה

"אתה בחירתנו מקל העמים, אהבת אותנו, ורצית בנו, ורוממתנו מקל הלשונות" (סידור התפילה).

הסגולה, סבור ריה"ל, מייצגת את העובדה שעם ישראל נבדל הבדל מהותי מכל שאר העמים. כדי להבין מהי הסגולה וכיצד היא גורמת לשוני בין ישראל לעמים, מהו רעיון הבחירה, ומהי הדרך כדי להגיע אל ההתגלות האלהית לבני האדם, ראוי להרחיב מעט במשנתו.

בספר הכוזרי מתאר ריה"ל דו-שיח בין מלך כוזר לבין החבר. הספר דן בשאלת התגלות האל לבני האדם, ומעלה שאלות רבות אודותיה (כדוגמת: מתי מתרחשת ההתגלות, היכן היא מתרחשת ועוד). הנחת המוצא היא שבני האדם חיים בתוך עולם גשמי המוגבל בחוקי הטבע, ואילו האל אינו גשמי ואינו נתון לחוקי הטבע. לא ברור, אם כן, כיצד יכול בכלל להיווצר חיבור בין האל לבין האדם.¹²

בנוגע לשאלה מתי תתרחש ההתגלות, התשובה היא שזו לא אמורה להתרחש, כיוון שעצם התגלות האל בעולם היא בלתי אפשרית, משום שהאל אינו סופי ואינו גשמי

ולא ייתכן שהוא יופיע בתוך העולם הזה הגשמי והמוגבל. כשקורה דבר כזה הרי שמדובר בנס, בו נוצר חיבור בין הסופי לאינסופי, בין הגשמי והלא-גשמי.

התשובה לשאלה למה מתרחשת ההתגלות מושפעת מהתשובה לשאלה מתי היא מתרחשת. מאחר שההתגלות היא תופעה יוצאת דופן וניסית, היא מוגבלת לאנשים בודדים, לקבוצה קטנה בתוך המין האנושי - לאלו שיש להם 'סגולה', דהיינו כשרון רוחני לקבל את 'הענין האלהי'. הנה ציטוט אחד לדוגמה:

אמר החבר: ... אברר לך כבוד העם. ודיני עַד, לקיחת ה' אותם לו לעם ואומה מבין כל אומות העולם, ושכינת הדבר האלהי בהמוניהם, עד שהגיעו כולם לגבול הדיבור, ועבר הדבר אל נשיהם והיו מהן נביאות... והרי אברהם סגולת עֶבֶר... ועֶבֶר סגולת שָׁם, ושָׁם סגולת נֹח... וסגולת יצחק - יעקב. ונדחה אחיו עשיו, כיון שזכה יעקב באותה הארץ. ובני יעקב כולם סגולה. כולם ראויים לדבר האלהי... ואע"פ שהיו בהם ממרים מרוחקים אלא שהם בלי ספק סגולה בענין שהם בשרשם וטבעיהם מן הסגולה, ומולידים מי שהוא סגולה... (ספר הכוזרי, מהדורת הרב קאפח, עמוד כז-כט)

למרות שריה"ל טוען שיש הבדל מהותי בין ישראל לבין הגויים בתכונת הסגולה ובשאלת הנבואה והתגלות האל הנגזרת ממנה, הוא מדגיש את המשותף בין כלל בני האדם בכך ש'כולם בראוי יתעלה'. הוא מפצל, אפוא, בין תפקידם של הגויים, שהוא לחיות בעולם הזה ולקיים חברה אנושית עם סדרי חברה תקינים, לבין החברה היהודית שתפקידה הנוסף והמיוחד הוא לאפשר מגע עם האל באמצעות קיום התורה והמצוות.¹³

ה. רמב"ם

"וְקִדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקִבְּרָתְנוּ מִלְּכָנוּ לְעִבּוֹדְךָ" (סידור התפילה).

לעומת ריה"ל, הרמב"ם מצמצם את ההבדל המהותי בין עם ישראל לבין הגויים. כל אדם עומד בזכות עצמו והישגיו האישיים ללא קשר למוצאו הלאומי. ניסוח בהיר לכך ניתן למצוא בתשובת הרמב"ם לשאלה מדוע בני לוי לא קיבלו חלק בארץ ישראל בשעה שיהושע כבש את הארץ וחילקה לשבטים. הרמב"ם כותב כי לשבט לוי יש תפקיד מיוחד והוא 'לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכי הישרים', ולכן על הלויים לעסוק בתפקידם המיוחד ולא בנחלתם הפרטית. על כך מוסיף הרמב"ם הארה כללית הנוגעת לעניין:

ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם, אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להיבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבודו, לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלהים, ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו, כמו שזכה לכהנים ללוים. הרי דוד אומר: 'ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (תהלים טז, ה).

הלשון 'כל באי העולם' היא ציטוט מן המשנה בראש השנה (א, ב), המכוון לכלל בני האדם. הרמב"ם מעניק 'הזדמנות שווה' לכל איש ואיש מכל באי העולם, ללא הבדל בין יהודי לגוי. כל אדם ללא קשר למוצאו יכול לבחור להיות צדיק או רשע.¹⁴ הדבר תלוי רק באדם עצמו, במאמציו ובדרך בה יבחר. כל אדם שיבחר 'לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבודו, לדעה את ה' יגיע לדרגת הקדושה: 'הרי זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים'.

13 ראו: הכוזרי (לעיל הערה 12), ס"א, כז-כח, עמוד יא: 'אמר הכוזרי: אם כן תורתכם מחייבת רק אתכם. אמר החבר: אמנם כן. ומי שנספח אלינו מן העמים במיוחד יבואה מן הטוב אשר יוטב לנו, ולא ישתוה עמנו. ואילו היה חיוב התורה מחמת שבראנו, כי אז היו שווים בה [ב'תורה] הלבן והשחור כי כולם בראוי יתעלה, אלא שהתורה מחמת הוצאתו אותנו ממצרים ומגעו איתנו, כי אנו הסגולה מבני אדם'.

14 ראו משנה תורה, הלכות תשובה, ג, א.

12 ראו למשל דבריו בספר הכוזרי, מהדורת הרב קאפח, קריית אונת תשס"א, עמוד ח, ס"א, ח: 'אמת, גם לא תשקוטנה הנפשיות עד אשר יתברר שיש לה' מגע עם האדם... שבורא העולם הזה והבא והמלאכים והשמים והמאורות יש לו מגע עם הטינוף והזיהום הזה כלומר האדם, וידבר עמו וימלא חפצו והתחכמותיו, וכן ראו: ס"א, מט, סח: ס"ד, טו, ועוד.

שיפוטיות ביחס לגוי

ניתן היה לחשוב שהרמב"ם התייחס אל הגוי בצורה מכבדת יותר, ואילו ריה"ל התייחס אל הגוי בזלזול. ברם, ייתכן שדווקא עמדות המוצא גורמות את ההיפך. הרמב"ם נוקט בעמדה שיפוטית ביותר כלפי הגויים, משום שהוא סבור שלכל אדם בעולם ישנה הזדמנות להגיע אל השלמות האנושית, ומי שלא מתאמץ להשיג את מה שיש ביכולתו להשיג הרי הוא מועל בתפקידו ויש להתייחס אליו בהתאם. לעומתו, דווקא ריה"ל פחות שיפוטי כלפי הגויים, שמלכתחילה, בהעדר הסגולה, אין להם אפשרות להתעלות מעבר למגבלות החומריות.

פיתוח נוסף של רעיון הסגולה של ריה"ל כורך בין ישראל לגויים. מתוך כך שרק עם ישראל יכול להגיע אל ההתגלות הא"הית, מוטל עליו תפקיד חדש: לסייע לכלל בני האדם שלא זכו אל ההתגלות. כך, למשל, כתב הרב משה אביגדור עמיאל, שהיה רבה של תל אביב לפני קום המדינה. הרב עמיאל הלך בדרכו של ריה"ל והסביר שההתגלות המיוחדת לא נועדה עבור עם ישראל בלבד, אלא גם עבור הגויים.¹⁸

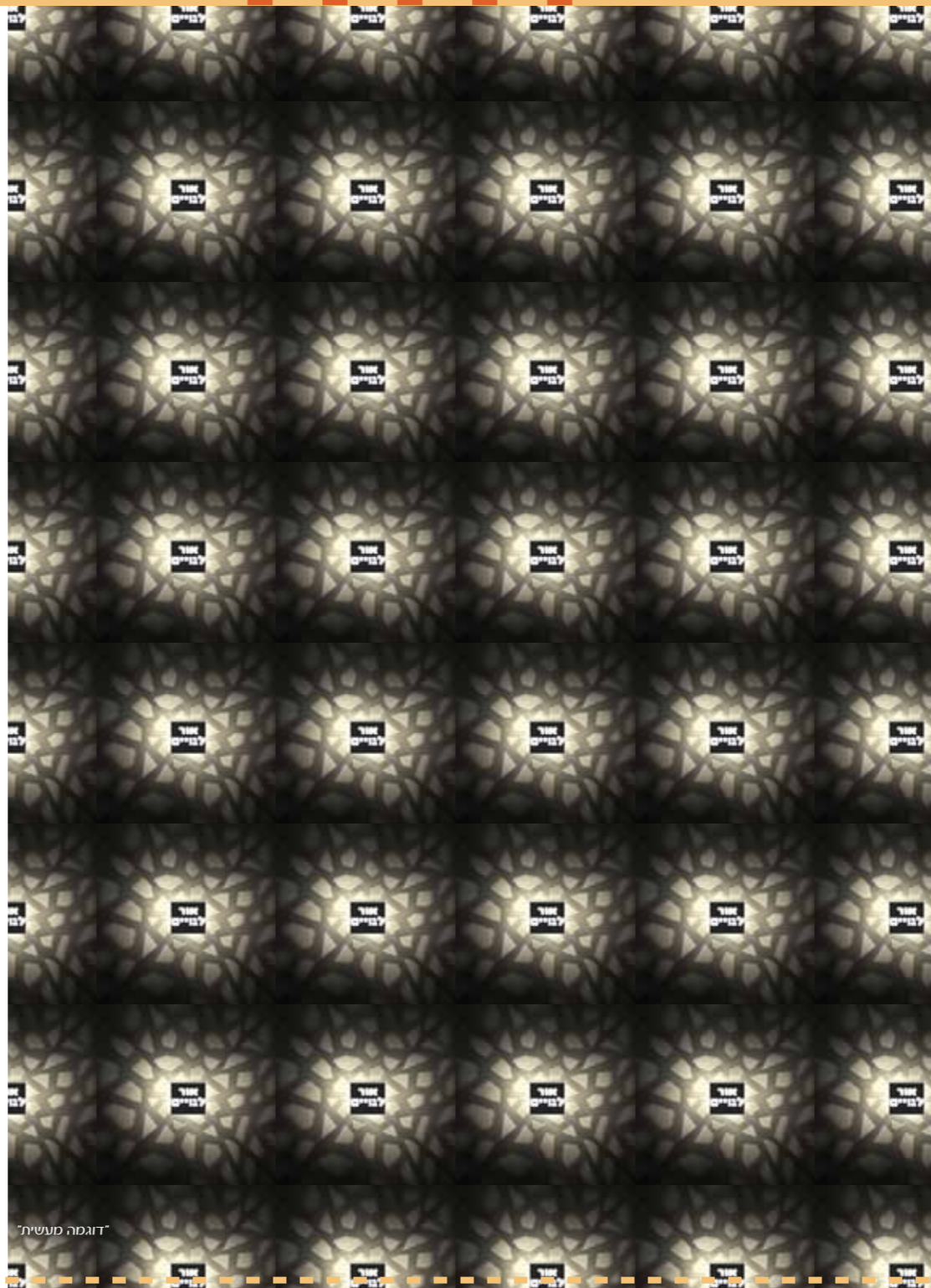
ההתגלות של ה' בעולם, שבה ניתנו התורה והמצוות, נועדה, בסופו של דבר, לכלל בני האדם. התורה והמצוות הן הדגם שעם ישראל מציג לעולם כמודל לחיקוי, כדי שהגויים ישפרו את מעשיהם ויעתיקו מעם ישראל התנהגות מוסרית וראויה. גם המאמר 'אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם' (בבלי 'במות, סא ע"א, ועוד) מתפרש בהתאם: רק עם ישראל אכן מגלם בדמותו את התפקיד העל-לאומי, הנקרא בשם: 'אדם', משום שרק לעם ישראל יש תפקיד הנוגע לכלל האומות.¹⁹ דברים דומים ניתן למצוא אצל הרא"ה קוק ובנו, הרב צבי יהודה. אולם למרות שגישה זו נראית כמקרבת בין ישראל לעמים, יש בה מן ההתנשאות כלפי הגויים, הנמצאים בדרגת חיים בהמיים.²⁰

18 עיקר התייחסותו לעניין נמצאת בחוברת שהוא הקדיש לנושא, בשם **עם סגולה**. שמה של החוברת מעיד כי היא מבית מדרשו של ריה"ל. ולא זו בלבד, אלא במקומות רבים בספריו ניתן לראות כי הוא סבר כריה"ל. בספרו **דרשות אל עמי**, חלק ב, בילגורי תרצ"ד, עמוד 84, הוא כותב: 'אולם ההבדל בין נשמות כל האומות הנ"ל ובין נשמת האומה הישראלית הוא משם כאותו ההבדל שבין נשמת האדם לנשמת שאר הבע"ח'.

19 **בהגינות אל עמי**, חלק א, אנטוורפן תרצ"ג, עמוד רע הוא כותב: 'עמדו נא על פרשת דרכים, ושאלו לכל העוברים ושבים מי ומי אתם ותשמעו תשובות שונות, זה ישיב לכם צרפתי אני, זה יאמר אשכנזי אני, זה ישיב פולני אני, זה ישיב בריטי אני וכו' וכו', אבל גם אחד מכם לא יענה פשוט אדם אני. עוד על שיטתו המדינית לאומית של הרב עמיאל, ראו: אלי הולצר, **חרב פיפיות בידם**, ירושלים תשס"ט, פרק ה.

20 זו לשונו של הרב עמיאל: 'כדי שאצל הגויים ימצאו לכל הפחות יחידים שרידים שיהיו בכלל חסידי אומות העולם - נחוץ שאנחנו נקיים כל תרי"ג המצוות כדי שאחרים יקיימו לכל הפחות את שבע מצוות בני נח; אנו צריכים להיות לעם ד', עם הרוח, עם הספר, עם קדוש וכו' כדי שאחרים יהיו לכל הפחות לעמי הארץ ויתנהגו בדרך ארץ; ... נחוץ שאנחנו נהיה זהירים בכל טיפת דם, אפילו בדם בהמה, חיה ועוף... כדי שאחרים לא יהיו להוטים אחרי דם אדם... בקיצור: אנחנו צריכים להיות בבחינת מלאכים כדי שאחרים יהיו במדרגת בני-אדם' (הרב מ"א עמיאל, **עם סגולה**, תל אביב תש"ג, עמ' 15-16).

גם הרא"ה קוק ובנו הרצ"ה פסעו בדרך דומה. בנוגע לרא"ה ראו: צבי ירון, **משנתו של הרב קוק**, ירושלים תשל"ט; הרב יואל בן-נון (לעיל הערה 17), עמ' 175-180; בנוגע לרצ"ה, ראו: הרב צבי יהודה הכהן קוק, **לנתיבות ישראל א**, בית אל תשס"ג, עמוד כא: 'כל עיקרו של מושג הלאומיות כמו שהוא שגור ומצוי עתה בשווקינו, הלא כמו חדש זר הוא בתוכנו, כמו מן החוץ בא לנו... לאומיות זו הלא סוף סוף אינה לגבי דידן אלא בבחינת "שם מושאל". אין לנו לאומיות שוביניית גרידא כשאר אומות העולם, לאומיותנו הלא היא תמיד קוסמופוליטית, תמיד גם אנושית-כללית וגם עולמית-כללית...'

דוגמה מעשית

לא מפתיע אם כן לגלות שהרמב"ם סבר שהנבואה היא תופעה כלל אנושית. בניגוד לריה"ל, שהגביל את הנבואה דווקא לעם הסגולה, לפי הרמב"ם האל מנבא לכל בני האדם, ללא הבדל דת, גזע ומין, וכל אחד יכול להגיע אל הנבואה אם רק יפעל בדרך הנכונה.¹⁵ הנבואה תלויה במאמציו של האדם, בחכמתו ובאורח חייו המוסרי, וכל אדם העומד בציפיות הגבוהות הנדרשות מן הנביא יכול להעפיל אל העולם הנבואי. לאחר שהאדם יהיה 'חכם גדול' ו'בעל דעה רחבה נכונה עד מאוד', יוכל להגיע למצב ש'מיד' רוח הקודש תשרה עליו.¹⁶

לאור זאת, מובן מדוע חזון אחרית הימים של הרמב"ם הוא שכל בני האדם יעבדו את השם ביחד. הרמב"ם סבור שגם הדתות האחרות, כדוגמת הנצרות והאסלאם, נועדו לקרב את האנושות למטרה זאת:

וכל הדברים האלו, שליטת הנצרי ושלזו הישמעאלי שעמד אחריו - אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח, ולתקן העולם כולו לעבוד את ה' ביחד, שנאמר: 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה', לעבדו שכם אחד' (צפניה ג, ט). כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשוטו דברים אלו באיים הרחוקים ובעמים ערלי לב.

(משנה תורה, הלכות מלכים, יא, יא)

נמצא שההבדל בין ישראל לעמים איננו תורשתי-סגולי, כמו שסבר ריה"ל, אלא הבדל של חכמה ודעת, הליכות ומוסר. בלשונו של הרמב"ם (משנה תורה, הלכות עבודה זרה, יא, א): 'אין הולכין בחוקות הגויים ולא מידמין להם... אלא יהיה הישראלי מובדל מהם וידוע במלבושו ובשאר מעשיו, כמו שהוא מובדל מהם במדעו ובדעותיו. וכן הוא אומר: ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ, כו)'. מדעו ודעותיו - זוהי התורה המסורה לנו מהר סיני.¹⁷

15 מן הראוי להוסיף כי דרישת האמת כפי שהיא הכרחית לתהליך, והרמב"ם לימד אותנו כי יש לחפש אחר האמת 'ממי שאמרה' (**הקדמה למסכת אבות**, מהדורת הרב שילת, מעלה אדומים תשנ"ז), עמוד רכז).

16 זו לשון הרמב"ם במשנה תורה, הלכות יסודי התורה, ז, א: 'מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם. ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו... ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ וידוע מהן גדלו מיד רוח הקודש שורה עליו. רוח הקודש מגיעה מיד אחרי שהאדם עבר את תהליך ההכשרה הנדרש. עוד על תורת הנבואה של הרמב"ם ועל המחלוקת החריפה של אברבנאל על הרמב"ם, ראו: דוד בן זיון, **ביאור דון יצחק אברבנאל למורה נבוכים**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, באר שבע תשס"ט, פרק ח.

17 אמנם לפי הרמב"ם, גם דת שאינה דת משה אך עוסקת בתיקון הגוף ובתיקון הנפש נקראת תורה א"הית, והיא יכולה להוביל את האדם אל השלמות. ראו **מורה נבוכים**, ב, מ. ייתכן שהרא"ה קוק ניסה לאחד בין ריה"ל לרמב"ם על ידי חילוק בין יחיד הסגולה עליהם צדקו דברי הרמב"ם לבין 'נשמת האומה בכללה עליה צדקו דברי ריה"ל, ראו: הרב יואל בן נון, 'לאומיות ואנושיות וכנסת ישראל', בתוך: בנימין איש שלום ושלום רוזנברג (עורכים), **יובל אורות**, ירושלים תשמ"ה, עמ' 182-185.

ההתייחסות המוסרית אל כל בני האדם יונקת מכמה מקורות השראה. בתלמוד הירושלמי מוצגות שתי תפיסות מוסריות שונות: האחת יונקת את השראתה מעקרון ההדדיות, והאחרת יונקת את השראתה מעקרון בריאת האדם על ידי ה', ומהשוויון של כל הנבראים בצלם א"הים. זו לשון התלמוד הירושלמי:

'ואהבת לרעך כמוך' (ויקרא יט, יח) - רבי עקיבה אומר: זהו כלל גדול בתורה.

בן עזאי אומר: 'זה ספר תולדות אדם' (בראשית ה, א) - זה כלל גדול מזה.²¹

(ירושלמי נדרים, פרק ט הלכה ד)

מהו הכלל הגדול בתורה? אפשר לפרש שלפי רבי עקיבא עקרון ההדדיות, 'כמוך', הוא הכלל הגדול בתורה. על האדם לנהוג באהבה כלפי רעהו, כפי שהוא היה מצפה שינהג כלפיו. לעומתו, בן עזאי סבור שהכלל הגדול בתורה הוא עצם התפיסה היסודית לפיה כל בני האדם נולדו מאדם הראשון שנברא בצלם ה', כאמור בפסוק במלואו: 'זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדָמוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אוֹתוֹ. עַל פִּי פִירוּשׁ זֶה אִפְשָׁר לומר כִּי הַהִבְדָּל בֵּין רַבִּי עֲקִיבָא לְבֵן עֲזָאִי נִוּגַע בְּשִׂאלָה הָאֵם אָדָם מוֹסְרֵי בְּשֵׁל

התועלת שעשויה לצמוח לו, או שמא התביעה להיות מוסרי היא מוחלטת ואינה מותנית בשיקולים תועלתניים.

בהמשך לתפיסה המוסרית היונקת מעקרון ההדדיות, הלל הזקן מלמד אותנו עיקרון מוסרי יסודי המבטא את כל התורה כולה:

21 וכן ראו בפרשנים על הירושלמי על אתר, ובבראשית רבה, כד, ח, עמוד 237.

22 המקור הארמי בדבריו של הלל לאותו גוי שביקש להתגייר, ראו בבבלי שבת, לא ע"א.

23 כך בחוק אחרות הרי"ך, 15.09.1935. על תפיסת העולם הנאצית ראו באתר של יד ושם, ובערך 'גזענות' בוויקיפדיה; התר פרינגל, גזע הפורענות, ירושלים תשס"ח; יוחנן בן יעקב, סגולה 12, אייר תשע"א, עמ' 54-61.

מה ששנאו עליך - אל תעשה לחבריך.²²

אנחנו היינו עבדים במצרים, ולכן אחרי שיצאנו משם - חובה עלינו לדעת להתנהג נכון כלפי עבדים, ולא לחזור על הרוע שנעשה לנו. חובה עלינו להתייחס אל העבד העברי לא כעבד אלא כפועל (כשכיר כתושב יהיה עמך; ויקרא כה, ט); חובה עלינו לתת מנוחה לעבדים ביום השבת בדיוק כפי שאנו שובתים בשבת (למען ינוח עבדך ואמתך כמוך; דברים ה, יד); אין להסגיר בחזרה עבד שברח אל אדוניו (דברים כג, טז) - דין תורה שבוודאי הפתיע אנשים רבים שסברו שהעבד הוא רכוש המוחלט; היובל משחרר עבדים; עבד כנעני משתחרר לחופשי אם מופעלת נגדו אלימות שגרמה לו נזק גופני באחד מהאיברים (כגון: שן ועין), ועוד מצוות.

ומכאן לדורנו:

אסור לנו להשפיל בני אדם בגלל מוצאם, הדם הזורם בעורקיהם, צורת אפם וכדומה. אסור לנו לחזור על הרוע בו נהגו כלפינו בגרמניה ובשאר הארצות האנטישמיות

כשם שאנו מצויים לזכור את מה שעבר עלינו במצרים (וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים; דברים ה, טו) ולהסיק מכך התנהגות הולמת כלפי עבדים, כך אנו מצויים לזכור את שעבר עלינו, ולהסיק מכך התנהגות הולמת כלפי עמים אחרים. אסור לנו לאמץ את תפיסת העולם, ההתנהגות והיחס הרע שסבלנו אנחנו באירופה ובגלויות אחרות!

בשנות הארבעים של המאה העשרים רצחו את אבותינו בשל תפיסת עולם שראתה ביהודים יצורים טפילים ואנטי-אנושיים. רצח היהודים נבע ישירות מן האמונה בעקרון 'הברירה הטבעית', בו החזק דורס את החלש והגזע העליון הוא זה ששורד. הגזענות הנאצית שפטה בני אדם לפי גזעם ומוצאם, ושללה את האזרחות ממי שלא זורם בעורקיו דם גרמני. היהודי נתפס כתת-אדם, כגרוע מהקופים, הכלבים והכינים.²³

ומכאן מתחדד ביותר הלקח שלנו לדור התקומה אחרי השואה:

אסור לנו להשפיל בני אדם בגלל מוצאם, הדם הזורם בעורקיהם, צורת אפם וכדומה. אסור לנו לחזור על הרוע בו נהגו כלפינו בגרמניה ובשאר הארצות האנטישמיות!

חובה עלינו ללמוד מהמתוקנים שבגויים. חסידי אומות העולם בדור האחרון, כדוגמת ראול וולנברג וצדיקים נוספים כמותו, שהיו מוכנים אף להעמיד את חייהם בסכנה, והושיטו יד לעזרה לעם ישראל כשהיה במצור ובמצוק. עלינו לאמץ את דברי ה' בתורתו, תורת האמת, לפיהם כל אדם נברא בצלם א"הים, וללכת בדרכיו של הקב"ה: 'מה הוא רחום וחנון - אף אתה רחום וחנון' (מכילתא דר"י, בשלח, ג) ולהתפלל שנדע לראות בכל אדם את היותו יציר כפיו של הקב"ה, וייתן בלבנו 'שנראה כל אחד מעלת חברו, ולא חסרונותיו'.²⁴ לראות את מעלת החבר פירושו למצוא את נקודות הזכות גם כשיש נקודות של חובה, ולהכיר בהיותו של האחר אדם, גם כשהוא אחר. ראוי לצטט כאן מיומן שכתב סרן בניה ריין הי"ד, שנהרג במלחמת לבנון השנייה, בעת ביקורו בפולין: 'מסקנות לפלוגה: סגירת מעגל באושוויץ. שוב, כעניין חייל שעומד חמישים שנה אחרי. גאוה לאומית. נכד למשפחה. לא נקמה - כדי להראות להם, אבל בשבילנו. לדעת שצה"ל זוכה לעמוד 50 שנה אחרי... כל המוות הוליד חיים. מה מחייב אותנו. במה אנחנו שונים מחייל נאצי. כיצד נוביל שדברים כאלו לא יקרו. כיצד אני אדם טוב יותר. אישי... ידיעה שאנחנו הערובה לכך שמה שקרה לא יקרה, וזה מחייב אותנו'.²⁵

24 כתפילתו של ר' אלימלך מליזנסק, ראו גם: מורה נבוכים, א, נד.

25 בניה ריין, יומן מסע לפולין של רב סרן בניה ריין ז"ל, ירושלים תשס"ט, עמוד 39.

ח. בחזרה לרמב"ם: מחשבה ומשפט

על מנת לברר את מעמדו של הגוי בהלכה נתמקד בדעתו של הרמב"ם, המהווה בסיס הלכתי לפוסקים רבים. במישור המשפטי יש להבדיל בין שלושה סוגים של גויים:²⁶ גוי עובד עבודה זרה, גר תושב וגוי סתם.

א. גוי עובד עבודה זרה

הרמב"ם פוסק שאין מצווה להציל גוי כזה הנתון במצב של סכנה, בגלל העבירה החמורה של עבודה זרה.²⁷ עם זאת, אין שום היתר להרוג אותו, ואסור לגרום למותו, כל עוד הוא לא נלחם בנו.²⁸ לעומת זאת, יהודי שפוגע בעמו, ש'מיצר לישראל'

או מסית ומדיח אחרים לעבוד עבודה זרה, זוכה ליחס חמור בהרבה מגוי העובד עבודה זרה. ההנחה העומדת בבסיס פסיקה זו היא שמעשיו של האדם הם הגוזרים את דינו.²⁹

ב. גר תושב

גר תושב הוא גוי שקיבל על עצמו לקיים את שבע מצוות בני נח,³⁰ מה שהופך אותו לחסיד אומות העולם.³¹ לפי הרמב"ם, השאיפה היא שכל בני האדם בעולם יהיו גרים תושבים ויקיימו שבע מצוות בני נח:

26 יש סבורו להגדיר מבחינה הלכתית רק שני סוגי גויים: גוי שעובד עבודה זרה וגר תושב. ראו: בית יוסף חושן משפט סימן רמט ד"ה ומ"ש רבנו אסור ליתן, שהניח בפשטות שיש רק שני סוגים, וכך היא שיטתו בשולחן ערוך, וכן ראו: ריטב"א מכות ט ע"א; אליעזר חדד (לעיל הערה 11), עמוד 32 הערה 73; עמוד 47; עמוד 57 הערה 154; עמוד 70; אריאל פינקלשטיין, **דרך המלך**, נתיבות תשע"א, עמ' 93-101.

27 על חומרתה של עבודה זרה כבר כתב הרמב"ם (משנה תורה, הלכות עבודה זרה, ב, ד): 'הא למדת שכל המודה בעבודה זרה - כפר בכל התורה כולה ובכל הנביאים ובכל מה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם... וכל הכופר בעבודה זרה - מודה בכל התורה כולה. והיא עיקר כל המצוות כולן'. אם כי יש לשאול: כיום, לדוגמה, שישנם עובדים זרים בארץ הידועים כעובדי אלילים, האם הרמב"ם כרופא היה מסרב לטפל בפצוע כזה אם היה מגיע אליו? נראה שהרמב"ם, שהיה חכם גדול וירא שמים אמיתי, ושימש גם כרופא לגויים במצרים שבאו אליו, היה עושה הכל כרופא כדי להציל את חי' הגוי ולו רק בשביל לקדש שם שמים ולא לגרום לחילול השם.

28 זו לשון הרמב"ם במשנה תורה, הלכות עבודה זרה, י, א: '**אין כורתין ברית לעובדי עבודה זרה** כדי שנעשה עמהן שלום... אלא יחזרו מעבודתה או יהרגו. ואסור לרחם עליהם, שנאמר: ולא תחנם. לפיכך, אם ראה גוי עובד עבודה זרה אובד או טובע בנהר לא יעלנו... **אבל לאבדו בידו או לדחפו לבור וכיצא בה - אסור מפני שאינו עושה עמנו מלחמה**... אבל, מוסרי ישראל והמינים והאפיקורוסין מצוה לאבדן ביד, ולהורידן עד באר שחת, מפני שהן מצירין לישראל ומסירין את העם מאחרי ה', כישוע הנצרי ותלמידיו, וצדוק וביתוס ותלמידיהם, שם רשעים ירקב (משלי י, ז).

29 וכן ראו בהלכות רוצח ושמירת הנפש, ד, יא, ונראה שמדובר שם על גויים עובדי עבודה זרה, כפי שמדובר כאן בהלכות עבודה זרה, וסמך לכך יש בדבריו בהלכה הקודמת העוסקת במינים ובאפיקורוסים. וכך מפורש בלשון השולחן ערוך שבדפוס (יורה דעה קנת, א) שטרח לציין שהמדובר ב'עובדי ע"ז מז' עממין' - לשון זו היא בלתי אפשרית, שכן לא ידוע מיהם שבעת העממים לאחר שבא סנהריב ובלבל את האומות, ואין זה אלא כאומר שהלכה זו לא תתקיים בפועל. בנוסח הדפוס הראשון של השולחן ערוך מדובר על 'עובדי אלילים', ובבית יוסף יורה דעה סימן קנח ד"ה ומ"ש רבינו ומ"מ נראה שהבין שמדובר על גויים שעוברים על שבע מצוות בני נח, ולכן אין מצווה להצילם אך גם אין מצווה להורידם לבור. אפשר ללמוד מדבריו שגויים שאינם עוברים על שבע מצוות בני נח אין מצווה להצילם משום 'דרכי שלום' (במיוחד לשיטת הבית יוסף שסבר מבחינה הלכתית שיש רק שני מצבים אצל הגוי: או שהוא מקיים את כל שבע מצוות בני נח ואז הוא חסיד אומות העולם, או שהוא עובר עליהן ואז דינו בהתאם, וראו בהערה 26).

30 אסתפק בשתי הוכחות לכך שהגר תושב נשאר גוי: א. מדין אשת יפת תואר שלא רוצה להתגייר. הרמב"ם פוסק (הלכות מלכים ומלחמות, ח, ז): 'לא רצתה להתגייר מגלגלין עמה שנים עשר חדש, לא רצתה - מקבלת שבע מצות שנצטוו בני נח ומשלחה לנפשה, והרי היא ככל הגרים התושבים, ואינו נושאה - שאסור לישא אישה שלא נתגיירה'. ב. מדין רוצח יהודי שהרג גוי או גר תושב. הרמב"ם פוסק (הלכות רוצח ושמירת נפש, ב, יא): 'ישראל שיהרג גר תושב אינו נהרג עליו בבית דין שנאמר (שמות כא, יד) וכי יזיד איש על רעהו, ואין צריך לומר שאינו נהרג על הגוי. ואחד ההורג את עבד אחרים או ההורג עבדו, הרי זה נהרג עליו, שהעבד כבר קבל עליו מצוות ונוסף על נחלת ה'. גר תושב אינו נקרא רעהו והוא לא חלק מנחלת ה', משום שהוא לא נחשב כמי שקיבל עליו מצוות. לעומת זאת, העבד הכנעני מוגדר כמי שהצטרף ל'נחלת ה', כיוון שהוא קיבל עליו מצוות כאישה. קבלת שבע מצוות בני נח של הגר תושב לא מכניסה אותו לכלל נחלת ה'. לענין זה, ראו גם במכילתא משפטים (ד-ו) ובדברי המשך חכמה (שמות כא, יד) שרצה להסביר שבהריגת גוי, מלבד חטא הרציחה ישנו גם עוון של חילול השם, ולכן אין לתת עונש מוות לרוצח משום שהוא אינו מספיק כדי לכפר על שתי העבירות החמורות, ולכן דינו מסור לשמים. אם כי אפשר שיש כאן פרשנות אפולוגטית. וראו גם דבריו של אליעזר חדד (לעיל הערה 11), עמ' 29-35 שלדעתו לפי הרמב"ם גר תושב הופך ל'יהודי למחצה'; ראו גם הרב בן-ציון קריגר, 'גר תושב - זהותו ומהותו, **בני ישראל ובני נח אסופת מאמרים** (לעיל הערה 3), עמ' 38-73.

31 כפי שכתב הרמב"ם (משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות, ח, יא): 'כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן, הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת - אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם'.

משה רבנו לא הנחיל התורה והמצוות אלא לישראל, שנאמר: 'מורשה קהלת יעקב', ולכל הרוצה להתגייר משאר האומות, שנאמר: 'ככם כגר' (במדבר טו, טו). אבל מי שלא רצה - אין כופין אותו לקבל תורה ומצוות.

וכן צוה משה רבנו מפי הגבורה: לכוף את כל באי העולם לקבל מצוות שנצטוו בני נח. וכל מי שלא יקבל - ייהרג. והמקבל אותם הוא הנקרא: גר תושב, בכל מקום. וצריך לקבל עליו בפני שלושה חברים...

(משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות פרק ח, י')

גם כאן משתמש הרמב"ם בלשון המשנה בראש השנה (א, ב): 'כל באי העולם'. מצוות בני נח נועדו ל'כל באי העולם', ומי שלא יקבל אותן על עצמו - ייהרג. עונש המוות מלמד שאין זכות קיום להתנהגות החורגת ממצוות בני נח.³²

להבדיל מגוי עובד עבודה זרה שאסור לתת לו לשבת בארצנו אפילו ישיבת עראי,³³ גר תושב יכול לגור בארצנו, וכפי שכתב הרמב"ם: 'ולמה נקרא שמו גר תושב? לפי שמוותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל'. יש מצווה להחיותו ולנהוג כלפיו 'בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל'.³⁴

מה פשר ההבדל בין שני הקצוות: בין גוי עובד עבודה זרה שמצווה להרגו לבין גר תושב שמצווה להחיותו כישראל? מדוע קבלת שבע מצוות בני נח הופכת את ההתייחסות אל הגוי מן הקצה אל הקצה? נראה שהתשובה היא שהרמב"ם סבר ששבע מצוות בני נח נתבעות מכל אדם באשר הוא, משום שקבלתן על ידי הגוי מהווה שינוי משמעותי: באמונתו - אמונה באל אחד ובתורה שניתנה למשה מסיני; ובהתנהגותו - מהתנהגות לא מוסרית אל התנהגות מוסרית ומתוקנת. לכן מובן שתנאי ראשוני הנדרש מגוי המבקש לגור איתנו בארץ ישראל הוא קבלת שבע מצוות בני נח, כדי שנוכל לחיות יחדיו באותו חבל ארץ.³⁵

32 הרמב"ם עקבי בדרך קיצונית זו גם בנושאים אחרים כדוגמת חינוך. הוא סבור שיש להחריב עיר שאיננה מוכנה להקים מערכת חינוכית למרות שפנו אליה וביקשו ממנה להביא מלמדי תינוקות. ראו הלכות תלמוד תורה, ב, א: 'מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך. וכל עיר שאין בה תינוקות שלבית רבן - מחרימין את אנשי העיר, עד שמושיבין מלמד תינוקות. ואם לא הושיבו - מחריבין את העיר, שאין העולם מתקיים אלא בהביל פיהם שלתינוקות שלבית רבן'. ואפשר שהרמב"ם על דברים כ, י חולק על הרמב"ם, וראו: **מנחת חינוך**, צג, ב.

33 משנה תורה, הלכות עבודה זרה, י, ו; טור ושולחן ערוך, יורה דעה קנא.

34 משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות, י, יב. זו לשון הרמב"ם במשנה תורה, הלכות זכיה ומתנה, ג, יא: 'אסור לישראל ליתן לגוי מתנת חנם, אבל נתון הוא לגר תושב, שנאמר לגר אשר בשערך תתנה ואכלה או מכור לנכרי במכירה ולא במתנה אבל לגר תושב בין במכירה בין בנתינה מפני שאתה מצווה להחיותו, שנאמר: גר ותושב וחי עמך. הטור והשולחן ערוך פוסקים כרמב"ם: ראו: טור ושולחן ערוך, חושן משפט, רמט, ב.

35 עוד שתי הערות הנובעות מהאמור: א. 'יתכן שהסיבה שקבלת גר תושב נעשית בפני שלושה חברים מהווה מעין מבחן רצינות, המיועד לאדם בודד המבקש להיות מוגדר כגר תושב. אולם, במקרה בו ציבור שלם יבקש להיות מוגדר כגרים תושבים נצטרך לחפש מדדים אחרים. אם כי ייתכן גם שכלל לא נקבלם, או שנרבה עליהם בתי דינים כפי שמוזכר בנוגע לעיר הנידחת במשנה תורה, הלכות עבודה זרה, ה, ו.

ב. גם הדין שקבע הרמב"ם שכדי לקבל גר תושב צריך שיהיה היובל נוהג, התלוי בכל יושביה (הלכות שמיטה, י, ט), נתון בדיון. ראו: **מנחת חינוך**, צג, ה; הרב בצלאל זולטי, 'בעניני גר תושב', **תורה שבעל-פה כא**, 'ירושלים תש"ם, עמ' כא-לא, הסבור שהצורך ביובל נובע משום שלרמב"ם 'קבלת גר תושב הוא מתורת גירות שחל על הגברא חלות דין גר תושב... וכן יש בו דין ייחוס כמו בגר גמור, ודינים מיוחדים אלו נוהגים רק בזמן שהיובל נוהג, ומשמע לכאורה שיכול גוי להיות מוגדר כגר תושב אך לא תהיה מצווה להחיותו ויהיה ללא ייחוס אף בזמן שאין היובל נוהג. אלא שבהמשך דבריו בעמוד כח הוא סותר זאת. הרב נחום רבינוביץ (להלן הערה 40) מחלק בעמוד תשצא בין 'מעמד גר תושב על האדם', שיכול לחול גם ללא בית דין, לבין 'קבלת בית דין אותו להושיבו בארצנו'; הרב שאול ישראלי (ולהלן הערה 46), סימן יב, פרק א, פסקה יז, לפיו הרמב"ם סבר שאיסור ישיבת נכרי בארץ היא מצווה המוטלת על הכלל ולא על היחיד, משום שיש במצווה זו דין מלחמה נגד עבודה זרה, לכן החיוב קיים רק כשיש רוב ישראל בארץ כיוון שזו מצווה המוטלת על הכלל.

36 ראו: הרב איסר יהודה אונטרמן, **קול תורה ו**, אדר תשכ"ו, עמ' ב-ז שחלק מדבריו מופיע בהמשך; ובהרחבה: יעקב בלידשטיין, **עינים במחשבת ההלכה והאגדה**, באר שבע תשס"ד, עמ' 155-163. ראו גם הלכות עבדים ט, ח.

ט. גויים שבארץ ישראל בימינו, והיחס לערבים

שיש לדון כלפי גוי סתם 'בדרכי שלום', נראה שיש מקום להתייחס אליהם כאל 'גר תושב', שכן הם מציינים לחוקי המדינה, מתגייסים לצבא ומכונים להקריב עצמם למען עם ישראל.⁴¹ כך גם לגבי עולים חדשים מברית המועצות שאינם יהודים ורואים את עצמם כחלק מעם ישראל.⁴²

בנוגע לערבים המוסלמים, כבר קבע הרמב"ם כי 'הישמעאלים היום כולם, טף ונשים, נכרתה עבודה זרה מפיהם... אבל ביחוד השם יתעלה אין להם טעות כלל'.⁴³ ברם, בנוגע לשיש מצוות בני נח האחרות, יש פוסקים שסברו שהמוסלמים מקפידים על שבע מצוות בני נח, במיוחד לאור העובדה שלפי חוקי האסלאם יש להקפיד על מצוות כגון עבודה זרה, שפיכות דמים, גילוי ערויות ועוד. אולם יש פוסקים שחלקו על זה, וכך נראית דעת השולחן ערוך (חושן משפט רמט, ב).⁴⁴ ההבדל הוא בשאלה האם צריך להתנהג איתם בדרכי שלום, או שיש גם מצווה להחיותם כישראל ולהושיבם בינינו. באופן בסיסי, החובה כלפי כל גוי היא להתנהג איתו ב'דרכי שלום', כלומר לא לפגוע בו וברכשו, לשמור על יחסים טובים והוגנים, ולהימנע ממצבים של 'צירת איבה'. לעומת זאת, בנוגע לאותם ערבים שעושים עמנו מלחמה ותומכים בטרור וברצח, צריכה המדינה לנהוג בהתאם.

40 ראו לעיל הערה 35. וראו למשל: הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **אגרות הראיה**, ירושלים תשכ"ב, עמוד צט. הראיה סבור שהעיקר הוא כדעת המאירי, 'שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחבירו, הם כבר נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי האדם'; הרב נחום אליעזר רבינוביץ, **מלומדי מלחמה**, מעלה אדומים תשס"ד, עמ' 148-146, על כך שאין צורך בקבלה לפני בית דין, וכן בפירושו להלכות עבודה זרה, הרב נחום אליעזר רבינוביץ, **משנה תורה עם פירושי די פשוטה**, אפרת תש"ן, עמ' תשפט-תשצב; מהר"ץ חיות, **מנחת קנאות**, זאלקווא תר"ט, עמ' תתקצז-ח.

41 בנוגע לעובדים זרים החיים כאן, עלינו, לדעתנו לנהוג כלפיהם בדרך ארץ ולהכיר הכרה מלאה בזכויותיהם האנושיות הבסיסיות, ומצד שני, מן הראוי לצמצם ולא להביא לארץ עובדים זרים נוספים, ואת אלו שלא אמורים להיות פה יש להחזיר לארצות מוצאם. ראו, למשל, רון חולדאי נגד הקבלנים/1.604999/realstate. http://www.themarket.com/

42 לגבי עולים אלו יש אולי מקום להציע אפשרות של מעמד הלכתי חדש: 'יהודים מדרבנן', בדומה למה שהציעו תוספות (כתובות יא ע"א ד"ה מטבילין) בנוגע לגוי קטן שחכמים מוגיירים אותו, על אף שמן התורה הוא מוגדר כגוי גמור. תודתי לר' מנחם אלדר על הערתו זאת.

43 בנוגע ליחסו של הרמב"ם למוסלמים, ראו: אגרת לרבי עובדיה הגר, **אגרות הרמב"ם**, מהדורת הרב שילת, ירושלים תשנ"ה, עמוד רלח. הרמב"ם קובע: 'אלו הישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה כלל, וכבר נכרתה מפיהו ומלבן, ומיחדין לאל יחוד כראוי, יחוד שאין בו דופי...'; וכן באגרת השמד (שמ, עמוד נד) קובע הרמב"ם שמי שבא לשאול אם להתאסלם (כלומר, לומר את השיאדה) או לבחור במונת - יש להורות לו להתאסלם ולא למונת. מכאן שהרמב"ם לא ראה באסלאם דת אליילית, שכן אחרת היה פוסק שיש חובה למסור את הנפש. וכן ראו הלכות מאכלות אסורות, יא, ז; **שו"ת הרמב"ם** סימן תתמ: 'וכן אלו הישמעאלים היום כולם, טף ונשים, נכרתה ע"ז מפיהם וטעותם וטפשותם בדברים אחרים היא שאי אפשר לאומרו בכתב מפני פושעי ירשעי ישראל, אבל ביחוד השם יתעלה אין להם טעות כלל'. אודות בנו של הרמב"ם, רבי אברהם, ראו: נחם אילן, 'הגר וישמעאל בפירוש הראב"ם ובמדרש מאור האפלה': שתי גישות חיוביות כלפי מוסלמים, נחם אילן ויוסף אחיטוב (עורכים), **תרבות יהודית בעין הסערה**, עין צורים תשס"ב, עמ' 308-320.

44 קצרה היריעה כאן, ואסתפק במעט מן המועט: בית יוסף חושן משפט סימן רמט, ב כתב בפשטות שאין למוסלמים דין גר תושב, וראו גם ב"ח שם; הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **משפט כהן**, סימן נח, סא, סג, סו; הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, 'זכויות המיעוטים לפי ההלכה', **תחומין ב** (תשמ"א), עמ' 169-179; הרב יהודה גרשוני, 'המיעוטים וזכויותיהם במדינת ישראל לאור ההלכה', שם, עמ' 180-192; הרב אלישע אבינר, 'מעמד הישמעאלים במדינת ישראל לפי ההלכה', **תחומין ח** (תשמ"ז), עמ' 337-362; הרב בן-ציון קריגר (לעיל הערה 30); אליעזר חמד (לעיל הערה 11) עמ' 45-43.

ג. גוי סתם

גוי סתם הוא גוי שאינו עובד עבודה זרה, אך גם אינו גר תושב. עיון מדוקדק בדברי הרמב"ם בפרק ' בהלכות מלכים מראה שיש להבדיל בין גוי שהוא גר תושב לבין גוי שאינו גר תושב:

וכן יראה לי, שונהגין עם גרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל, שהרי אנו מצווין להחיותם, שנאמר: 'לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה' (דברים יד, כא).

זה שאמרו חכמים אין כופלין להם שלום - בגויים, לא בגר תושב. אפילו הגויים - צוו חכמים: לבקר חוליהם, ולקבור מתיהם עם מתי ישראל, ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל - מפני דרכי שלום.

הרי נאמר: 'טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו' (תהלים קמה, ט). ונאמר: 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום' (משלי ג, יז).³⁶ (משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות, י, יב)

בעוד גר תושב שווה לישראל - 'בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל' - הרי שכלפי גויים רגילים שאינם גרי תושב, אין חיוב שכזה, ובכל זאת יש להתנהג איתם ב'דרכי שלום', לבקר את חוליהם ולקבור את מתיהם יחד עם מתי ישראל.³⁷

הרב איסר יהודה אונטרמן, שהיה הרב הראשי לישראל, מדייק מדברי הרמב"ם ש'דרכי שלום' איננו מושג שחכמים קבעו מטעמים תועלתניים. מדובר בערך תורני בעל משקל מוסרי,

היונק מכוח הכתוב. זו הסיבה שהרמב"ם נעזר בשני פוסקים כדי לבאר את יסודותיו של ערך זה:

ובכן למדים אנו, כי דרכי התורה ונתיבותיה הן בנועם ובשלום, ומכוונות להמטרה הגדולה שלנו להידמות במעשינו להבורא יתברך, מה הוא טוב ומרחם לכל, אף אתה תשאף להיות טוב ומרחם לכל. ולכן הרמב"ם מביא כיסוד ושורש להתקנות האמורות לעשות צדקה וחסד גם לגויים את הכתוב: 'טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו' שהיא המטרה לשאיפותינו, ואח"כ 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום', שהן מובילות למטרה זו.³⁸

בכל אופן, דברי הרמב"ם בהלכות מלכים בפרק ח לפיהם מוטלת עלינו חובה 'מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל כל מצוות שנצטווה נח וכל מי שלא קיבל ייהרג', סותרים לכאורה את דבריו בפרק י, לפיהם 'ציוו חכמים לבקר חוליהם ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל מפני דרכי שלום', גם אם הם לא קיבלו עליהם שבע מצוות בני נח.

התשובה לסתירה זו כמיה כהבדל בין המוחלט למציאותי. כלומר, החזון המוחלט הוא שכל באי העולם ישמרו על שבע מצוות בני נח. ברם, במציאות שלנו ישנם גויים רבים שלא קיבלו עליהם שבע מצוות בני נח וגם אינם עובדים עבודה זרה, ונשאלת השאלה כיצד ראוי להתייחס אליהם. תשובתו של הרמב"ם היא: 'בדרכי שלום'.³⁹

37 יש מקום לדון אם מדובר דווקא על גוי שאינו עובד עבודה זרה, כלפיו יש לנקוט בדרכי שלום, או שמא אפילו מדובר על גוי עובד עבודה זרה, שכל עוד הוא אינו עושה עמנו מלחמה יש לנקוט כלפיו שלום במקום שאין יד ישראל תקיפה או בחוף לארץ. תודתי ליואל קרצמר רזיאל על הערה זו.

38 הרב איסר יהודה אונטרמן, **קול תורה** (לעיל הערה 36), עמוד ה. ראו גם: הרב חיים דוד הלוי, 'דרכי שלום ביחסים שבין יהודים לשיאנים יהודים', **תחומין ט** (תשמ"ח), עמ' 81-71, ובהערה 8 שם.

39 כאלו הם גם דבריו של הרמב"ם בנוגע למגורי גוי עובד עבודה זרה, בהלכות עבודה זרה, י: 'אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין האומות או בזמן שיד הגויים תקיפה. אבל, בזמן שיד ישראל תקיפה על אומות העולם - אסור לנו להניח גוי עובד עבודה זרה בינינו...'. תודתי לר' מנחם אלדר על הערתו זאת.

יא. מצוות 'לא תחנם' בתלמודים ובהלכה

בשאלת קביעת ההלכה בנוגע להשכרת דירות ומכירתן יש לדון בשני נושאים:

א. היקף האיסור ההלכתי: מה נכלל במצוות 'לא תחנם' ומה לא.

ב. חלות האיסור ההלכתי: האם האיסור חל על כל הגויים או שמא רק על גויים עובדי עבודה זרה.

א. היקף האיסור

בתלמוד הירושלמי (עבודה זרה, פרק א הלכה ט) ובתלמוד הבבלי (עבודה זרה, כ"ע"א) למדנו ששורש האיסור להשכיר ולמכור דירות לנכרים הוא דרשת הפסוק: 'לא תחנם -

לא תתן להם חנייה בקרקע'.
הפוסקים מבדילים בין מכירה לבין השכרה ובין בתים לשדות באופן הבא:

א. מכירה - אסור למכור בתים ושדות משום 'לא תחנם'.

ב. השכרה - מותר, בתנאים מסוימים, להשכיר בתים; אסור להשכיר שדות.

שתי גישות שונות - בתלמוד הבבלי ובתלמוד הירושלמי - הוצעו לשאלת ההבדל בין השכרת בתים להשכרת שדות. התלמוד הירושלמי (עבודה זרה, פרק א הלכה ט) מסביר שההבדל קשור בהעמקת האחיזה בארץ: 'בית אין מצוי להתברך מתוכו, שדה מצוי להתברך מתוכו' - כלומר, גוי השוכר שדה יכול להתברך ממנו; השדה הוא מקור פרנסה. ה'ברכה' היא שהגוי יוכל להתעשר ולהעמיק את אחיזתו בארץ כתוצאה מעיסוקו בשדה. בית, לעומת זאת, נועד למגורים בלבד. הגוי משלם שכר דירה למשכיר, ואין חשש שזה יעמיק את אחיזתו בארץ.⁵⁰ לעומת זאת, לפי התלמוד הבבלי (עבודה זרה, כא ע"א) ההבדל בין שדה לבין בית הוא בתחום המצוות והעבירות. בשדה יש שתי עבירות (חניית קרקע, הפקעת השדה ממעשרות) בעוד שבבית יש רק עבירה אחת (חניית קרקע), ולכן, בהשכרה שהיא זמנית ואינה לצמיתות, ניתן להקל בבתים, שיש בהם רק עבירה אחת, ואילו במכירה, שהיא לצמיתות, אסור למכור לא רק שדות אלא גם בתים משום לא תחנם.⁵¹

דב אברמסון

לצד הדיון התלמודי, מן הראוי להזכיר את הדיון ההיסטורי. מקובל אצל ההיסטוריונים שאיסור מכירת בתים ושדות והשכרתם לגויים הופיע רק אחרי ימי בית שני. לדעתם, לא מדובר באיסור תורה קדום שנהג בישראל, אלא באיסור שהתפתח מאוחר יותר.⁵² הם הגיעו למסקנה זאת מתוך העובדה שהחכמים הראשונים שעסקו בפרטי ההלכות הללו הם תלמידיו של רבי עקיבא, ולכן יש לייחס את תחילתו של האיסור לימים הסמוכים לחורבן הבית או לימים שלאחר מרד בר-כוכבא. יתירה מכך: מצאנו לכאורה משניות קדומות המעידות שיהודים מכרו שדות ובתים לגויים בארץ ישראל, כדוגמת המשנה בגיטין ד, ט: 'המוכר את שדהו לגוי, וחזר ולקחה ממנו ישראל - הלוקח מביא ביכורים, מפני תיקון העולם'.⁵³

אם ההערה ההיסטורית הזו - בהנחה שהיא נכונה - תצורף לשיח ההלכתי, עלולות להיות לכך השלכות, כגון ההבנה לפיה הפרשנות של 'לא תחנם' כלא תיתן להם חנייה בקרקע היא פרשנות מדרבנן (וקרא אסמכתא בעלמא). פרשנות זו נועדה להגן על אדמות הלאום אחרי חורבן בית המקדש או כשלון מרד בר-כוכבא, כשעם ישראל היה רצוף ומוכה. ואדרבה, אם נאמר כך נמצאנו מחמירים, שכן ייתכנו מצבים בהם מבחינת היקף מצוות 'לא תחנם' יש היתר למכור, ועדיין יהיה צורך לעשות סייג מדרבנן ולא למכור אדמות לגויים במקום בו יש חשש מפגיעה לאומית או השתלטות על אדמות.

ב. על מי חל איסור 'לא תחנם'

לפי פוסקי ההלכה המרכזיים, איסור זה חל דווקא על גויים עובדי עבודה זרה. הרמב"ם, למשל, בחר לציין את איסור 'לא תחנם' דווקא בהלכות עבודה זרה - דבר העשוי ללמד כי הרמב"ם ראה איסורים אלו כחלק מההרחקה מעבודה זרה ומעובדיה. ואכן, גם מלשונן ניכר שמדובר דווקא על עובדי עבודה זרה:

אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל... ומשכירין להם בתים בארץ ישראל, ובלבד שלא יעשם שכונה, ואין שכונה פחותה משלושה. ואין משכירין להם שדות... אף במקום שהתירו להשכיר לא לבית דירה התייר, מפני שהוא מכניס לתוכה עבודה זרה, ונאמר: 'ולא תביא תועבה אל ביתך' (דברים ז, כו).

(משנה תורה, הלכות עבודה זרה, י' ג-ו)

הרמב"ם, ששייבץ את לשון המשנה ברצף ההלכות הללו, מדבר על עובדי עבודה זרה. בתחילת הפרק הוא כותב שאין כורתין ברית לעובדי עבודה זרה... אלא יחזרו מעבודתה, וגם בהלכה זו ההיתר להשכיר עד שלושה בתים הוא בתנאי שזה 'לא לבית דירה מפני שהוא מכניס לתוכה עבודה זרה'. משמע שמדובר דווקא על גוי עובד עבודה זרה בפועל, ממנו יש להתרחק פן נלמד ממעשיו הרעים, אך אין מגבלה בגוי

50 לפי הירושלמי נראה לכאורה שבאותה מידה שאסור להשכיר שדות, יש מקום לאסור השכרת משרד או עסק שיכול לגרום להעמקת האחיזה בארץ. אם כי, ניתן לטעון שהאיסור הוא דווקא בנוגע לחקלאות בה יש מיסד חזק יותר של אחיזה בקרקע.

51 ונראה מכך, שהגדרת 'חנייה' בקרקע שאסורה משום 'לא תחנם' היא רק כאשר האדמה נמכרת לצמיתות לנכרי, אבל במקום שהמכירה היא זמנית אין בזה 'חנייה', ומכאן לכאורה שבמקרה שמוכרים את האדמה לשנה אחת בלבד לא עוברים באיסור, וכלל אין צורך בהיתר המכירה. וראו עוד בהערה 54.

52 ראו: אשר גולאק, **לחקר תולדות המשפט העברי בתקופת התלמוד**, ירושלים תרפ"ט, עמ' 18-19; גדליה אלון, **תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד**, חלק א, ירושלים תשי"ט, עמ' 178-179; שמואל ספראי, **תרביץ לה** (תשכ"ו), עמוד 308; דניאל שפרבר, **דיני ישראל** IV, 1973, עמ' xxxiv-xxv. גדליה אלון טוען כי התקנות הללו נמשכו עד אמצעה של המאה השלישית, משום שאז 'בכמה שטחים נדלדלו הישובים העבריים, וגויים רבו בהם', ולכן בירושלמי נמצא שרבי יוחנן בן לוי התיר להשכיר לגוי במקום שאין ישראל מצויים. וכן ראו יחזקאל כהן (לעיל הערה 3) עמ' 142-144, שטען כי כל החוקרים סבורים שישנו קשר הדוק בין המלחמות והמצב המדיני שהיו ישראל נתונים בו לבין התפתחות הלכה זו.

53 בנוגע לגרסת המשנה ראו רש"י ותוספות על גיטין מז ע"א. רב אשי (בבלי גיטין, מז ע"ב) מסביר שהיו שני שלבים בתקנה, כאשר השלב השני היה שראו חכמים 'דמאן דלא סגי ליה - מזבן, וקא משתקען ביד גוים, הדר תקינו להו דליתו'. יש המבקשים לראות בכך מעין הוכחה שעצם המכירה איננו איסור דאורייתא מוחלט, שכן מאן דלא סגי ליה - מוכר את אדמתו לגויים, ולא גזרו על זה, אלא רק גזרו על כך שייבא ביכורים אחרי שמכר.

שאינו עובד עבודה זרה.⁵⁴ בעקבות הרמב"ם הגבילו פוסקים רבים את האיסור דווקא לגוי עובד עבודה זרה.⁵⁵

במרוצת הדורות פסקו רבנים מפורסמים שחיו בארץ שמותר להשכיר בתים לגויים שאינם עובדים עבודה זרה. כך, למשל פוסק ר' אשתורי הפרחי בספרו הנודע 'כפתור ופרח':

ומסתברא שעכשיו שהארץ בחטאינו היא ביד הישמעאלים: ששוכר [שמשכיר להם] אפילו מקום שהוא ראוי לדירה לישמעאל, שהרי אינו עובד ע"ז שיכניסנה שם, וכמו שקדם.

אבל, לערלים שהם עובדי ע"ז נראה שאינו יכול להשכיר הרגיל לדירה... אבל למכור להם בתים או שדות בארץ ישראל כלל וכלל לא, משום לא תחנם, וכח"ם ז"ל בספר המדע.

(כפתור ופרח, וינציא, שו"ת דף ס ע"א)

לדעתו, אין מגבלה להשכיר לגויים דירה אם הם אינם עובדים עבודה זרה. אמנם מפתחת דבריו ניתן להבין שהמצב הרצוי הוא שיהודים לא יצטרכו להשכיר לאחרים ('בחטאינו'), אך האיסור חל רק על גויים עובדי עבודה זרה. הרב רפאל מיוחס (בן שמואל) בספרו 'מזבח אדמה' מעיד

שנהגו לא רק להשכיר אדמות לגויים בארץ ישראל אלא גם למכור להם:

אין מוכרין להם בתים... והאידינא שראינו גדולי ישראל מו"ה [מורנו הרב] מוהרש"א ומהר"ם⁵⁶ וכמה וכמה חצרות ובתים וכיוצא, נראה ודאי דהיינו משום דלאו דלא ישבו בארצ' (שמות כג, לג) לענין חנייה בקרקע - היינו על גוים עובדי עבודה זרה דווקא. א"כ, כל שכן בישמעאלים. וכ"כ הר"ם פ"י מהלכו ע"ז, וכן במנין המצוות להר"מ, ובש"ס בכל המקומות לא נאמר אלא בעבודה זרה.⁵⁷ (מזבח אדמה, סי' קנא, ס"ח, שאלוניקי תקל"ו)

בש"ס כולו מדובר רק על הרחקה מעבודה זרה, ולא על סתם גויים שלהם מותר להשכיר ולמכור בתים. דברים אלו נאמרו לפני שנים רבות, כאשר היחסים בין יהודים לערבים היו שונים. השאלה היא מה בנוגע לימינו: הערבים אמנם נשארו באמונתם, אך האם המצב הלאומי והמדיני משפיע על ההלכה הזו? דווקא לאור הניתוח ההיסטורי שלעיל ייתכן שאף שמצד גדרי מצוות 'לא תחנם' מותר להשכיר בתים לערבים, הרי ששיקולים לאומיים עשויים להצטרף למרחב ההלכתי ולאסור זאת, כשיתברר שאכן יש בכך צורך לאומי.

54 החזון איש (שביעית, סימן כד, אות ד, בני ברק תשל"ג, עמוד 298) מסביר את איסור המכירה כך: 'אבל חנייה בקרקע - המציאות של עובד ע"ז על אדמת ישראל בקנין - שגאוי לפני המקום. וכל שקנה הקרקע והיא שלו - הרי עובד ע"ז חונה על קרקע הארץ. מן הראוי להעיר שגם בדברי הרמב"ם בספר המצוות ולא תעשה ה, וגם בהלכות עבודה זרה, כאמור) משמע שאיסור 'לא תחנם' מתייחס דווקא לעובד עבודה זרה ולא לגוי שאינו עובד עבודה זרה.

דווקא בגלל הרצון להעמיק את אחיזתנו בקרקע, ולמרות הקשיים, אני נמנה בין התומכים בהיתר המכירה בשנת השמיטה. מטרתו של היתר המכירה היא לאפשר את הקיום הכלכלי של החקלאים היהודים בארץ ולשמור את האדמה בידנו (מה גם ששמיטה בעת הזאת היא מדרבנן). יש לחפש ולמצוא את הדרך ההלכתית המתאימה כדי לאפשר את המשך אחיזתנו בארצנו. התנגדות להיתר המכירה עלולה להוביל להשמטת האדמות מידינו ולזליגתן לידי נכרים. בהיתר המכירה תמכו רבים וטובים מגדולי ישראל בדורות האחרונים, ונקטו דרכים שונות כדי לצמצם את איסורי דרבנן הכרוכים בה. אני מסתייג מעמדות הלכתיות המתירות במחי אצבע למסור שטחים לצמיחת לאויבנו, ויחד עם זאת מתנגדים להיתר המכירה, כאילו ההלכה היא טכנית ונטולת היגיון. ולא זו בלבד, אלא שבאיסורי תורה החמורים, כגון מצוות השבתת חמץ בפסח הם סומכים על מכירות חמץ מפוקפקות כדי להציל מעט ממון לטובה פרטית, ואילו על ארצנו הקדושה, חקלאיה, ויבולה הם מוכנים לוותר לטובת יבולי נכרי, וחבל.

55 טור ושולחן ערוך יורה דעה קנא, ח"י, בסימן זה עוסק הטור בהרחקת עבודה זרה: הלכה א דנה בדברים המיוחדים למין מפני אליל, וכן הכותרת של סימן זה בשולחן ערוך: 'דברים המוצרכים לעבודת אלילים אסור לישראל למוכרם' (זו הלשון בדפ"ר). משמע שהנושא של הסימן הוא היחס לעניינים שיש בהם מגע עם פולחן אלילי ועבודה זרה, כפי שאכן מלמדים הסעיפים הראשונים בסימן זה העוסקים במכירת פסלים, לבונה שחורה, בהמה דקה וכיוצא בזה. ואפשר ללמוד שגם במכירת הקרקעות מדובר על גויים עובדי עבודה זרה, מה גם שלשון הטור והשולחן ערוך היא כמעט ציטוט מלא מלשונו של הרמב"ם.

56 חסרה כאן המילה 'שמכרו' או 'שהתירו למכור'.

57 בהמשך הוא מבדיל בין נתינת מתנת חנינם שאסורה לכל מי שאינו גר תושב לבין השכרת דירה שאינה בחינם. כעין זה הובא גם בש"ך על יורה דעה קנא, ס"ק יט.

י.ב. 'תורת המלך' או 'דרך המלך'

בתש"ע ותשע"א התפרסמו שני ספרים העוסקים בעניין היחס הראוי כלפי הגויים: הראשון הוא 'תורת המלך', והשני, שפורסם כתגובה לו, הוא 'דרך המלך'. 'תורת המלך', העוסק ב'דיני נפשות בין ישראל לעמים', עורר פולמוס וסערה ציבורית גדולה. הוא מעלה לדיון שאלות חשובות, כגון: היחס כלפי גוי שעבר על שבע מצוות בני נח והאפשרות לתת לו לחזור בתשובה, פגיעה בבני ערובה, ענישה קולקטיבית, כיצד לנהוג בשעה שהאויב נעזר בחפים מפשע בשעת מלחמה ומנצל לרעה את חייהם, ועוד שאלות.

לדעתי, מן הראוי לגנות את הספר הזה, הן בשל התפיסה ההלכתית והמחשבתית המסוכנת המצויה בו, והן בשל החשש שלפרסום ספר זה ושכמותו עלולות להיות השלכות כלפי יהודי התפוצות. וכפי שאפרט:

א. התפיסה ההלכתית

חסרה בספר מידת הזהירות, והוא נוטה להכליל ולהקל בחייהם של הגויים. לדעת מחברי הספר מותר ואף חובה לעשות משפט מוות בכל גוי שעבר על אחת משבע מצוות בני נח, ואפילו בגוי שלא עשה בעצמו דבר אך ראה גוי אחר שעבר על שבע מצוות בני נח ושתק. מותר וצריך להרוג גויים אלה על פי יהודי אחד שראה את העבירה או את הגוי ששתק. אותו יהודי יכול להיות גם העד, גם השופט וגם המוציא להורג. אתן לכך שתי דוגמאות מן הספר:

א. עמוד קפה: 'כל אזרח במלכות שנגדנו שמעודד את הלוחמים או מביע קורת רוח ממעשיהם נחשב רודף והריגתו מותרת'.

משמע שגם אם הוא לא עשה דבר בפועל, מותר להורגו.

58 תודתי ליששכר גלעדי מתוכנית יונתן שבקיבוץ עלומים על הערתו זאת.

59 וכן למשל בעמוד קלח: 'חם יורה לעבר שם מתוך התקבלות של הרבה אנשים. שם מתקשה לזהות את מקור הירי ולהשיב אש כדי להינצל. מותר לשם לירות ולהרוג את האנשים הנוספים כדי לפגוע בחם. האנשים הללו עוזרים לחם לרצוח... - זו הגזמה לא מתקבלת על הדעת. לפי זה, לדוגמה, אם מחבל יורה מתוך שוק הומה אדם הרי אז מותר להרוג את כל האנשים שנקלעו לשוק; בעמוד רז: 'יש סברא לפגוע בטף אם ברור לנו שהם יגדלו להזיק לנו, ובמצב כזה הפגיעה תכונן אליהם - מלבד השאלה כיצד זה 'ברור לנו', בדיני נפשות החמורים לא די בסברה שכזו על מנת לפגוע בטף ציווי א"ה מפורש (ראו דברי רבנו בחי" על דברים כ, ז).

60 גם דוד המלך, המתואר כאדמוני ושוףך דמים, עשה זאת לפי חז"ל רק על פי בית דין אחרי שהוא נמלך בסנהדרין. ראו: בראשית רבה סג, יא, וקו, ראו: בבלי עבודה זרה, סד ע"ב, תוספות ד"ה איזהו גר תושב, לפיו גם אם עבר על שבע מצוות 'כל זמן שלא דנהו בית דין אינו חייב מיתה', משמע שכשאנו דנים גויים בדיני נפשות - צריך בית דין, ראו גם: אהרן אנקר, עיקרים במשפט הפלילי העברי, רמת גן תשס"ז, עמ' 132-137.

ב. עמוד רכז: 'שאם מישהו מאנשי מלכות פגע במלכות שלנו ואנשי מלכותו לא הענישו אותו... מותר לפגוע בכל חלק של הגוף הפוגע ואין צורך לדון בשאלה מי חף מפשע ומי לא, בדיוק כמו שכאשר אנחנו מתגוננים מפני רשע אנחנו לא מהססים לפגוע לו באיברים שלא היו שותפים בפועל למעשיו נגדנו'.

מלבד זה שההשוואה אינה צודקת - אין להשוות פגיעה באיבר אחר לבין הריגת אדם אחר⁵⁸ - יש כאן הגזמה גדולה, שכן לפי זה מותר יהיה להרוג עמים שלמים. מה גם שלפי מחברי הספר אפשר להוסיף (על פי פרשנותם לרמב"ם בהלכות מלכים ט, יד) שגם מי שאינו מביע קורת רוח נכלל בזה אם שתק, ולכן לפי זה גם העם הצרפתי, האנגלי, הטורקי וכדומה, שיש בהם כאלו שפגעו בישראל או שתקו על פגיעה, ייכללו בזה.⁵⁹

הנה דברים נוספים ממסקנות הספר:

יהודי שהורג גוי אינו חייב מיתה... היודע בגוי שעבר על עבירה משבע המצוות - יכול לדון אותו ולהורגו... גם אלו (גויים) שאינם מעודדים רצח - מותר להורגם כדי שיהודים לא יפגעו... מצאנו בהלכה שהגויים חשודים באופן כללי על שפיכת דם ישראל... גם תינוקות שאינם עוברים על שבע מצוות - יש שיקול להרגם בגלל הסכנה העתידית שתיגרם אם הם מוחזקים לגדול להיות רשעים כמו הוריהם.

השילוב של גישה המתירה את דמם של ילדים ותינוקות ש'מוחזקים לגדול להיות רשעים כמו הוריהם', לצד המחשבה לפיה כל אחד רשאי, צריך וחייב להיות השופט והמוציא להורג על דעת עצמו, אינה מתאימה לתורת משה ולעם ישראל לדורותיו.⁶⁰

נוסף לכך, כשקוראים את הרמב"ם מבינים כי ההנחה לפיה רשאי כל אחד להיות עד ודיין ולהוציא להורג בן נח שפשע אינה נכונה. הרמב"ם בהלכות סנהדרין (ה, ב) קובע: 'אין דנין דיני נפשות בפחות מעשרים ושלושה שהן סנהדרין קטנה. בין דיני נפשות אדם בין דיני נפשות בהמה'. לעומת זאת, בהלכות מלכים (ט, יד) פוסק הרמב"ם 'ובן נח נהרג בעד אחד

ובדיין אחד בלא התראה' - לכאורה בניגוד להלכות סנהדרין, שם הרמב"ם קובע שצריך עשרים ושלושה דיינים לדיני נפשות.

ברם, הקורא את ההלכה במלואה מבין שאין כאן סתירה אלא השלמה, וכך הם פני הדברים: הרמב"ם בהלכות מלכים מסביר מהי מצוות 'דינין' שבשבע מצוות בני נח: 'וכיצד הם מצווים על הדינין?', כלומר מהי המצווה המוטלת על בני נח? והוא עונה: 'חייבין להושיב דינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות ולהזהיר את העם... כיצד? אחד העובד עבודה זרה או שברך את השם או ששפך דם... הרי זה ייהרג בסיף... ובן נח נהרג בעד אחד ובדיין אחד בלא התראה ועל פי קרובין אבל לא בעדות אישה ולא תדון אישה להם'. מלשון הרמב"ם עולה שהוא מדבר על דין הנעשה בתוך בני נח. הוא פותח בשאלה כיצד 'הם' מצווים על

הדינים, מציין את הקרובים הרשאים לדון, והקרובים של בני נח הם בעצמם בני נח, וכן מדגיש שאישה לא תדון להם:

במסגרת הדין שבני נח עושים לעצמם, הם רשאים לדון אף בדיין אחד ובעד אחד, אך לא שאישה שתדון להם. אין כוונה שיהודי ידון את הבן נח בעד אחד ובדיין אחד, שכן על היהודי חל האיסור להוציא להורג בלא סנהדרין קטנה, בעוד שלבן נח אין איסור כזה חלה החובה לעשות משפט צדק ואמת בסנהדרי קטנה כדי להוציא אדם להורג, בעוד שלבן נח אין חובה שכזאת.⁶¹

משמעות הדברים היא שעם ישראל צריך להיות מגדלור לגויים. בעם ישראל מקפידים על דיני נפשות ולא מזלזלים בחיי אדם. ואם נוצר מצב שאדם מועמד להריגה בשל פשעיו, פורום של עשרים ושלושה דיינים מומחים ידון בשאלה האם ליטול את חייו. **היהדות מעניקה ערך מהותי לחיי האדם.** ברם, אצל בני נח קיימת הדרישה שהם יעשו צדק וסדר חברתי, ואם צריך להוציא אדם להורג, אנו מצפים מהם שיעשו זאת על פי הדין - ואפילו על ידי דיין אחד ועד אחד, ובכך הם יקיימו את מצוות 'דינין'. עם זאת, מוטב שגם הם ילמדו מדרכי ישראל הישרים, ולא יוציאו אדם להורג מבלי דרישה וחקירה כיאות, ובהרכב מכובד של בית דין. אולם גם אם הם לא ילמדו מאיתנו לנהוג בזהירות הנדרשת בחיי אדם, עדיין דינם דין, אפילו אם העדים והדיינים קרובים, ובלבד שאישה לא תדון להם.⁶²

מן הראוי להעיר שכשם שעלינו להיזהר בחייהם של אחרים ולא לנטלם חינם, כך עלינו להיזהר ולשמור על חיינו שלנו, שלא יוכלו אחרים לנטלם חינם. ולכן, במצב המתוקן והמוחלט, כשהיו דיני ישראל נוהגים על פי התורה, נצטרך סנהדרין כדי לדון בהוצאת אדם להורג. בינתיים, כל עוד לא הגענו למצב זה, במקום בו נשקפת סכנה ממשית ויש חשש לחיי אדם מפני פגיעה של אויבינו, הרי אז אין צורך בבית דין כדי להציל חיים. אמרה התורה: 'הבא להרגך השכם להרגו' (בבלי ברכות, נח ע"א). במקרה כזה אסור להתמהמה ויש לפעול לפי שיקול דעת אחראי למנוע את הסכנה לחיינו.⁶³

ב. התפיסה המחשבתית

מסקנות הספר 'תורת המלך' יונקות מתוך תפיסת עולם מחשבתית, שחלק ממנה אפשר לתמצת במשפטים הבאים מתוך הספר:

לאחר מתן תורה 'התיאש' הקב"ה כביכול מלהתייחס אל הגויים כאל ברי שיח איתו, וככאלה שמצווים במצוות וממילא יש לחייהם משמעות. בעצם הם הפכו כעת לכאלה שאינם מצווים ועושים, בדומה לבעלי חיים שחיים בעולם הזה ללא מודעות ומשמעות לחייהם.

(עמוד קע)

כך בפשטות אין משמעות לחיי הגויים. האמנם? זאת מנין

להם? ההשוואה בין חיי הגויים לחייהם של בעלי חיים נראית כסותרת את דבר ה' הנצחי הקובע כי 'בצלם א"הים עשה את האדם' (בראשית ט, ו) ולכן אסור לשפוך את דמו, וסותרת את דברי חכמים שאמרו: 'חביב אדם שנברא בצלם'.⁶⁴ דברים ברוח זו כתב הרב אהרן לייכטנשטיין:

לא יתכן שזיקתנו כלפי בן נח מבחינת בן נח שבו... תהיה נחותה מזיקת בן נח אחד לחברו... מי שהורג בן נח חייב מיתה בידי שמיים. לא יתכן שיהיה אחרת, התורה לא באה להקל מעלינו, אלא להוסיף מבחינת המעמסה הרוחנית המוטלת עלינו. לא יתכן שאם גוי אחד יהרוג גוי שני, נראה את זה בחומרה אחת, וכשהודי יהרוג גוי נראה את זה בחומרה פחותה. היסוד הזה, לראות חיוב אוניברסאלי - הוא יסוד קובע שצריך להנחות אותנו מבחינה הלכתית בכל תחום ותחום.⁶⁵

(מכתב, חשוון, תשמ"ה)

'דרך המלך', ספרו של ר' אריאל פינקלשטיין הי"ו, נכתב כתגובה לספר 'תורת המלך', כדי 'להעמיד תפיסה מקיפה על יחסה של ההלכה לנכרים'.⁶⁶ בהסכמה לספר כותב הרב יעקב אריאל למחבר: 'הצלחת להפריך את עיקרי טיעוניהם של מחברי 'תורת המלך' מן המסד עד הטפחות. המסד - עצם הנחת היסוד השרירותית של דעתם הקדומה של מחברי הספר הנ"ל שדמו של גוי הפקר כביכול. והטפחות - ההוכחות המסתמכות לכאורה על מקורות, שפורשו, מתוך מגמתיות שלא כהלכה'.⁶⁷

62 רעיון דומה לזה בנוגע לעבודות נאמר על ידי הרב יואל בן נון. לדעתו, התורה אינה מתלהבת מרעיון העבודות אך כיוון שהוא היה מקובל אז, התורה מעדנת אותו ומציבה את הדגם הראוי. במערכת חוקי העבודות של התורה היא מציבה דגם אחר של עבודות, לפיו העבד הוא כשכיר וכתושב, ויש לנהוג 'בטוב לו עמך', כדי שהגויים יראו דגם זה וילמדו ממנו. תודתי לרב יואל בן נון וליואל קרצמר רזיאל על הערה זו.

63 וכבר אמרו חכמים שיש לצאת ולהילחם גם אם יש חשש שהגויים מסווים פעילות עוינת באמתלאות שונות, לדוגמה בבבלי עירובין, מה ע"א: 'בעיר הסמוכה לספר - אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיזין ומחללין עליהן את השבת'.

64 אמנם, פעמים רבות מדמה הרמב"ם את הגויים לבהמות (למשל: משנה תורה, הלכות עירובין, ב, ט; הלכות טומאת מת, א, יג; הלכות כלי המקדש, א, ה-ו; הלכות איסורי ביאה, יב, א-ז) אך אין זה משום שהוא סבר שהגוי מוגדר כבהמה אלא בגלל ההתנהגות שבה התאפיינו הגויים, ולכן גם יהודים המתנהגים באופן דומה נדמו כבהמות, כפי שמצאנו בהלכות תשובה, ח, ת. בנוגע ליהודי רשע שאינו זוכה לחיי העולם הבא, שהרמב"ם כותב עליו שהוא 'נכרת ברשעו ואובד כבהמה'. נראה שדימוי זה משקף את השיפוטיות שלו כלפי מי שאינו עוסק בחוכמות, כדוגמת דבריו במורה נבוכים ג, נא אודות אלו שהם מחוץ לארמון וכן הגדרתו את עובדי עבודה זרה כ'טיפשים' (ראו משנה תורה, הלכות עבודה זרה, א, ג; פירוש המשנה (קאפח) בבא קמא ד, ג).

65 ראו גם דבריו של הרב משה צוריאלי (לעיל הערה 3).

66 עמוד 17. בחלק השלישי של הספר מוצעת התמודדות הלכתית עם הספר 'תורת המלך'. וראו גם מאמרו: "שכל זר הוא צר ואויב", עיון נוסף ב'תורת המלך', **אקדמות כז** (תשע"ב), עמ' 91-106.

67 עמוד 5. וראו על הספר: הרב יואל קטן, **המעייין**, ניסן תשע"א.

י.ג. "לא תרצח" או "לא תחיה כל נשמה"

התורה תורת חיים היא. דרכיה דרכי נועם - וכל נתיבותיה שלום (משלי ג, ז).

לא יעלה על הדעת שהתורה תצווה ליטול חיים מאדם סתם כך. אדרבה, המצווה הראשונה שניתנה לאדם הראשון היא מצוות פרו ורבו (בראשית א, כב). התורה מצווה אותנו לפרות ולרבות, להרבות חיים בעולם, להיזהר בפיקוח נפש, להתייחס באהדה לאנשים החלשים בחברה, לגר ליתום ולא למנה.⁶⁸

הקב"ה מצווה את נח וצאצאיו:

וְאָךְ אֶת דְּמוֹתֵיכֶם לִנְפְשֵׁיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל תַּיִה אֶדְרֹשׁנוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אַחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם: שׁוֹפֵךְ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ כִּי בְצַלְמִי אֵלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם. וְאִתָּם פָּרוּ וּרְבוּ שְׂרָצוּ בְּאָרֶץ וּרְבוּ בָּהּ.

(בראשית ט, ה-ז)

לא יעלה על הדעת לומר שתורת משה, תורת האמת והחסד, סוברת שמותר לשפוך את דמם של הגויים סתם. איסור שפיכת דם נאמר כבר לנח, וזוהי אחת משבע מצוות בני נח.⁶⁹ לאדם יש תפקיד חיובי בעולם: להרבות חיים, ואסור לו בשום אופן לעשות את ההיפך: להרוג את אחיו או כל אדם אחר.

דברים ברוח זו נאמרו במסכת סנהדרין בנוגע לעדים שבאו להעיד על דיני נפשות. הדיינים היו מאיימים על העדים ומזהירים אותם שלא לומר עדות שקר, כדי שלא להרוג חפים מפשע. בין הדברים שהדיינים אמרו לעדים מופיעה המשנה

הבאה (פרק ד, ה). בצילום מופיע כ"י קאופמן):

כל המקיים נפש אחת - כאילו קיים עולם מלא. כפי שניתן לראות בתצלום, במשנה לא נאמר המקיים 'נפש אחת מישראל', כי אם 'נפש אחת' בלבד,⁷⁰ כל נפש מכל בני האדם. זאת משום שהקב"ה יצר את כל בני האדם וטבע את כל האדם בחותמו של אדם הראשון. כל אחד מצאצאיו של אדם הראשון הוא מיוחד, ואין אחד דומה לחברו. המשנה קובעת אפוא שלכל אדם זכות קיום מעצם היותו יציר כפיו של הבורא. אם הקב"ה בחר לתת לו חיים, עלינו לכבד זאת.

68 החובה לפרנס את הזר הגר בשערך היא חובה בסיסית המופיעה פעמים רבות בתורה. עם זאת יש לציין כי פעמים רבות הכוונה אינה לגר צדק אלא לגר תושב, כלומר, גוי הגר עמו ונוהג בהתאם לחובות הבסיסיות שלו כאדם. ראו גם מאמרו של הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג (לעיל הערה 44).

69 מערכת החוקים שבתורת משה נועדה לעם ישראל ולא לגויים. ולכן גויים אינם חייבים לשמור שבת ואין עליהם איסור 'לא תחמוד', ואף שאר עשרת הדברות לא מתייחסים אליהם. זו הסיבה שניתן למצוא פוסקים הדנים באיסור 'לא תרצח' כחלק ממערכת משפטית ומגבילים אותו דווקא לישראל, שכן כל עשרת הדברות כמערכת חוקית מחייבת נאמרו בהר סיני דווקא לעם ישראל. עם זאת, בתור ציוניים מוסריים, עשרת הדברות שייכים לכלל האדם, ותוכנם של עשרת הדברות הוא צוים מוסריים כיצד כל אדם מאמין צריך לנהוג מבחינה דתית וחברתית. נוסף על כך, רוב מצוות בני נח מקבילות לעשרת הדברות, וראו גם דברי הרמב"ם, הלכות מלכים, ט, א המתאר את מצוות התורה כמשלימות למצוות בני נח. 'על ששה דברים נצטוו אדם הראשון... הוסיף לנח אבר מן החי... נמצאו שבע מצוות. וכן היה הדבר בכל העולם, עד אברהם נצטוו יתר על אלו במילה... עד שבא משה רבנו ושלמה תורה על ידו.'

70 כך גם הנוסח שהרמב"ם מצטט. ראו: הלכות סנהדרין, יב, ג. וכן ראו מאמרו של אפרים אלימלך אורבך, 'כל המקיים נפש אחת... גלגוליו של נוסח. תהפוכות צנזורה ועסקי מדפיסים', תרביץ מ (תשל"א), עמ' 268-284, שהראה כי זהו הנוסח המקורי של המשנה; יחזקאל כהן (לעיל הערה 3), עמ' 82-85 טוען שדווקא מאמר זה בא מבית מדרשו של רשב"י, שכן מצאנו במדרש משלי יג, עמוד 21 מאמר זה בשמו של רשב"י, ויש בזה, לדעתו, כדי להראות כי המאמר 'אתם קרוין אדם' נאמר דווקא בנוגע לענייני טומאה.

י.ד. "איטבח אל יהוד" - "מוות לערבים"

שתי הקריאות הללו, למרבה הצער, לא פסקו מן העולם. המשותף לשתיהן הוא שהן קוראות לרצח על בסיס לאומני. שתיהן מכלילות ציבורים שלמים, ושתיהן מנוגדות לתורת משה רבינו.

לאחרונה, אחרי פיגועים קשים וכואבים, נשמעו שוב קריאות 'מוות לערבים'. על אף הצער והכאב הגדול על הנפגעים בפעולות של אכזריות, רוע ומשטמה של אויבינו - עדיין אנו, עם ישראל, חייבים לנהוג אחרת. אל לנו להידמות לאויבינו המכוערים, גם אם הם שמחים בפיגועים, מעודדים טרור והריגת יהודים וקוראים 'איטבח אל יהוד'.⁷¹

מי שפועל נגדנו רע וחורש מזימות צריך להיענש ולשלם את המחיר המלא על כך, אך אין בזה כדי להצדיק פגיעה כוללת בחפים מפשע. כדי לטפל בתופעה הזו, אנו חייבים להשקיע בחינוך, גם במגזר היהודי וגם במגזר הערבי. זכורני שבשנת תשס"ב, בהיותי חייל מילואים במבצע 'חומת מגן', הגעתי לשני בתי ספר יסודיים בשכם. המשותף לשני בתי הספר היה חינוך להסתה נגד היהודים. בשניהם היו פזורות תמונות המפארות את השאהידים המתאבדים, ולצידן כיתוב בערבית המשבח את אלו שהצליחו להרוג ביהודים. עוד ראיתי תמונות

של מוצרים ישראלים המאזרים כרעל וכפצצות ומפות של ארץ ישראל המוצגת כמדינת פלסטין. כשילדים רואים כרזות כאלה יום יום, הם מתחילים להאמין שאכן זו הדרך הראויה, ומכאן קצרה הדרך להמשיך השטנה והרוע ההדדי. למרבה הצער, החינוך וההסתה נגד היהודים במגזר הערבי עודם נמשכים.⁷²

יש לפעול בתחום החינוכי ולהשקיע משאבים וכספים בחינוך שאינו מבוסס על שנאה הדדית ואינו מלבה את אש המחלוקת, אלא יוצר יחסי שכנות טובה ודרכי שלום. כך נוכל, אולי, להתגבר על המכשולים, ובמקום להקים מחיצות וגדרות ולירות האחד על השני, נדע לבנות מפעלים ומרפאות לעזור לכל. יש ללכת בדרכיו של אברהם אבינו שלימד אותנו שבמקום להעניש ולהרוג את עובדי העבודה הזרה, יש לפעול בדרכי שלום ובאהבה: 'התחיל לעמוד ולקרות בקול גדול לכל העם ולהודיעם שיש אלוה אחד לכל העולם, ולו ראוי לעבוד. והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר וממלכה לממלכה... היה מודיע לכל אחד ואחד לפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת' (משנה תורה, הלכות עבודה זרה, א, ג)!

71 ראו גם את החוברת לנוכח ההסלמה ביחס לערבים, אידיאולוגיה וחינוך, בהוצאת נאמני תורה ועבודה והקיבוץ הדתי, ירושלים תשמ"ח. חוברת זו עוסקת בשורשים הרעיוניים ובהיבטים החינוכיים ביחסנו כלפי הגויים וכלפי הערבים.

72 ראו: איתמר מרכוס, מבט לתקשורת הערבית: <http://www.palwatch.org.il>; וכן ראו: משנה תורת המלך, מכתב מהרב ישראל אריאל, יצחק תשע"א, עמ' 39-47.

טו. כבוד הבריות

אחד הערכים שיש להם משקל הלכתי משמעותי ומשמט רבות את פוסקי ההלכה הוא 'כבוד הבריות'. הרב אהרן ליכטנשטיין, ראש ישיבת הר עציון, מספר:

הרב יוסף דב סולוב'צ'יק אמר לי פעם, שבהרבה מקרים בהם הוא בא לפסוק, הגורם הבסיסי בעל המשקל הרב ביותר המנחה אותו הוא השיקול של "כבוד הבריות". אמנם, כשהוא בא לנסח את הפסק ולהעלותו על הכתב הוא נתלה בגורמים אחרים. ואני משער שתופעה זו אינה קיימת רק אצלו אלא אף אצל פוסקים אחרים.⁷³

חז"ל מלמדים שהערך 'כבוד הבריות' דוחה איסורים מדרבנן. כך פסק הרמב"ם: 'דבר שאיסורו מדבריהם - הרי הוא נדחה מפני כבוד הבריות בכל מקום' (משנה תורה, הלכות כלאים י', כט). הסיבה לכך היא שבשעה שחז"ל גזרו ותיקנו תקנות שונות, הם שמו גבול לדבריהם, כאומרים: לגזירות חכמים יש תוקף כל עוד הן אינן פוגעות בכבודו של האחר. אולם ברגע שנרמס כבוד האחר, ביטלו חכמים את גזירתם והעמידו

את כבוד הבריות כערך דתי עליון.⁷⁴ ואכן, מצאנו בהלכה דוגמאות רבות לאיסורי דרבנן שנדחים מפני כבוד הבריות.⁷⁵ הגדילו חכמי התלמוד הירושלמי ולימדו שאפילו איסורי תורה נדחים לשעה אחת מפני כבוד הבריות.⁷⁶

הכבוד ניתן לאדם לא בגלל מעשיו, פרצופו או חיובו. הכבוד שהאדם זכאי לו הוא חלק מהיותו 'בריות', יצור שהקב"ה ברא בעולמו. ערך זה כולל את כל בני האדם באשר הם: צדיקים ורשעים,⁷⁷ חיים ומתים,⁷⁸ יהודים ושאינם יהודים.⁷⁹ יש ערך דתי, מצוותי ורוחני ביהדות לתת כבוד לכל אדם באשר הוא נברא בצלם א"הים.⁸⁰

73 הרב אהרן ליכטנשטיין, 'כבוד הבריות', **מחניים ה**, אייר תשנ"ג, עמוד 14. לשאלה מדוע אין הוא נתלה בסיבה האמיתית של ההיתר - הערך של כבוד הבריות - ונאלץ להיעזר בנימוקים אחרים, נראה לי שהתשובה היא החשש מפני הפיכת ערך 'כבוד הבריות' לחומת גומי שתהפוך להיתר גורף במקרים רבים מדי. ההיצמדות אל נימוקים מקומיים הקשורים למקרה עליו הוא נשאל מצמצמת את החשש. עם זאת, עדיין הערך במקומו עומד, למרות הזהירות שיש לנקוט בשימוש בו. ראו גם: דניאל שפרבר, **דרכה של הלכה, קריאת נשים בתורה: פרוקים במדיניות פסיקה**, ירושלים תשס"ז.

74 זו לשון הגמרא בבבלי ברכות, יט ע"ב: 'כל מילי דרבנן אסמיניהו על לאו דלא תסור, ומשום כבודו שרו רבנן'. מושג זה מופיע מספר פעמים בתלמוד הבבלי, ואכמ"ל בשוני שיש בין המקומות השונים. לשלל מקורות בנושא כבוד הבריות, ראו: http://www.mishpativri.org.il/researches/biblic11.htm#_Toc186504477.

75 לשם הקיצור, הנה הפניות לרמב"ם, ומשם בארה: הלכות גזילה ואבידה, י"א, י"ג; הלכות רוצח ושמירת הנפש, י"ג, ג; הלכות אבל, ג, יח; הלכות שבת, טו, כב; שם, כז, טו; הלכות כלאים, י, כט. וכן, לדוגמה: שולחן ערוך יורה דעה סימן ש"ג, א; אורח חיים סימן י"ג, ג, ו. ועוד.

76 ראו ירושלמי כלאים, פרק ט הלכה ב; ירושלמי נזיר, פרק ז הלכה א. לא כאן המקום להעמיק בגישת הירושלמי וההבדל בינה לבין גישת התלמוד הבבלי, בקצרה: התלמוד הבבלי מתמקד באדם הפרטי ואילו הירושלמי מתמקד בציבור ובקהל שמסביב, ועיניו מאיר ברכות שם. להסברים אחרים ראו: נחום רקובר, **גדול כבוד הבריות, כבוד האדם כערך-על**, ירושלים תשנ"ט; M. Fisch, Rational Rabbis, 1997, pp. 133-150.

77 לדוגמה, על פושע שנידון למוות ציוו חכמים 'ברור לו מיתה יפה', כחלק מכבוד הבריות. ראו למשל בתוספתא סנהדרין ט, ג, שם נלמד דין זה מזהבה לרעך כמור, ואפשר שזהו השורש בתורה לערך של 'כבוד הבריות'; מי שחייב מלקות קבעו חכמים שאם יצאו צרכיו במהלך המלקות הוא נפטר מיתרת המלקות, ראו בבבלי מכות, כב ע"א.

78 נראה שסוגיית 'כבוד המת' אינה אלא דוגמה פרטית של הערך 'כבוד הבריות' כפי שניתן לראות במקורות השונים, ביניהם בסוגיה בבבלי ברכות, יט ע"ב בנוגע למי שהיה הולך לשחוט את פסחו.

79 ראו: יעקב בלידשטיין, 'גדול כבוד הבריות - עיונים בגלגוליה של הלכה', **שנתון המשפט העברי ט-י** (תשמ"ב-תשמ"ג), עמ' 131-132; נחום רקובר (לעיל הערה 76), עמ' 29-32; 157. וראו גם בהערה 8, לפיה חכמי הגויים מכונים 'בריותי' של הקב"ה.

80 קרוב לזה ראו דבריו של אליעזר ח'דד (לעיל הערה 11), עמ' 65-70, והמקורות שהוא מביא על פרשנות הערך 'דרכי שלום' לא כנימוק תועלתני במקרים מסוימים, אלא כערך עקרוני בעולם ההלכתי. וראו גם בהערה 36 לעיל.

טז. הראי"ה קוק, הרצי"ה קוק וכבוד האדם

אוהב את הכל. איני יכול שלא לאהוב את כל הבריות, את כל העמים... אהבתי לישראל היא יותר נלהבה, יותר עמוקה, אבל החפץ הפנימי מתפשט הוא בעזוז אהבתו על הכל ממש...!

ביטוי לרוח זו ניתן למצוא באיגרת ששלח בנו, הרב צבי יהודה, אל מנהל בית ספר שתלמידיו פגעו בערבים:

לכבוד המנהל והמורים של בית הספר, פה עיהק"ו. הנני מחויב להעיר את כבודו על העניין דלהלן: היום בשעות שלפנה"צ בעברי על פני ביה"ס והלאה לרחוב יפו בן-יהודה, ראיתי כי מתוך חבורת ילדים יוצאי ביה"ס פגעו איזה מהם פעמים ופעם פגיעה שבגוף והתגרות גסה בערבים וכלי רחוב שעברו אז שם... התחל בצעיר והמשך בזקן בגסות מיוחדת... נצטערתי ונתביישתי מאוד למראה עיני זה. מתוך מרוצת הילדים והשתובבותם לא עלה בידי להשיגם להעירם על כך. איני יודע מי הם הילדים האלה, מי הם הוריהם ומוריהם. יודע אני רק זה, שהם היו יוצאי ביה"ס... אעפ"כ מציאות העובדה הזאת שהכאיבתני והעליבתני, כאמור, מחייבת אותי להעירכם על הצורך בשימת-לב חינוכית יתירה ומיוחדת לביטול אפשרויות שכאלה, גם מצד עצמה של תורת היהדות ומוסרה, וגם מצד הערך המעשי היישובי והמדיני של משמרת דרכי שלום ויחסי שכנים.⁸¹

הרצי"ה מסביר שהפגיעה באותם רוכלים ערבים חפים מפשע נוגדת את תורת ישראל והמוסר היהודי. יש להימנע מפגיעה זו גם מסיבות תועלתניות: 'הערך המעשי היישובי והמדיני'.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק ובנו, הרב צבי יהודה, היו מחסידיה ותומכיה של תנועת ההיאחזות וההתיישבות בארץ. הם הדגישו לתלמידיהם את המשולש: תורת ישראל, עם ישראל וארץ ישראל. שניהם נתברכו במידה גדושה ביותר של יראת שמים ואהבת אדם, אותן ביקשו להנחיל לתלמידיהם ולדורות. מן הראוי להכיר מעט מדבריהם של ענקי עולם אלו בתחומים הללו. הראי"ה האמין בסגולת ישראל המיוחדת ובתפקידו הכלל אנושי של עם ישראל,⁸¹ ויחד עם זאת פסק שבנוגע לשאלה מי נחשב 'גר תושב', דעתו של המאירי היא הקובעת: '**לבד שהעיקר הוא כדעת המאירי שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחבירו הם כבר נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי האדם**'.⁸² לדעתו, אדם מאמין באמת הוא אדם שאוהב את הבריות כולן, שכן '**אהבת ישראל מחייבת אהבת כל האדם**'. מי ששונא בני אדם אחרים סימן שאמונתו עדיין איננה טהורה, ועדיין נשמתו מזוהמת.⁸³

אהבת הבריות צריכה להיות חיה בלב ובנשמה, אהבת כל אדם בייחוד, ואהבת כל העמים כולם, חפץ עילום ותקומתם הרוחנית והחומרית. והשנאה צריכה להיות - רק על הרשעה והזוהמא שבעולם. אי-אפשר כלל לבא לידי רום-רוח של 'הודו לד' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו' בלא אהבה פנימית, מעמקי לב ונפש, להיטיב לעמים כולם, לשפר את קניניהם, לאשר את חייהם.⁸⁴

הראי"ה אף מעיד על עצמו שהוא הגיע לדרגה של אהבת כל בני האדם (ערפילי טוהר, 'ירושלים תשמ"ג, עמוד לא): 'אני

81 כפי שהודגם אצל הרב עמיאל; ראו לעיל בהערה 20. וראו: צבי ירון (לעיל הערה 20), עמ' 293-294; הרב יואל בן-נון (לעיל הערה 17), עמ' 169-208.

82 הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **אגרות הראיה**, ירושלים תשכ"ב, עמוד צט, וראו בהערה 40 לעיל.

83 ראו **ערפילי טוהר**, ירושלים תשמ"ג, עמוד יט: 'מי שאור האמונה מתגלה עליו בטהרתו, הוא אוהב את כל הבריות כולם בלא שום שיוך כל, וכל מעייניו הם בעלייתם ותיקונם. והדרכים של תיקונם נעשים מלאים מוסר ויושר לפי רוב הופעת האמונה שבלבו. וכן ראו הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **אורות**, ירושלים תשמ"ב, עמוד קמט, אות ה: 'אהבת ישראל מחייבת אהבת כל האדם. וכשהיא מטביעה שנאה לאיזה חלק מן האדם, הוא סימן שלא נטהרה עדיין הנשמה מזוהמתה, ועל כן אינה יכולה להתייחד בעדן האהבה העליונה'.

84 **מוסר אביך ומדות הראיה**, ירושלים תשמ"ה, עמוד נז אות ה. ראו שם גם האותיות האחרות.

85 ראו: הרב צבי יהודה הכהן קוק, **לנתיבות ישראל ב**, ירושלים תשל"ט, עמוד רמד (מתוך: **הצפה**, יז תמוז תש"ך), וכן צבי ירון (לעיל הערה 20), עמ' 307-310.

ברוך השם, זכינו לחיות בארץ ישראל, ארץ ירושתנו וחבל נחלתנו, במדינת ישראל תחת שלטון ישראל, ועלינו לשמור על חוקי המדינה בכל הנוגע לתושביה היהודים והלא-יהודים.

בדורנו, דור תקומת ישראל בארצו, מוטלת עלינו במיוחד חובה דתית ורוחנית ללמוד את הלקחים מדור החורבן שקדם לנו, וליישם אותם להלכה ולמעשה. בניגוד לאויבי ישראל האכזריים, אנו, בניהם של אברהם יצחק ויעקב, אנשי החסד והאמת, צריכים להתנהג בכבוד ובדרכי שלום עם כל אדם באשר הוא אדם. במקום שהגוי מקבל עליו שבע מצוות בני נח כדן, יש לנהוג בו כישראל, לעשות עמו חסדים ולהושיבו בארצנו. גם אם אולי ניתן למצוא אי אילו ציטוטים במקורות חז"ל שלכאורה תומכים בעמדה גזענית או מפלה, חובה עלינו להסבירם כדת וכראוי. ברוח זו כתב הרב שאול ישראלי זצ"ל בהקדמתו לבירור ההלכתי של מעמד הנכרי במדינת ישראל:

מחויבים אנו לזכור שהיחס החשדני לנכרי הנהו אך ורק על יסוד הדעות המשובשות שהוא נושא בתוכו, ולא בשום פנים לאדם באשר הוא אדם שבקרבו. מעמדו של גר-תושב דהיינו הנכרי שקיבל עליו ז' מצוות בני נח... הוא מעמד מכובד בתור חסידי אומות העולם שמקומם מובטח גם בעולם הנצח...⁸⁶

חובה עלינו לתת כבוד למתנה האה"ית ששמה חיים, ולהיזהר בה ובכבודה. המשנה בסנהדרין (א, א) מלמדת שכדי להוציא אדם להורג צריך סנהדרין קטנה של עשרים ושלושה דיינים מומחים. חיי אדם הם ערך עליון בעולם היהודי, המבטל גם איסורים חמורים, ולו רק כדי לשמור על נפשו של אדם לחיי שעה. המחשבה לפיה כל אחד רשאי ליטול את החוק לידי וליטול חיים של בני אדם אחרים שאינם יהודים רחוקה מרוח התורה וחכמיה.

היו תקופות חשוכות בהיסטוריה האנושית בהן אדם לאדם היה חיה, ובמיוחד כנגד היהודים. בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקב"ה מצילנו מידם. תקומת ישראל בימינו היא נס בל יתואר, ועם זאת ארץ ישראל אינה "מונחת לנו בכיס", וכדי לחיות בה עלינו לעשות מעשים שיעניקו לנו את הזכות הדתית, המוסרית והאנושית להתגורר בה.

עלינו להיזהר בכבודם של האחרים ובחיייהם, לא לפגוע ולא להזיק, ולא פחות חובה עלינו לשמור על חיינו שלא יפגעו על ידי אחרים ולא ינזקו על ידם. אסור לנו לסמוך על אלה שלא עזרו לנו בתקופת השואה הנוראית ולא בתקופות אחרות.

אנו חיים במדינה שיש בה שסעים רבים: ספרדים ואשכנזים, ימנים ושמאלנים, דתיים, חרדים וחילונים, אתיופים ורוסים, יהודים ושאנים יהודים. עלינו לשמור על האחדות הפנימית ועל תרבות דיבור והקשבה. עלינו לקדש שם שמים בעולם, ללכת בדרכיו של הקב"ה, להעניק כבוד לכל אדם ולראות אותו בעין טובה. עלינו לחיות עם האחרים הגרים כאן בדרכי שלום, תוך שהם מכירים במדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ומקבלים עליהם את שלטון החוק בישראל, ובעתיד, בעזרת השם, את שבע מצוות בני נח.

86 שו"ת עמוד הימיני, תל אביב תשכ"ו, עמוד קטו.

מערך הדרכה והצעות לפעולה בתנועות נוער מאת אייל ברגר

המערכים נוסחו בלשון זכר, אך מכוונים לגברים ולנשים כאחד

בין ישראל לעמים - היחס לגויים

מבוא:

מאז ראשית הציונות נמצא עם ישראל בעימות יומיומי עם הערבים היושבים בארץ. העימות הקשה והמורכב, במהלכו סבלנו רבות מפרעות, מפיגועי תופת ומירי טילים, מביא, בין היתר, לגילויים של איבה ודחיית האחר בקרב החברה הישראלית בכלל והמתנה הציוני-דתי בפרט. יש המביאים מקורות שונים מימי חז"ל ועד ימינו התומכים ביחס שלילי כלפי גויים במדינת ישראל, ולעומתם קמים אלו היוצאים כנגד המגמות הללו ומביאים אף הם מקורות וראיות לעמדתם. ביחידה הקרובה נבחן בקצרה את סוגיית מעמדו של הגוי בהלכה ובמחשבה היהודית.

מטרת הפעולה:

ללמוד יחד עם החניכים את יחס התורה כלפי הגויים כפי שזה משתקף מתוך המקורות.

מהלך הפעולה:

שלב א' - משחק: לאן נושבת הרוח?
 שלב ב' - מפגש ראשוני עם מקורות שונים בדברי חז"ל המתייחסים למעמדם של הגויים (בעזרת כרטיסיות)
 שלב ג' - לימוד משותף של שני מקורות העוסקים ביחס לגוי סיוע - מעמד הגוי בהלכה
 דברי סיוע - הלכה למעשה: כרוז הרבנים הראשיים: 'לא תרצח'

שלב א' - משחק: לאן נושבת הרוח?

שלב א - משחק: לאן נושבת הרוח?
 נפתח את הפעולה במשחק 'לאן נושבת הרוח'. החניכים יושבים במעגל. חניך אחד פותח את המשחק, עומד באמצע המעגל ואומר: 'הרוח נושבת לכיוון מי ש... (בוחרים הגדרה: יש לו נעליים, יש לו אח קטן, וכדומה)'. כל מי שעונה לקריטריון הנזכר קם ומחליף מקום בזריזות; האחרון שנשאר נכנס למרכז המעגל ואומר 'הרוח נושבת לכיוון מי ש...; וכן הלאה. על המדריך להיות שותף גם הוא במשחק ובמהלכו, ולאחר שניתנו כמה הגדרות בידי חניכים, עליו להישאר אחרון במכוון, להיכנס למרכז המעגל ולומר: 'הרוח נושבת לכיוון מי ששונא ערבים'. כמו בכל שלבי המשחק, העונים לקריטריון יקומו ממקומם לחפש מקום אחר. לאחר שהם התיישבו במקומות החדשים, נעצור את המשחק ונעבור לדיון.

דיון

- ↔ במידה והיו חניכים שקמו בסיבוב האחרון, נשאל אותם תחילה: מדוע קמתם, כלומר - למה אתם שונאים ערבים? האם אתם שונאים את כל הערבים? ממה נובע היחס הזה?
- ↔ במידה ולא היו חניכים שקמו, נשאל: האם לדעתכם קיימת שנאה לערבים בחברה הישראלית (הדתית והחילונית)? מדוע?

ככל הנראה יהיו חניכים שיתלו את השנאה לערבים במקורות; אחרים יתלו אותה במצב הפוליטי בארץ ובטרור הערבי; אחרים יציעו הסברים נוספים. בשלב זה על המדריך להסתפק בהנחיית הדיון, ולא לנסות להכריע בו. אנו נפנה את החניכים לעיון בדברי חז"ל בנושא מתוך מטרה לעצב את יחסנו אל הגויים על בסיס התורה וההלכה.

שלב ב' - מפגש ראשוני עם מקורות חז"ל המתייחסים למעמדם של הגויים

נחלק לכמה חניכים כרטיסיות עם מימרות שונות של חז"ל בנוגע לגויים - כאלה המשקפות לכאורה יחס גזעני כלפי הגויים וכאלה המבטאות יחס של אהבה וכבוד כלפיהם (נספח 1). נניח על הרצפה סקאלה של מספרים מ-1 עד 10- (מניחים בצד אחד של החדר את המספר 1 ובצד השני את המספר 10 וכך נוצר ציר). נבקש מהחניכים לקרוא את הכרטיסייה שהם קיבלו, להסבירה, ולעמוד על הסקאלה בהתאם למידת ההזדהות שלהם עם המשפט (10 - מזדהה מאוד, 1 - כלל לא מזדהה). לאחר קריאת כל הכרטיסיות נבקש מהחניכים להניחן בדיוק במקום בו הם עומדים, ולחזור לשבת במקומם.

דיון

- ↔ איזו עמדה כלפי הגויים עולה ממקורות אלו?
- ↔ כיצד לדעתכם ניתן לסדר את המקורות הללו?
- ↔ האם ניתן להעלות מתוכם עמדה תורנית אחידה?
- ↔ נבקש מן החניכים להציע פתרונות אפשריים לסתירה על הרצפה (סידורים אפשריים: חלוקה לקבוצות - מחלוקת במקורות; חלוקה על רקע חברתי-היסטורי; חלוקה של מציאות מול אידיאל ועוד).

שלב ג' - לימוד משותף

לאחר שעמדנו על הסתירה העולה במבט ראשון מעיון במקורות חז"ל, נעמיק יחד עם החניכים בשתי מימרות מרכזיות המבטאות לכאורה יחס גזעני כלפי הגויים - 'טוב שבגויים הרוג' ו'אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים קרויים אדם' (נספח 2 - דף לימוד). דרך הלימוד המשותף יבינו החניכים בצורה מעמיקה יותר את השקפת חז"ל בנוגע לגויים וירכשו כלים בקריאת מקורות מעין אלו (למעוניינים בכך, ניתן לבחור להעמיק רק במימרא הראשונה, 'טוב שבגויים הרוג').

1 'טוב שבגויים הרוג':

נראה תחילה את ההקשר בו נאמרה אמירה זו:

ויוגד למלך מצרים כי ברח העם, ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו. ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו. ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלישים על כולו. (שמות יד, ה-ז)

'ויקח שש מאות רכב בחור' [שמות יד, ה-ז]... משל מי היו? ... [=אתם אנשים שגייס פרעה למרדף אחרי בני ישראל] של הירא את דבר ד' [=הכוונה פה למצרים שהיו יראים את דבר ה']. מכאן היה רבי שמעון בר יוחאי אומר: טוב שבגויים הרוג, טוב שבנחשים רצוץ את מוחו. (מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דויהי בשלח, פ"א)

אמירה זו מופיעה בהקשר נוסף:

רבי יהודה אומר: טוב שברופאים לגהנום והכשר שבטבחים שותפו של עמלק, רשב"י אומר: הטוב שבעובדי כוכבים בשעת מלחמה הרוג. הטוב שבנחשים רצוץ את מוחו. הכשירה שבנשים - בעלת כשפים. (מסכת סופרים, פרק טו)

↔ מה מחדש המקור ממסכת סופרים על המקור במכילתא? האם זה משנה את הבנת הדברים?

ר' משה רבקה (המאה ה-17), בעל 'באר הגולה' על השולחן ערוך, הסביר את המשמעות של אמירתו של רשב"י:

כלומר דהא דתניא בסוף קידושין וכמו שכתב טוב שבעכו"ם הרוג - היינו בשעת מלחמה וכמו שכתב התוספות בשם הירושלמי. לא אמרו חז"ל דבר זה אלא על עכו"ם [=עובדי כוכבים ומזלות] שהיו בזמניהם, שהיו עובדי כוכבים ומזלות ולא היו מאמינים ביציאת מצרים ובחידוש העולם, אבל אלו הגויים אשר אנחנו אומה ישראלית חוסים בצל שלהם ומפוזרים ביניהם, הם מאמינים בחידוש העולם וביציאת מצרים ובעיקרי הדת וכל כוונתם לעושה שמים וארץ... לא די שאין איסור להצילן אלא אפילו אנחנו מחויבים להתפלל בשלומם...

(רבנו משה רבקה, באר הגולה על שולחן ערוך, חושן משפט סימן תכה)

← על בסיס מה מבחין בעל 'באר הגולה' בין סוגים שונים של גויים? מהי המשמעות של הבחנה זו?

2) 'אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים קרויים אדם'

נפתח בהקשר בו נאמרה אמירה זו:

זאת התורה אדם כי ימות באהל, כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא.

(במדבר יט, יד)

ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אני א"היכם נאם ד' א"הים.

(יחזקאל לד, לא)

תניא: היה רבי שמעון בן יוחאי אומר: קברי עובדי כוכבים אינן מטמאין באוהל שנאמר 'ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם' - אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים קרויים אדם.

(בבלי בבא מציעא, קיד ע"ב; בבלי יבמות, סא ע"א)

הדיון ההלכתי כאן עוסק בשאלה האם נוכרי שמת מהווה מקור טומאה כמו ישראל שמת. ההלכה קובעת כי הנוכרי שמת אינו מהווה מקור לטומאת מת, שכן נאמר בתורה כי רק 'אדם' שמת הינו מקור לטומאה ('אדם' כי ימות באוהל), ועל פי הפסוק ביחזקאל הרי שישראל קרויים 'אדם', ועובדי כוכבים אינם קרויים 'אדם', ולכן נוכרי שמת אינו מהווה מקור לטומאה.

← האם מדובר פה בקביעה ערכית בדבר מעמדם של הגויים או רק בהגדרה הלכתית לענייני טומאת מת?

נראה עתה כיצד הבינו המפרשים את משמעותה של מימרא זו:

אין הנוכרים קרויים אדם - הרמב"ן במסכת יבמות האריך להראות שאין הנוכרים קרויים אדם כלל, לפי שבכמה מקראות ברור ש'אדם' הוא נוכרי אלא שהכוונה היא: כיוון שההקשר בעניין זה [=של טומאה] הוא בישראל דווקא, הרי בדיני ישראל המילה 'אדם' מתייחסת לישראל בלבד ולא לאחרים... ולכל הדעות 'אדם' כאן הוא ביטוי מוגדר בהלכה, ולא תפיסה מופשטת של מהות האדם.

(הרב שטיינזלץ, בבלי בבא מציעא, קיד ע"ב)

סיכום - מעמדו של הגוי בהלכה

- 3) **מסקנות ונקודות למחשבה העולות מן הלימוד המשותף** (ניתן לשלבן תוך כדי הלימוד או להבהירן בסוף הלימוד):
- אין ללכת שבי אחרי סיסמאות, אלא יש ללמוד לעומק את המקורות עליהם אנו מבססים השקפת עולם, במיוחד בנושאים רגישים כמו היחס לגויים.
- ישנה חשיבות גדולה בלימוד להבנת ההקשר בו נאמרו הדברים, על מנת שלא להוציא דברים מהקשרם.
- חכמי ישראל ערכו הבחנה עקרונית בין הגויים שהיו בימים עברו (עובדי עבודה זרה המושחתים מבחינה מוסרית) לבין רבים מהגויים שבימינו שאינם עובדי עבודה זרה, והם בעלי ערכים ומידות בסיסיות. רבות מן האמירות הקשות כלפי הגויים נאמרו אך ורק כלפי עובדי עבודה זרה, ואין להן שייכות לרוב הגויים שבימינו.
- לאור אבחנה זו, כיצד עלינו להתייחס כיום לגויים? כיצד יש להתייחס לערבים החיים בארץ? האם לכל הערבים יש להתייחס באותו אופן, או שיש צורך לערוך אבחנות?

תורת ישראל וחז"ל מדריכים אותנו לאהבת כל הבריות כולן. האמירות הקשות הנמצאות בדברי חז"ל כלפי הגויים מכוונות כלפי גויים עובדי עבודה זרה המושחתים מבחינה מוסרית והנעדרים צלם אנוש, ואינן אמורות כלפי גויים בעלי דרך ארץ בסיסית. דרך המלך של יחסם של חז"ל לגויים מבוססת בדברי רבי עקיבא במסכת אבות, 'חביב אדם שנברא בצלם'. התורה, ובעקבותיה חכמים, ראו בכל אדם, גוי או יהודי, קודם כל אדם. עובדה זו מחייבת אותנו לאהוב כל אדם, לכבד אותו ולרצות בטובתו. כתב על כך הרב קוק זצ"ל:

אני אוהב את הכל, איני יכול שלא לאהוב את כל הבריות, את כל העמים. רוצה אני ממעמקי בתפארת הכל, בתקנת הכל. אהבתי לישראל היא יותר נלהבת, יותר עמוקה, אבל החפץ הפנימי מתפשט הוא בעוז אהבתי על הכל. ממש אין צורך לכוף רגש אהבה זה; הוא נובע ישיר מעומק הקודש של החכמה של הנשמה הא'הית.

(הרב קוק, ערפילי טוהר, עמוד לא)

דברי סיום: הלכה למעשה - כרוז הרבנים הראשיים

נסיים את הפעולה בכרוז שכתבו הרבנים הראשיים לישראל, הרב הרצוג והרב עוזיאל, בשלהי שנות השלושים של המאה העשרים. הכרוז לקוח מתוך קונטרס מאמרים שפורסם בשנת תרצ"ט (1939), "נגד הטרור", בעריכת הסופר ר' בנימין. הקונטרס פורסם בעקבות מעשי רצח של ערבים חפים מפשע על-ידי יהודים בתום שלוש שנות טרור ערבי ורצח מאות יהודים (מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט, 1936-1939) ופרסום גזרות "הספר הלבן".

"לא תרצח"

כרוז הרבנים הראשיים:

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג והרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל

אחינו ואחיותינו היקרים!

אנו מוצאים לחוב קדוש להעירכם ולהזהירכם בשעה הקשה והמרה הלזו, שלמרות זעזוע העצבים וההתמרמרות שנגרמו לנו על ידי כל מה שסבלנו מכנופיות מרצחים ואורבים לדמינו, במשך שלוש שנות ההבלגה המופתית שכמעט אין דומה לה בהיסטוריה - שלמרות כל זאת, חלילה וחלילה לשום אדם מישראל אפילו להעלות על לבו מחשבת פיגול של נקם בלי משפט ושל שפיכת דמי חפים מפשע למען התנקם על שבני אומתם ודתם שפכו דמי יהודים נקיים. חלילה! חלילה! שהמצב הנוכחי יעבירנו על דעת תורתנו הקדושה, ויביא את מי שהוא מאחינו ואחיותינו לידי מעשים של שפיכת דמים, לידי מעשים העלולים גם כן לחלל את שם ישראל ואת כבוד מפעל הבניין והתחייה הלאומי שלנו בארץ קדשנו בעיני אלה מאומות העולם שעוד לא פג מלבם רגש היושר והצדק והכבוד ביחס לעם התנ"ך ששמע על הר סיני קול א"הים חיים מצווה "לא תרצח", ביחס לעם שתורתו החמירה כל כך בדיני נפשות עד שחכמיה אמרו שכל סנהדרין שהרגה נפש אחת לשבע שנים נקראה חובלנית. לכן ונלכה בדרך תורתנו הקדושה וברוחה נבנה את בית ישראל בארץ ירושתנו וצור ישראל וגואלו יוציאנו מצרה לרווחה, מאפילה לאורה, משעבוד לגאולה, אמן, ואמן.

נספח 1 - מימרות של חז"ל ביחס לגויים

אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים
קרויים אדם.

[בבלי בבא מציעא, קיד ע"ב]

חביב אדם שנברא בצלם.

[אבות ג, יד]

בנפול אויבך אל תשמח.

[משלי כד יג; אבות ד, יט]

שור של ישראל שנגח שור של כנעני פטור.
שור של כנעני שנגח שור של ישראל, בין
תם בין מועד, משלם נזק שלם.

[בבלי בבא קמא, לח ע"א]

טוב שבגויים הרוג.

[מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דויהי בשלח, פ"א]

הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב.

[ספרי בהעלותך]

ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב 'ולא קרב זה אל זה
כל הלילה' [שמות יד, כ]? בקשו מלאכי השרת
לומר שירה, אמר הקב"ה: מעשה ידי טובעין
בים, ואתם אומרים שירה?

[בבלי סנהדרין, לט ע"ב]

אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של
עכו"ם [=עובדי כוכבים ומזלות].

[בבלי חולין, צד ע"א]

נספח 2 - דף לימוד

1) 'טוב שבגויים הרוג':

ויוגד למלך מצרים כי ברח העם, ויהפך לבב פרעה ועבדיו
אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו.
ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו. ויקח שש מאות רכב בחור
וכל רכב מצרים ושלישים על כולו.

[שמות יד, ה-ז]

'ויקח שש מאות רכב בחור' [שמות יד, ז]...

משל מי היו? ... של הירא את דבר ד'. מכאן היה רבי שמעון בר
יוחאי אומר: טוב שבגויים הרוג, טוב שבנחשים רצוץ את מוחו.

[מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דויהי בשלח, פ"א]

רבי יהודה אומר: טוב שברופאים לגהינם והכשר שבטבחים
שותפו של עמלק.

רשב"י אומר: הטוב שבעובדי כוכבים בשעת מלחמה הרוג.
הטוב שבנחשים רצוץ את מוחו. הכשירה שבנשים - בעלת
כשפים.

[מסכת סופרים, פרק טו]

2) 'אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים קרויים אדם':

זאת התורה אדם כי ימות באהל, כל הבא אל האהל וכל אשר
באהל יטמא.

[במדבר יט, יד]

ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני אלהיכם נאם ד' אלהים.
[יחזקאל לד, לא]

תניא: היה רבי שמעון בן יוחאי אומר: קברי עובדי כוכבים אינן
מטמאין באוהל שנאמר 'ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם' -
אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים קרויים אדם.

[בבלי בבא מציעא, קיד ע"ב; בבלי יבמות סא ע"א]

כלומר דהא דתניא בסוף קידושין וכמו שכתב
'טוב שבעכו"ם הרוג - היינו בשעת מלחמה' וכמו
שכתב התוספות בשם הירושלמי. לא אמרו
חז"ל דבר זה אלא על עכו"ם שהיו בזמניהם,
שהיו עובדי כוכבים ומזלות ולא היו מאמינים
ביציאת מצרים ובחידוש העולם, אבל אלו
הגויים אשר אנחנו אומה ישראלית חוסים בצל
שלהם ומפוזרים ביניהם, הם מאמינים בחידוש
העולם וביציאת מצרים ובעיקרי הדת וכל
כוונתם לעושה שמים וארץ ... לא די שאין איסור
להצילן אלא אפילו אנחנו מחויבים להתפלל
בשלומם...

[רבנו משה רבקש, באר הגולה על שולחן
ערוך, חושן משפט סימן תכה]

אין הנוכרים קרויים אדם - הרמב"ן במסכת
יבמות האריך להראות שאין הכוונה שאין
הנוכרים קרויים אדם כלל, לפי שבכמה
מקראות ברור ש'אדם' הוא נוכרי אלא
שהכוונה היא: כיוון שההקשר בעניין זה [של
טומאה] הוא בישראל דווקא, הרי בדיני ישראל
המילה 'אדם' מתייחסת לישראל בלבד ולא
לאחרים... ולכל הדעות 'אדם' כאן הוא ביטוי
מוגדר בהלכה, ולא תפיסה מופשטת של
מהות האדם.

[הרב שטיינזלץ, בבלי בבא מציעא, קיד ע"ב]

סגולת ישראל - גזענות?

מבוא:

סוגיית מעמדו של עם ישראל כ'עם הנבחר' תופסת חלק מרכזי בהגותם של רבים מחכמי ישראל לאורך הדורות. אמנם פעמים שבחירה זו נתפסת כסותרת את דבריו של רבי עקיבא ש'חביב אדם שנברא בצלם', ויש שהצביעו על דמיון בינה לבין תנועות גזעניות שהופיעו באירופה במאתיים השנים האחרונות. ביחידה זו נברר את המושג 'סגולת ישראל' ואת היחס בינו לבין המחויבות האוניברסאלית שלנו.

מטרת הפעולה:

ללמוד יחד עם החניכים את המושג 'סגולת ישראל' בהגות היהודית ודרך כך לעצב תפיסה בדבר היחס שבין לאומיות לאוניברסאליות.

מהלך הפעולה:

- שלב א' - משחק: כיצד מרגיש מי שלא בוחרים אותו?
- שלב ב' - מהי סגולת ישראל? דיון דרך הפסוקים בתורה
- שלב ג' - משחק: תחרות - מי מצליח לזכור הכי הרבה ספרות?
- שלב ד' - רמב"ם מול ריה"ל
- שלב ה' - הניתן לשלב? דרכו של הרב קוק
- סיכום - לאומיות ואוניברסאליות
- דברי סיום - הלכה למעשה: הרב צבי יהודה: אדמה ערבית פרטית

שלב א' - משחק: כיצד מרגיש מי שלא בוחרים אותו?

מבקשים מכל החניכים להיכנס למרכז המעגל. המדריך יעמוד על כיסא ויקריא מפתק שהוא כתב מראש שמות של חמישה חניכים שנבחרו, באופן שרירותי לחלוטין, לשחק את המשחק (אם הקבוצה קטנה, יש לקרוא לשלושה חניכים בלבד). לחניכים הנבחרים ייתן המדריך כתר עליו כתוב 'שחקן'. לאחר מכן יבקש המדריך מכל החניכים לשבת בחזרה במעגל, וייתן לקבוצה כדור (יש לוודא שהנבחרים יושבים במפוזר בחדר). המדריך יבקש מהם למסור ביניהם את הכדור, תוך שמירה על שלושה חוקים: (א) כאשר אתה מקבל את הכדור, עליך להגיד את שמך; (ב) כאשר אתה מוסר את הכדור, עליך להגיד את שמו של החבר אליו אתה מוסר; (ג) אסור למסור את הכדור בחזרה למי שמסר לך אותו (לקבוצות ברמה גבוהה: אסור למסור גם לזה שמסר למי שמסר לך). כמובן שרק החניכים הנבחרים ישחקו את המשחק. היתר יושבים ומסתכלים. לאחר המשחק נדון עם החניכים:

דיון

- ← כיצד הרגישו אלו שנבחרו לשחק? האם הם הרגישו יותר טובים מהאחרים?
- ← כיצד הרגישו מי שלא נבחרו לשחק? מה הייתה התחושה לראות את הנבחרים משחקים מן הצד?

שלב ב' - סגולת ישראל בתורה

נפתח את הדיון במשמעותה של סגולת ישראל בפסוקי התורה ובדברי המפרשים. הפעם הראשונה בתורה בה מופיע במפורש הביטוי 'סגולת ישראל' היא בפרשת יתרו, כאשר בני ישראל עומדים לקבל את התורה. נקרא את הפסוקים ונראה כיצד המפרשים פירשו את הסגולה המוזכרת בפסוק (נספח 1 - סגולת ישראל בתורה).

דיון

- ← מה משמעות הסגולה הכתובה בפסוק? מה פשר ההתניה הקודמת לה ('אם שמוע תשמעו בקולי וכו')?
- ← האם המשמעות של סגולת ישראל לפי הפסוקים היא שרק עם ישראל הם 'השחקנים' בעולם או שגם לגויים יש תפקיד בעולם והם אינם רק 'צופים מן הצד'?
- ← האם לקב"ה יש דרישה וציפייה גם מהגויים או שהם רק נועדו ל'תפאורה'?

שלב ג' - משחק: תחרות - מי מצליח לזכור הכי הרבה ספרות?

לאחר שמיצינו את הדיון על תפקידם של הגויים בעולם, נעמיק את הדיון ונברר יחד עם החניכים את המושג 'סגולת ישראל'. כפתיח לבירור זה נערוך תחרות זיכרון קצרה בין החניכים. לפני התחרות נכין חמישה פתקים שעל כל אחד מהם כתובות סדרות של מספרים. בסדרה הראשונה בכל פתק נכתוב חמישה מספרים, בשנייה שמונה מספרים, בשלישית שנים עשר מספרים וברביעית שישה עשר מספרים (המספרים בכל סדרה יהיו בסדר שרירותי לחלוטין).

נכריז על תחרות זיכרון, ונבחר חמישה חניכים לתחרות (עדיף לא לבחור את אלו שכבר שיחקו במשחק הראשון). לכל אחד מן החניכים המתחרים נקריא סדרה אחר סדרה מאחד הפתקים (פתק אחד לכל חניך), עד שהוא לא מצליח לזכור את המספרים באחת הסדרות ונפסל (במידה ואחד החניכים יצליח לסיים את הסדרות, נתחיל איתו את הסדרות מהתחלה, אך הפעם הוא יצטרך לחזור על המספרים בסדר הפוך...). בסיום המשחק נכריז על המנצח בתחרות הזיכרון.

דיון

- ← מדוע פלוני ניצח בתחרות? מדוע אלמוני נכשל לגמרי? התשובות הראשוניות יהיו ככל הנראה פשטניות: הוא זוכר יותר טוב; הוא ממש חכם וכדומה.
- ← נעמיק את הדיון ונעלה את השאלה: מדוע הוא זוכר יותר או פחות טוב (נפנה את השאלה גם באופן אישי למנצח)? האם הדבר נובע מכישרון מולד או מיכולת שנרכשה עם השנים? ובניסוח אחר: האם היכולת לזכור רצף של ספרות הינה מולדת או נרכשת?

שלב ד' - רמב"ם מול ריה"ל

מחלוקת גדולה בדבר משמעותה של סגולת ישראל והיחס בין ישראל לעמים ניטשה בין שניים מחכמי ימי הביניים - רבי משה בן מימון (הרמב"ם) ורבי יהודה הלוי (ריה"ל). נלמד יחד עם החניכים את המחלוקת דרך דברי ההסבר של הרב זאב קרוב וד"ר מיכה גודמן (נספח 1). הרב זאב קרוב מבאר את שיטת ריה"ל, ואילו ד"ר מיכה גודמן מסביר את שיטת הרמב"ם. במהלך הלימוד המשותף נשים לב לנקודות הבאות:

- ← מה משמעותה של סגולת ישראל לפי הרמב"ם וריה"ל? מה מקורה?
- ← מה תפקידם של הגויים במערכת שמציג ריה"ל? האם יש להם תפקיד בעולמו של הקב"ה? האם יש לו ציפיות ודרישות מהם?
- ← מה מייחד את עם ישראל במערכת שמציג הרמב"ם?

במהלך הלימוד המשותף נוביל את החניכים להבחין בין שיטת הרמב"ם לשיטת ריה"ל על בסיס החלוקה שעלתה במשחק בין תכונות מולדות לתכונות נרכשות: לפי הרמב"ם, מעלת ישראל היא 'תכונה' הנרכשת בעמל רב של לימוד תורה וקיום מצוות; לפי ריה"ל מעלת ישראל היא 'תכונה' מולדת הטבועה בגנים של כל אדם מישראל. המשמעות של אבחנה זו היא שלפי הרמב"ם אין הבדל מהותי בין היהודי ובין הגוי, ולפי ריה"ל ישנו הבדל מהותי-גנטי בין יהודי לבין גוי.*

*סוגיית סגולת ישראל ברמב"ם הינה ארוכה מני ים ואין כאן המקום להאריך ולדון בה. ברור הדבר כי גישתו הכללית אינה מניחה מקום מרכזי למציאותה של סגולת ישראל במובנה הגנטי בו עוסק ריה"ל, אם כי נחלקו למעשה הפרשנים והחוקרים האם אכן לפי הרמב"ם אין מקום כלל לסגולה מעין זו, או שאף לדעתו היא קיימת באופן מסויים. ראו על כך למשל: אריה שטרן, 'סגולת ישראל לדעת הרמב"ם', **צהר כה**, עמ' 31-37; הרב דני שוורץ, 'מעלת ישראל ברמב"ם', **צהר כו**, עמ' 145-150; הרב יצחק שילת, 'סגולת ישראל - שיטות הכוזרי והרמב"ם', **מעליות כ** - עיונים וביאורים בדברי הרמב"ם, מעלה אדומים תשנ"ט, עמ' 271-302.

שלב ה' - הניתן לשלב? שיטת הרב קוק

המחלוקת בין הרמב"ם לריה"ל נמשכה גם במרוצת הדורות הבאים. מי שניסה להציע תפיסה אחדותית, המשלבת את שתי התפיסות הללו לתפיסה אחת, היה הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, רבה הראשי של ארץ ישראל נקרא את דבריו ואת דברי ההסבר של הרב יואל בן נון (**נספח 1**).

הרב קוק, כפי שהסביר הרב יואל בן נון, משלב בתפיסתו בין הרעיון היסודי של הרמב"ם לבין הרעיון המרכזי של ריה"ל. אבחנתו הבסיסית היא בין הפרט לבין הקולקטיב, הכללי. ברמת הפרט, אין הבדל מהותי בין היהודי לבין הגוי, כפי שטען הרמב"ם. גם היהודי וגם הגוי יכולים לקדש את דרכם ולחיות חיים הרצויים בעיני ה', או לחלופין להשחית את דרכם על הארץ. כפרט, מעמדו ותפקידו של הגוי בעולם זהה למעמדו ותפקידו של היהודי, ולשניהם יש את היכולת לחיות חיי מוסר וקדושה (אמנם ליהודי יש תורה ומצוות המסייעות לו לכונן את חייו באופן הרצוי בעיני ה'). לעומת זאת, ברמה הכללית, הקולקטיבית, ישנו הבדל בין עם ישראל לאומות העולם, כפי שטען ריה"ל. תכונה מיוחדת הוטבעה בקולקטיב היהודי, וזו מוצאת את ביטוייה בזיקתו הגדולה יותר של עם ישראל לקב"ה, באחריותו הגדולה יותר לתיקון העולם, וביכולת שלו לחיות חיי עם בקדושה ובטהרה.

סיכום - לאומיות ואוניברסאליות

עם ישראל הינו עם סגולה. הוא נבחר בידי הקב"ה והוא קרוב אליו קרבה גדולה יותר, וכך גם האחריות שלו לתיקון העולם. עם זאת, אף שיש הבדל בין ישראל לעמים ברמת הקולקטיב, הרי שאין כל הבדל בין היהודי הפרטי לבין הגוי הפרטי; שניהם 'שחקנים' בעולמו של הקב"ה אשר ירדו לעולם על מנת להפוך אותו למקום טוב יותר; משניהם מצופה לנהל אורח חיים המושתת על אדני המוסר, הצדק וההכרה במלכות ה' יתברך; שניהם נמדדים על פי אותם קריטריונים בסיסיים של דרך ארץ, מידות טובות וכדומה. הגויים אינם תפאורה עבור ה'נבחרים' מעם ישראל; אף הם 'שחקנים' בעולם, המשחקים לפי אותם חוקים שחוקק בורא העולם.

דברי סיום - הרב צבי יהודה: אדמה ערבית פרטית

לסיום הפעולה נראה יחד עם החניכים כיצד יישם בנו של הרב קוק, הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, את האבחנה של אביו בין היחס לגוי הפרטי לבין היחס לאומות העולם. הרב צבי יהודה נדרש להכריע בשאלה שעמדה לפתחם של מנהיגי 'גוש אמונים' ביחס להתיישבות היהודית באלון-מורה:

אדמה ערבית פרטית!

ניתן, עם זה, לקבוע חד-משמעית: מבית מדרשו של הרב צבי יהודה, לא יכול קשה לקבל, אפילו ברמיזה יחס שלילי לנוכרי אשר בארצנו. אם נתבונן בכתביו המעטים העוסקים ביחס לגוי, נמצא ביטויים שבחריפותם ובגודל תביעתם לרגישות מוסרית גבוהה, אינם נופלים מדרישת אביו.

לפני שנים מועטות סערה המדינה בפרשת היישוב אלון-מורה שהתנחל על אדמות הכפר רוג"ב. כזכור הורה בג"צ לפנות את המקום משום שהקרקעות נחשבו לפרטיות. רבים מאתנו זוכרים את הישיבה הארוכה שקיימו מנהיגי "גוש אמונים" בבית הרב צבי יהודה. הרב הביע התנגדות עקרונית ללקיחת אדמות פרטיות מערבים כשעיקר טענתו: אין לנו דבר נגד אחמד ומוחמד הפרטיים. אנו מנהלים מאבק לאומי. מנהיגי "גוש אמונים" שוכנעו וקבלו את ההחלטה הקשה ביותר בתולדות התנועה: לפנות את אלון-מורה שסמלה, יותר מכל סמל אחר, את נחישות המאבק למען התנחלות בכל רחבי ארץ ישראל... גישה מוסרית זכה היא שקבעה את כללי ההתנהגות בבעיה זו...

(הרב דוד סתיו, 'האורות לא כבו!', נקודה, ח' אדר תשמ"ה)

+ נספח 1

סגולת ישראל בתורה

בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. ויסעו מרפידיים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר, ויחן שם ישראל נגד ההר. ומשה עלה אל הא"הים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמור: כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי, ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש; אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל.

(שמות יט, א-י)

סגולה - אוצר חביב, כמו (קהלת ב') 'וסגולת מלכים' כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות. ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חיבתכם נכרת? כי לי כל הארץ, והם בעיני ולפני לכלום.

(פירוש רש"י על אתר)

והייתם לי סגולה מכל העמים - אף על פי שכל המין האנושי יקר אצלי... כאמרם ז"ל 'חביב אדם שנברא בצלם, מכל מקום אתם תהיו לי סגולה מכלום. כי לי כל הארץ, וההבדל בניכם בפחות יותר הוא, כי אמנם לי כל הארץ וחסידיו אומות העולם יקרים אצלי בלי ספק.

(פירוש הספורנו על אתר)

סגולת ישראל - רמב"ם מול ריה"ל

יש החושבים שכיוון שהקב"ה ברא את הכל... וודאי שכל בני אדם שווים, שהרי 'בצלם א"הים' כולם נבראו ואין מקום למדריגה מיוחדת ונעלה של עם ישראל לעומת עמים אחרים... אך יש גם צד של הבדלה במציאות... ההבדלה אינה באה להפריד את המציאות אלא לעשות בה הבחנה. במציאות האחת יש מדריגות... בבריאה האחת יש הבחנה בין הצומח לדומם, בין בעלי החיים לבני אדם ובין ישראל לעמים... בחמש המדריגות שאנו מבחינים בבריאה: דומם, צומח, חי, מדבר וישראל - יש הבדלה מהותית ולא כמותית. מהות היא עניין עצמי שאינו ניתן לשינוי... **התכונות שהקב"ה טבע בעם ישראל שונות מבחינה מהותית מהתכונות שטבע באומות העולם.**

(הרב זאב קרוב, דע מה שתשיב לעצמך, עמ' 95-96)

לעם הנבחר אין אפוא מונופול, לא על הנבואה וגם לא על ההשגחה. עם זאת, יש לעם ישראל יתרון עצום על פני הגויים ב**פוטנציאל** השגתן של דרגות נשגבות אלו: לעם ישראל יש מצוות. המצוות כזכור מאמנות את האישיות ומכשירות את התודעה לקראת השלמות האינטלקטואלית ושלימות המידות. התורה מיטיבה ומשפרת את אישיותו של האדם ומקרבת אותו לשלימות. אם גויים אינם זוכים לנבואה, אין הדבר נובע מחסמים גנטיים של כשירות הדמיון או התבונה, אלא מחסמים תרבותיים... **הרמב"ם איננו מעמיד את האומה הישראלית מעל לאומות האחרות, אלא מעמיד את תורת ישראל מעל לכל התורות האחרות.** הפטריטיות של הרמב"ם היא פטריטיות תרבותית, ולא כזאת הקשורה לגזע. התורה, שהיא חוכמתנו ובינתנו לעיני העמים, ושכמותה אין לשום עם, מסוגלת לסלול את דרכו של האדם אל השלמות המיילדות נבואה והשגחה.

(ד"ר מיכה גודמן, סודותיו של מורה נבוכים, עמ' 234-235)

שיטת הרב קוק

ההכרעה היסודית של הרב היא שמצד הפרטים - כל בני האדם באשר הם, אם הם מתקשרים לקדושה שבאדם, הכרעת ההלכה והאמונה היא כמו הרמב"ם והמאירי, ואילו מצד סגולת האומה בכללה, נשמת כנסת ישראל, ההכרעה היא כמו הריה"ל והמהר"ל וחכמי הנסתר.

(הרב יואל בן נון, 'לאומיות ואנושיות וכנסת ישראל', בתוך: 'יובל אורות, עמ' 184-185)

מצדם של יחידי הסגולה אין אנחנו יודעים הבדל בין עם ולשון 'נוכרי' שעוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול' (בבא קמא לח)... אבל מה שאנו דורשים בשבחה של כנסת ישראל בכלל, הוא על דבר הסגולה האלוקית הנמצאת בנשמת האומה בכללה, וממילא היא מתגלה גם כן בכל יחיד באיזו צורה מיוחדת.

(הרב קוק, אגרות הראיה ח"א, עמ' ע)

היחס ל'אחר'

מבוא:

במציאות הישראלית, הערבים, ולעיתים גם העובדים הזרים, מופיעים כ'אחר' האולטימטיבי. המלחמה המתמשכת עם ערביי הארץ והטרור הערבי המופנה כלפי אזרחי ישראל מביאים לכך שישנם יהודים שבעיניהם כל הזרים נתפסים אך ורק כבעיה, כמכשול, כאויב ואפילו כרוע בטהרתו. רבים מאיתנו לא מצליחים לראות בסיטואציה הקשה והמורכבת בה אנו נמצאים את האדם שיש בהם, את המצוקות שלהם, את השאיפות והחלומות שלהם. ביחידה זו נעבור יחד עם החניכים מסע למפגש עם האדם הנמצא בכל מי שנברא בצלם אנוש.

מטרת הפעולה:

לפתח בקרב החניכים יכולת להזדהות עם המצוקות והשאיפות האנושיות של הגויים החיים בארצנו.

מהלך הפעולה:

שלב א' - דיון בעקבות אירורים - כיצד אנחנו תופסים את הגויים?
שלב ב' - משחק תפקידים - משפט לאישור שהייה בארץ.
שלב ג' - שיר: לכל אדם יש סיפור.
סיכום: להפוך את האחר ל'אדם'.

שלב א': דיון בעקבות אירורים - כיצד אנחנו תופסים את הגויים?

נפתח את הפעולה בדיון בעזרת אירורים על האופן בו אנו מתייחסים לגויים החיים בארצנו - הפלסטינאים, הערבים-ישראלים והעובדים הזרים. נתלה על הלוח/נפרוס על הרצפה מספר אירורים המבטאים מערכת יחסים אפשרית בין גויים ליהודים במדינת ישראל (נספח 1), ונבקש מהחניכים לבחור את האירור המתאים לתחושותיהם. בתחילה נבקש מכמה מתנדבים לבחור אירור ולהסביר את בחירתם, ולאחר מכן ננהל דיון חופשי בין החניכים על האירור המבטא בצורה הטובה ביותר את מערכת היחסים בינינו לבין הגויים היושבים בקרבנו. נסכם את הדיון על האירורים בכך שישנם כאלו מאיתנו (או בחברה בכללותה) אשר תופסים את הגויים בארץ רק כ'אחרים', כמכשול וכאויב. אלו אינם רואים בהם בני אדם בעלי מצוקות, אהבות, חלומות ושאיפות (אירורים א ו-ה), אלא תופסים אותם רק כ'אחרים' להווייתנו שלנו (אירורים ב-ד ו-ו).

למעוניינים, ניתן להביא דוגמה ליחס כזה כלפי הגויים מדברים שכתבה מקבולה נסאר, עיתונאית ושדרנית ברדיו אל-שמס (רדיו ערבי-ישראלי המשדר בצפון הארץ). בעקבות הסיקור התקשורת 'הסוליד' של רצח הנער הערבי עותמאן נסאר ביולי 2011 (נספח 2). ניתן לקרוא את הכתבה או לספר לחניכים את הסיפור במילים שלכם.

שלב ב': משחק תפקידים - משפט לקבלת אישור שהייה בארץ

בשלב הבא נערוך עם החניכים משחק תפקידים המדמה משפט בבית דין לענייני הגירה. מטרת המתודה הזו היא להראות לחניכים כיצד ניתן לשנות את התייחסות לגוי מ'אחר' ל'אדם', כאשר מבינים כי גם לו יש סיפור חיים

הכנת המשחק - לצורך משחק התפקידים נסדר את החדר בצורת בית משפט: נציב בקדמת החדר שולחן עבור שלושת השופטים; נסדר לפני השולחן שורות של כיסאות/ספסלים עבור הנידונים, בני משפחותיהם ועורכי הדין; נציב סטנדר בצד שולחן השופטים, בו ירצו הנידונים או עורכי דינם את טענותיהם. בנוסף, נכין לכל משתתף במשחק 'כתר' שאותו הוא יחבוש ועליו רשום תפקידו.

שלבי המשחק -

- חלוקת תפקידים לחניכים - התפקידים המרכזיים הם שלושת השופטים וחמשת הנידונים. במידה ויש קבוצה גדולה יותר של חניכים, ניתן להוסיף תפקידי משנה: עורך דין לכל אחד מהנידונים, בני משפחה וכדומה. כמו כן ניתן בעת הצורך להגדיל את מספר השופטים (בקבוצות גדולות במיוחד ניתן לחלק את כלל החניכים לשתיים או לשלוש קבוצות ובכל קבוצה לקיים - במקביל - 'משפט' בפני עצמו).
- פתיחה: המדריך יקרא לחניכים את 'חדשות בית הדין לענייני הגירה' (נספח 3) שהם מעין רקע קצר וכללים על המשחק.
- הכנת המשחק על ידי החניכים: מחלקים לחניכים הנידונים קטע המסביר בהרחבה את קורות החיים של הדמות שלהם (נספח 3). על החניכים לקרוא את הקטע (כל נידון לבד או בשיתוף עם בני משפחתו/עורך דין אם ישנם) ובעזרתו להתנהל במשחק.
- הצגת הטענות בידי הנידונים: המדריך יקרא קטע קצר (נספח 3) ולאחריו יעלו בזה אחר זה הנידונים (או עורך דין שלהם) ויציגו את טענותיהם.
- הכרעת השופטים: לשופטים יינתנו מספר דקות בכדי לדון בטענות הנידונים ולתת פסק דין מנומק.

דיון בעקבות המשחק

- ← האם היחס שלכם לדמות שייצגתם השתנה מתחילת המשחק ועד סופו?
- ← מה הסיבה לשינוי זה?

נוביל את החניכים למסקנה שהדרך לשנות את יחסנו לאדם מיחס של 'אחר' ליחס של 'אדם' עובר דרך ההבנה כי לכל אדם יש סיפור חיים. ברגע שאנו מבינים את סיפור החיים של הערבי או העובד הזר, כל היחס שלנו אליו משתנה; אנו מבינים כי גם הוא נברא בצלם אנוש.

שלב ג' - שיר: לכל אדם יש סיפור

נקרא יחד עם החניכים קטעים מתוך השיר 'לכל אדם יש סיפור' של רינת בר, ולאחר מכן נשליך אותו על סוגיית היחס לערבים ולעובדים הזרים במדינת ישראל.

לכל אדם יש סיפור / רינת בר

מילים: נורית בת-שחר צפריר
לחן: מאיר עמר ואיתי זילברשטיין

בין אושר וצער
בין רוגע וסער
זקן וגם נער
לכל אדם יש סיפור
בין מתח ונחת
בין שמחה ופחד
לבד וביחד
לכל אדם יש סיפור

איש אחד שיחק
אחר נטל משא
אחד טייל הרחק
אחר תפילה נשא
כל מי ששנא
כל מי שאהב
חולפת עוד שנה
יש סיפור בחייו

דיון בעקבות השיר ?

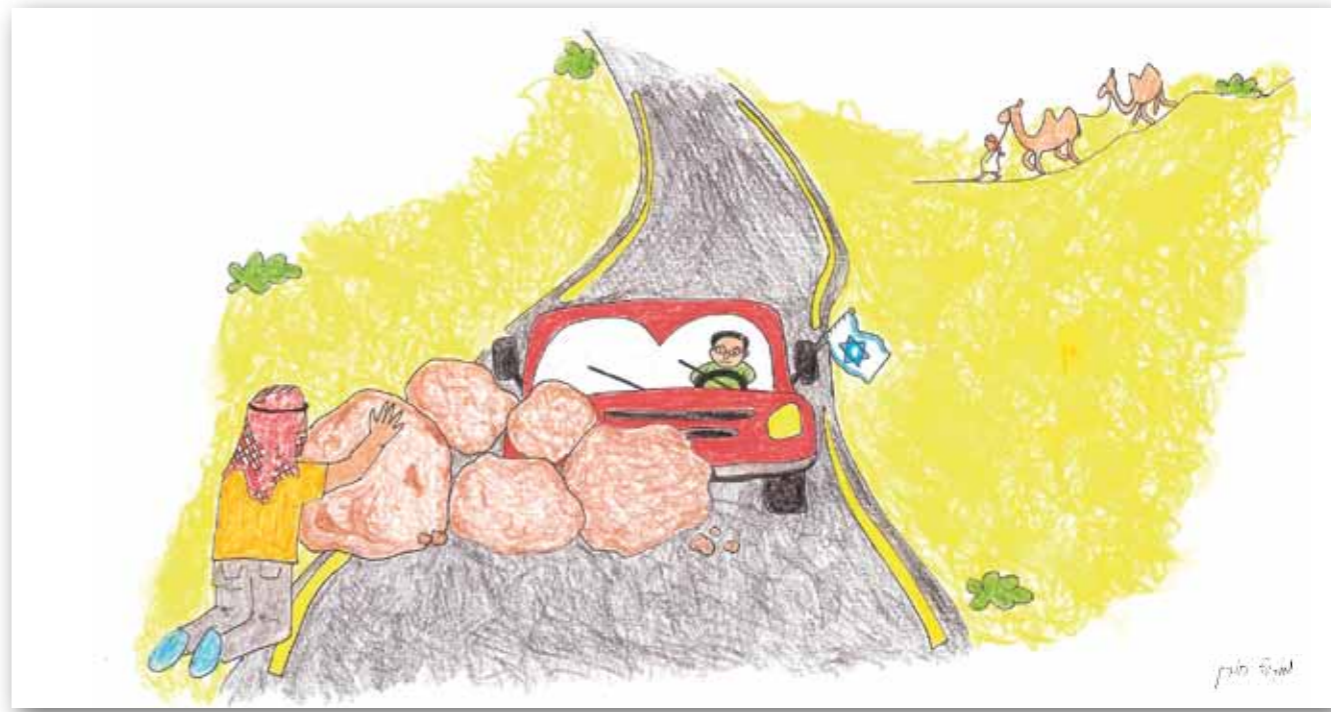
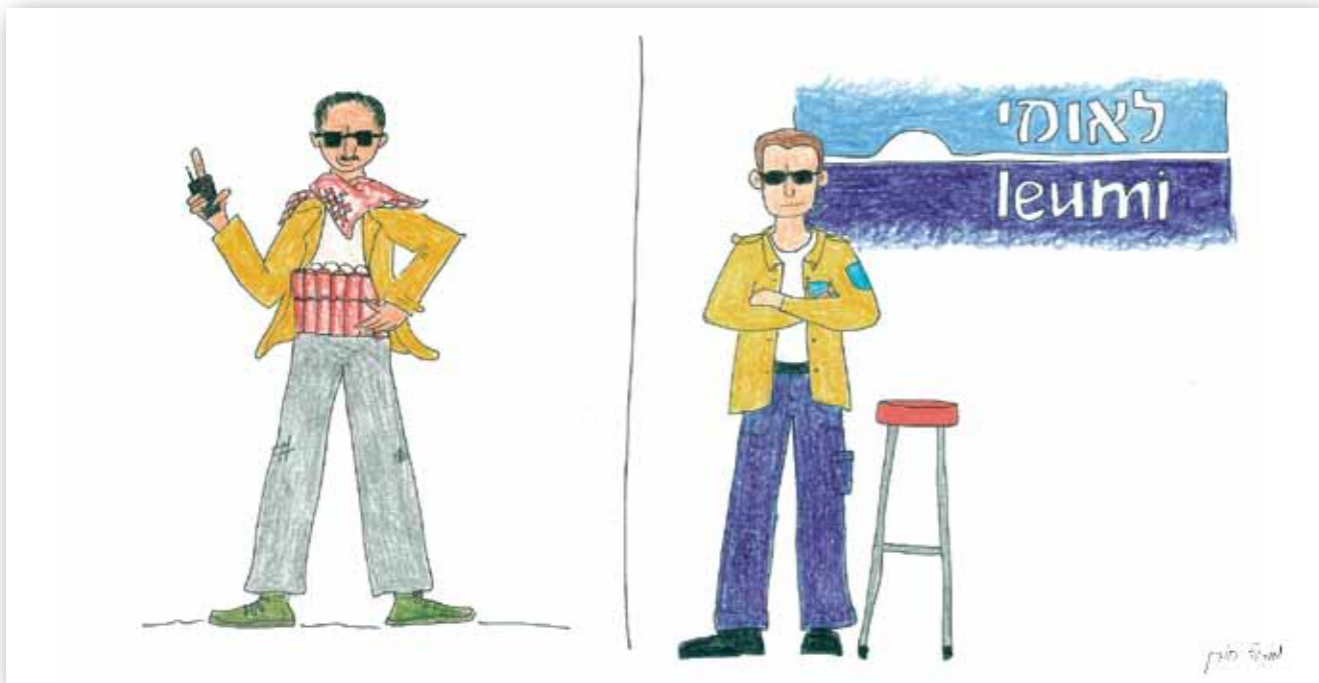
- ↔ האם ניתן לראות במציאות כי 'לכל אדם יש סיפור'?
- ↔ האם אנחנו מסוגלים להחיל מבט זה גם על ערבים ועובדים זרים?
- ↔ כיצד נוכל לסגל לעצמנו מבט כזה על כל הסובבים אותנו, יהודים ושאינם יהודים?

סיכום: להפוך את ה'אחר' ל'אדם'

פתחנו את הפעולה בדיון בשאלה 'כיצד אנו תופסים את הגויים', וראינו כי יש מאיתנו (או לפחות בחברה הישראלית) התופסים את הגויים החיים בארץ אך ורק כ'אחרים': הם המכשול שלנו לפיתוח המדינה; הם האויב הנצחי שלנו במזרח התיכון וכן הלאה. בעזרת משחק התפקידים למדנו כי הדרך לעבור מתפיסת הגוי כ'אחר' לתפיסתו כ'אדם' עוברת דרך ההבנה כי גם לו יש סיפור חיים: יש לו משפחה וחברים אותם הוא אוהב; יש לו שאיפות וחלומות המנחים את חייו; יש לו מצוקות ובעיות המטרידות את מנוחתו; יש לו תחביבים, אהבות ואכזבות, וכיוצא בזה. כאשר אנו מבינים כי לאדם הפרטי העומד לנגדנו, הנתפס בעינינו כזר, יש גם כן סיפור חיים, כל היחס שלנו כלפיו משתנה. הכרה זו מאפשרת לנו לחוש כלפיו אמפתיה גם כאשר אנו מצויים במלחמה מתמשכת עם העם (הקולקטיב) שממנו הוא בא. היא מאפשרת לנו לראות את צלם א'הים אצל הערבים גם בתוך המציאות הלא פשוטה של יחסי יהודים-ערבים במדינת ישראל בראשית המאה ה-21.

נספח 1: איורים לשלב א' - איירה: מוריה חורין

נספח 2: ביקורתה של מקבולה נסאר

גופתו של הילד עותמאן נסאר, בן 14 מהכפר עראבה, נמצאה ביום חמישי בבוקר ליד מטע זיתים בכפר. מאוחר יותר נעצר ילד בן 15 בחשד לרצח. זו תמצית הסיקור התקשורת בעברית בנושא ברוב כלי התקשורת...

בפייסבוק של עותמאן רואים שהיה ילד אופטימי, פיזר "סמיילים" לכל עבר, אהד את מדריד. בני המשפחה סיפרו שאהב בעלי חיים ובילה בטבע בקרבת סבו החקלאי שמגדל עיזים בבקעת נטופה הסמוכה. צילום יחיד שלו הגיע לתקשורת הערבית: ילד שמנמן וחיין רוקד בפזזה ילדותית על השולחן בסלון, ככל הנראה במסיבת יום הולדת. המידע הזה לא רלוונטי לתקשורת המיינסטרים בעברית.

מבחינת התקשורת הישראלית בעברית שסיקרה את הרצח, הוא גופה, אולי עוד גופה של נער שנמצאה ליד מטע זיתים. "ככל הנראה מדובר ברצח", נאמר בהתחלה בטון של נייטרליות מקפאה, טון של "עוד רצח בחברה הערבית"...

לא מזמן נהרג בתאונת קטנוע הנער ליאור נבון, בן 16. באותו יום למדתי עליו רבות, הוא שיחק כדורסל, נכשל פעמיים בטסט, לצערו ולשמחת אמו, שחששה. הוא היה ילד אחראי, שופע חיים, לא שותה לשכרה, דואג לסביבה. הרבה פרטים אודותיו נחרתו בזכרוני, כי מותו סוקר בכלי התקשורת בהרחבה. את קולה של אמו שמעתי בכל תוכניות הבוקר ובחדשות הערב. התחברתי לכאב שלה, וכיבדתי את היכולת שלה להעביר מסר להורים ולמחוקקים, בשיא אבלה הכבד, כדי שילדים אחרים ישארו בחיים.

אמו של ליאור נבון יכולה היתה לחלוק את כאבה עם כל האנשים. לאמו של עותמאן אין את ההזדמנות הזו...

(Ynet דעות, 'עוד גופה במטע זיתים', 11/07/03)

נספח 3: קטעים למשחק תפקידים (שלב ב')

חדשות בית הדין לענייני הגירה:

יום חמישי, כ' תמוז, דיון בבית הדין לענייני ההגירה בבית משפט השלום בתל אביב.

אתמול הודיע שר הפנים על הקטנת מכסת אשרות השהייה בארץ לצורך עבודה בלמעלה מ-50%. בעקבות ההחלטה הוזמנו אלפי ערבים ועובדים זרים העובדים בישראל לבית הדין לענייני הגירה על מנת לבחון את חידוש אשרת השהייה שלהם בארץ לקראת השנה הבאה. היום, בשעה הקרובה, יכנסו לדיון חמישה ערבים ועובדים זרים, לשלושה מביניהם תבטל אשרת השהייה והם יאלצו לעזוב את הארץ במהלך החודש הקרוב, ושניים מהם יקבלו אישור ישיבה ועבודה בארץ לתקופה מוקצבת. על חבר השופטים להחליט מי השניים שמצבם מצדיק את הישארותם בארץ, ומי השלושה שייאלצו לעזוב את הארץ בקרב.

חמשת המוזמנים לדיון הם מחמוד, חסן, או-קי, מישל וסאמיר. **מחמוד**, בן 27, מתגורר אצל בני דודיו בטייבה ועובד אצל קבלן בבניית יחידות דיור באזור השרון. **חסן**, בן 19, הינו מחוסר דירה ובמהלך עשרת החודשים שהוא בארץ הוא שוהה בדירת מהגרים בדרום תל אביב. מדי פעם הוא מנסה את מזלו בעבודות מזדמנות. **או-קי**, בן 23, עובד בשנה האחרונה בביתה של משפחה עשירה בכוכב יאיר, שם הוא סועד את זקני המשפחה המתקשים לבצע פעולות יומיומיות בעצמם. **מישל**, בת 56, הגיעה לארץ כבר לפני כשתים עשרה שנים, גרה בדירה צנועה ושכורה בירוחם ועובדת במפעל באזור. **סאמיר**, בן 31, מתגורר עם מספר חברים בדירה צנועה בבאר שבע ועובד בתחנת דלק באזור.

קטע קצר לפתיחת המשחק:

ברצוני לבקש מן המוזמנים לפרוס את טענותיהם ולהסביר מדוע על כבוד השופטים להתחשב במצבם ולהשאיר אותם בארץ. נא לפרט בהרחבה את המצב, את הסיבה שאתם זכאים לאישור כזה, ומדוע זה כל כך קריטי שתישארו בארץ. אני מזכיר שמתוך החמישה, לצערו הרב רק שניים יוכלו לקבל אישור שהייה ועבודה בארץ.

דברים שכדאי לדעת על מחמוד:

בן 27, מתגורר מזה כחמש שנים בכפר טייבה ועובד אצל קבלן בבניית יחידות דיור באזור השרון. מחמוד נולד לזוג הורים מבוגרים, שעוד זוכרים כיצד ברחו כילדים מביתם בלוד במלחמת השחרור; הדי המאורע נחרתו בליבם. הוא נולד בכפר ביתין שבשומרון, שם העביר את מרבית שנות חייו. בגיל 14 התחיל לעבוד ברעיית צאן בכדי לעזור בפרנסת הבית. בהיותו בן 21, באחת השמחות המשפחתיות, הוא פגש את חנאן, קרובת משפחה רחוקה שלו המתגוררת בטירה שבתחומי מדינת ישראל. השניים התאהבו זה בזו ומחמוד רצה שחנאן תצטרף לכפרו, ביתין, שם הם יתחתנו ויבנו את ביתם. חנאן הסכימה, אולם הוריה הטילו וטו על הרעיון ואסרו עליה להעתיק את מקום מושבה מחוץ לגבולות מדינת ישראל. בצעד נואש החליט מחמוד לנסות ולקבל אישור שהייה לצורך עבודה בישראל כדי לנהל מערכת יחסים עם חברתו, חנאן. לאחר שנה של מאמצים הוא הצליח, ובחמש השנים האחרונות הוא עובד בבניית יחידות דיור בשרון עבור אחד הקבלנים המובילים באזור. הקבלן איננו דואג לעובדיו, ויחסו אליהם הוא מתחת לכל ביקורת. כך, כאשר נפל מחמוד מגובה של מטר וחצי במהלך בניית יחידת דיור ברעננה ושבר את ידו, הקבלן לא טרח אפילו להזמין אמבולנס לטיפול בו מכיוון שלא רצה לשלם על הטיפול. רק הודות לרחמנותו של אחד מעוברי האורח (שבמקרה היה רופא מתמחה), זכה מחמוד לטיפול הולם. למרות אירוע זה ואירועים נוספים החליט מחמוד כי הוא אינו מתכוון לוותר על עבודתו, שכן בכך יותר גם על אהבתו.

דברים שכדאי לדעת על חסן:

בן 19, מחוסר דירה ובמהלך עשרת החודשים שלו בארץ הוא שוהה בדירת מהגרים בדרום תל אביב. מדי פעם מנסה חסן את מזלו בעבודות מזדמנות. הוא הגיע לארץ בעקבות מלחמת אזרחים שפרצה בלוב, שם נולד. במלחמה הוא הצטרף לכוחות המורדים בשלטון, מה שהוביל לכך שכל משפחתו הוצאה להורג בשריפה. אין לו כעת אף אחד בעולם, וגם ארצו אינה מקום בטוח בעבורו. בעקבות מותם הטראגי של בני משפחתו החליט חסן שמבחינתו תם עידן המלחמות והגיע הזמן לפתוח בחיים חדשים, ולכן הוא בחר לצאת למסע רגלי לארץ ישראל, שם שמע שהיהודים נותנים עבודה לאנשים כמותו. כאשר הגיע לארץ דרך סיני ניסה חסן את מזלו בקבלת אשרת שהייה לצורך עבודה, ולא הצליח, אך לא הייתה לא ברירה - אין לו באמת לאן לחזור. הוא החליט להישאר בכל מקרה בארץ ולנסות לעבוד, בתקווה שיקבל אישור בעתיד. לפני שעתיירתו נדחתה הוא אף חשב לשרת בצה"ל, אך התאכזב מכך שלא קיבל את אשרת השהייה, ולכן הוא בז כעת למדינת היהודים. כך או כך, אף שכבר הצליח להשיג אשרת שהייה לצורך עבודה, חייו בארץ הקודש אינם פשוטים. בשכונה שבה הוא גר הוא נקלע לעתים, שלא ברצונו, לקרבות רחוב קשים. בפעם האחרונה הוא אף סיים בבית חולים, משם ברח לאחר זמן קצר לפני שהמטטרה תבוא לקחת את פרטיו. כל מה שהוא רוצה זה לקיים חיים נורמליים, עם עבודה ובית, במדינת ישראל

דברים שכדאי לדעת על או-קי:

בן 23, עובד בשנה האחרונה בביתה של משפחה עשירה בכוכב יאיר, שם הוא סועד את זקני המשפחה ומסייע להם בביצוע פעולות יומיומיות. או-קי הגיע ארצה בעקבות מחלת הסרטן בה חלתה אימו לאחרונה. עד השנה שעברה הכל היה כשורה והוא, אמו ואביו חיו בדירתם הצנועה בטוקיו שביפן. אביו, המבוגר מאמו ב-15 שנה, בקושי מסוגל לעבוד, ולאחר שאמו של או-קי הפסיקה לעבוד בגלל מחלתה, נקלעה המשפחה למצב כלכלי קשה ביותר. גם הטיפולים של האם עולים כסף רב, אותו אין למשפחה. בצעד אמיץ החליט או-קי להגר למדינת ישראל למשך מספר שנים כדי למצוא פה עבודה שתוכל לפרנס את משפחתו. כיום הוא עובד בסיעוד אצל משפחה בכוכב יאיר. הוא עובד במסירות רבה, וזוכה לשכר יפה יחסית. כרגע אין לו די כסף; הוא צריך עוד שנתיים של עבודה ואז ישוב לארצו ולמשפחתו.

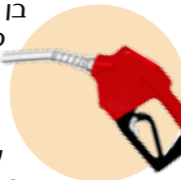
דברים שכדאי לדעת על מישל:

בת 56, הגיעה לארץ כבר לפני כשתים עשרה שנים, גרה בדירה צנועה ושכורה בירוחם ועובדת במפעל באזור. מישל הגיעה ארצה מספרד, שם התגוררה, בעיר בילבאו שבחבל הבאסקים. בעלה ובנה היחיד הם דמויות מפתח במחלת הבאסקית המטילה את אימתה על ספרד. שנים קשות עברו עליה יחד איתם. לאחר שהשתתפו בפעולת פיצוץ תחנת רכבת במדריד שגבתה את חייהם של שלושה בני אדם, בהם תינוקת בת שנה, היא החליטה לברוח מביתה ולהגר לישראל, שם, כך חשבה, תוכל לפתוח בחיים חדשים. היא ציפתה למצוא פה אהבה חדשה, אך עד כה לא הצליחה. במשך ארבע שנים היא הייתה בקשר עם מהגר איטלקי שחי בארץ, עד שהיא גילתה שהוא מנצל אותה ולמעשה מתכוון לחיות את חייו עם אישה אחרת. היא לקחה את הסיפור מאוד קשה ונדרשה לטיפול פסיכולוגי. לבסוף החליטה מישל לנדוד דרומה, השתקעה בירוחם והתאהבה במקום. עירת הפיתוח בתוככי הנגב קסמה לה. היא מצאה עבודה כמנקה במפעל באזור, שם היא לא מרוויחה הרבה, אך טוב לה יחסית. לאחרונה אף נפצעה ברגלה, דבר שכמעט הביא לפיטוריה, אך עקב מסירותה לעבודתה היא לא פוטרה, למרות שקשה לה לעבוד כמו שעבדה קודם.

דברים שכדאי לדעת על סאמיר:

בן 31, מתגורר עם מספר חברים בדירה צנועה בשכונה ג בבאר שבע. הוא נולד בפאתי חברון לאימא צעירה בת 17. אביו, אותו מעולם לא הכיר, עזב את אימו בטרם נולד. במשך 15 שנה גידלה אותו אימו בגפה והעניקה לו את כל מה שהיא יכלה להעניק. בהגיעה לגיל 32 נהרגה האם בתאונת דרכים קטלנית על ציר 60 כאשר חצתה אותו ממערב למזרח. הדורס היה נהג מונית שנסע במהירות מופרזת. סאמיר, נער בן 15, נשאר לבדו, ללא אדם בעולם. כל מה שהיה לו היה חדרון קטן בפאתי חברון ומעט כסף שאימו צברה בזיעת אפה. הוא החליט להסתגל לישראל ולנסות לעבוד שם למחייתו. במשך עשר שנים הוא היה שב"ח (שוהה בלתי חוקי) ועבד בעבודות מזדמנות. לפני שש שנים הוא הצליח להשיג אישור שהייה לצורך עבודה בארץ ומאז הוא עובד בתחנת דלק בבאר שבע. במקביל לעבודתו בתחנת הדלק, החל סאמיר בניסיונות לקדם את המודעות לזהירות בדרכים בחברה הפלסטינית. בני דירתו חיברו לאחרונה את הדירה לרשת האינטרנט, והוא נרשם לפייסבוק. הוא התחיל לאסוף חברים, ואף ניסה, על סמך בדלי המידע שהיו ברשותו, ליצור קשר עם אביו. לאחר מאמצים הוא יצר עמו קשר ואביו העביר לו הודעה ברורה: אם תשוב לאזור חיך בסכנה - אהרוג אותך אם תשוב! מפוחד ומבוהל קיבל על עצמו סאמיר שלא לשוב לאזור דרום הר חברון לעולם.

Etzah Laderech

Instilling Torah Va'avoda Values in Future Generations

The Chosen People

How Jewish Law relates to the non-Jew

Rabbi Dr. David Ben Zazon

Including an Educational Program for Youth Leaders

By Eyal Berger

The concept of "the Chosen People" is one of the fundamental beliefs in Judaism.

What is the significance for Jews to believe that we are God's Chosen People?
How does the Torah relate to non-Jews? What should be the proper relationship of an Israeli Jew toward the non-Jew in Israel?

Rabbi Dr. David Ben Zazon attempts to deal with this question and others in this pamphlet and presents the Halachic principles to the question of the proper relationship between Jews and non-Jews in Israel. He explains the obligations of Jews toward non-Jews according to sources in the Torah and accepted ethical values, portraying man as having been created in the image of God.

Etzah Laderech, a joint project of Ne'emani Torah Va'Avodah and the Kibbutz Hadati, develops educational material for use by youth and adults for strengthening Torah Va'Avodah values.

To order booklets:

Ne'emani Torah Va'avoda, 7 Dubnov St., Tel Aviv, +97236072739

www.toravoda.org.il | www.kdati.org.il